

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СОБКОВИЧ ОЛЕКСАНДР ВІТАЛІЙОВИЧ

УДК 343.851

**ДИСЕРТАЦІЯ
ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ,
ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ О.В. Собкович

Науковий керівник: **Тичина Дмитро Михайлович,**
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Собкович О.В. Запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері страхування в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2025.

Дисертація є одним із перших монографічних досліджень в якому реалізовано науковий підхід до формування кримінологічної безпеки сфери страхування України з визначенням шляхів реалізації низки праксеологічних задач запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у такій небанківській фінансовій сфері. Авторське бачення концепції забезпечення кримінологічної безпеки сфери страхування включає в себе (а) об'єкт захисту – страхування як високо ризикована небанківська фінансова сфера; (б) кримінологічну характеристику кримінальних правопорушень у сфері страхування з виокремленням стану, структури, динаміки та географії відповідних категорій протиправних діянь; детермінантів, які сприяють їх учиненню; кримінологічних ознак особи-злочинця та організованих страхових груп; (в) зв'язки виокремлених елементів з системою кримінологічного реагування; (г) заходи запобіганням кримінальним правопорушенням як засіб досягнення стану безпеки на різних кримінологічних рівнях.

Проведено систематизацію кримінальних правопорушень у сфері страхування за кримінально-правовими (родовим об'єктом: проти власності; у сфері господарської діяльності; проти безпеки руху та експлуатації транспорту; проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування; у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; проти правосуддя) та кримінологічними (детермінація небанківських фінансових відносин, характеристика особи злочинця, технології злочинної діяльності) ознаками, які попри багатоплановість змісту і кваліфікації становлять однорідну групу суспільно небезпечних діянь й визначають заходи запобігання на різних кримінологічних рівнях.

На підставі узагальнення практики діяльності правоохоронних органів виокремлені класифікаційні ряди страхового шахрайства як основної злочинної технології з розподілом в залежності від мети шахрайських дій, суб'єкта шахрайства, етапу страхових правовідносин: обман страхувальників страховою організацією; обман страховика шляхом злочинної домовленості страхувальника із зацікавленими працівниками страхових компаній або страховим посередником, які зловживають своїм службовим становищем; обман страховика страхувальником з метою незаконного одержання страхового відшкодування, у межах яких окреслено зміст способів учинення, а також технологій злочинної діяльності, що застосовують на етапах підготовки, учинення та приховування, які впливають на обрання кримінологічних заходів запобігання на стадії готування до кримінального правопорушення.

Науково обґрунтовано необхідність запровадження у кримінальне законодавство України окремих елементів іноземного досвіду кримінально-правової охорони страхового сектору в частині кримінальної відповідальності за організацію «страхової піраміди», а також використання кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування на засадах «колективної безпеки»: об'єднання зусиль всіх страхових компаній; захист корпоративних страхових капіталів; створення інформаційного банку даних; дотримання усіма страховиками єдиних стандартів затверджених Національним банком України; створення Страхового бюро з підпорядкуванням Національному банку України.

Здійснено розподіл детермінантів на воєнно-політичні, фінансово-економічні, організаційно-правові та морально-психологічні, які впливають на інтенсивність протиправних дій у небанківській фінансовій сфері (макрорівень), що дозволило виокремити причини та умови вчинення кримінальних правопорушень у сфері страхування (мікрорівень), у тому числі й окремими страховими групами, компаніями; страхувальниками, вигодонабувачами, застрахованими особами, страховими посередниками, а також службовими особами (особистісний рівень).

Дана кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері страхування, з виокремленням соціально-демографічних, статусно-рольових (статус, посада, функції), кримінально-правових (судимість, рецидив, поведінка після відбуття покарання), морально-психологічних (інтелектуальні, вольові, моральні якості) ознак, з розподілом на «*організаторів*» (формують страхові злочинні групи, готують кримінальні правопорушення, розподіляють обов'язки між учасниками, контролюють розподіл коштів), «*виконавців*» (безпосередньо здійснюють злочинну діяльність із страхування) та «*посередників*» (надання посередницьких послуг з перестрахування на підставі договору, приймання/передачі ризиків за договором перестрахування).

Визначено класифікаційні групи учасників ринку страхування, що має стратегічне значення для кримінологічної діяльності уповноважених суб'єктів, відповідно належності до сфери страхування: (1) *надавачі страхових послуг*: страхова група, страхова холдингова компанія, філія страховика-нерезидента, до складу яких належать: а) *страховики* – головний внутрішній аудитор, головний комплаєнс-менеджер, головний ризик-менеджер, керівники з реалізації страхових та/або перестрахових продуктів, страховий агент, страховий брокер, страховий посередник, страховик, страховик-нерезидент, страхувальник, субагент; б) *перестраховики* – перестраховий брокер, перестраховик, перестрахувальник, працівники з реалізації; (2) *отримувачі страхових послуг*: вигодонабувач, застрахована особа, клієнт, споживач; (3) *регулятор* – Національний банк України; (4) *інші*: а) забезпечувальні; б) контрольно-наглядові.

Запропоновані стратегічні напрями кримінологічної безпеки у сфері страхування з практичною реалізацією у Концепції розвитку страхового ринку України до 2030 р., які сприятимуть підвищенню прозорості, стабільності та довіри до страхового ринку, а також забезпечать ефективний захист інтересів споживачів страхових послуг – ліцензування, реєстрація, платоспроможність (гарантійний фонд), фінансова стійкість, контроль, нагляд, інспектування,

аудит, інформатизація та цифровізація (з використанням кібертехнологій, штучного інтелекту (GenAI), «soft skills»).

Доведена необхідність нормативно-правового регулювання *страхування воєнних ризиків* у пріоритетних галузях, що сприятиме державній підтримці, залученню міжнародних партнерів й зменшенню протиправних дій на ринку критичного страхування з використанням умов воєнного стану; прийняття Закону України «Про приватну детективну діяльність» й створення інституту *страхових детективів* підзвітних Національному банку України з наданням повноважень щодо виявлення правопорушень у сфері страхування шляхом проведення контрольно-ревізійних заходів з подальшим інформуванням правоохоронні органи за підслідністю; упровадження *регіональних робочих груп страховиків* на базі Національної асоціації страховиків України із завданнями організації співпраці з правоохоронними органами, обміну найкращими апробованими практиками між страховиками, аналізу звітності експертних установ з метою виявлення порушень на страховому ринку, страхового шахрайства, «офшорних страхових операцій».

Розроблено системно-функціональний підхід до практичної реалізації спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування у вигляді (1) регуляторної діяльності (облік, звітність, аудит, інспекційні перевірки); (2) контрольно-наглядової діяльності у формах регулювання та нагляду з розподілом на внутрішній та зовнішній (коригувальні заходи, раннього втручання та впливу) контролі; (3) правоохоронної діяльності – проведення запобіжних заходів уповноваженими правоохоронними органами на основі інформаційно-аналітичного забезпечення та у взаємодії з регуляторними органами, іноземними партнерами; (4) громадського контролю – системна діяльність об'єднаних незалежних страхових інституцій та громадськості.

Сформульоване концептуальне бачення створення *Державної служби небанківських фінансових розслідувань* з функціями підрозділу фінансової розвідки та правоохоронного органу на основі скоординованих дій працівників

оперативних підрозділів, слідчих та фахівців різного профілю (аудиторів, аналітиків, криміналістів, фахівців у галузі комп'ютерних технологій) з метою своєчасного виявлення та перекриття схем шахрайств, переведення незаконно одержаних коштів на підконтрольні банківські рахунки, у тому числі закордонні, а також відшкодування завданих збитків.

Науково обґрунтовано застосування методу «кримінологічної розвідки» (Criminological intelligence) як стратегічного інструменту запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування, який включає в себе інформаційно-аналітичне забезпечення на основі небанківського економіко-правового аналізу із запровадженням моделі безпекової діяльності керованої аналітикою – «Intelligence Led Policing», яка ґрунтується на застосуванні методів кримінального аналізу в реальних умовах виконання кримінологічних завдань, визначенні індикаторів страхових ризиків та оцінюванні їх впливу на вчинення протиправних дій.

Ключові слова: страхування, страхова група, небанківська фінансова установа, кримінологічна безпека, кримінальне правопорушення, страхове шахрайство, кримінологічна характеристика, детермінанти, особа злочинця, запобігання.

ANNOTATION

Sobkovych O.V. Prevention of criminal offenses committed in the insurance sector in Ukraine. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 – «Law». – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2025.

The dissertation is one of the first monographic studies in which a scientific approach to the formation of criminological security in the insurance sector of Ukraine is implemented, identifying ways to implement a number of praxeological tasks to prevent criminal offenses committed in such a non-banking financial sector. The author's vision of the concept of ensuring criminological security in the insurance sector includes (a) the object of protection - insurance as a high-risk non-banking financial sector; (b) a criminological characteristic of criminal offenses in the insurance sector with an identification of the state, structure, dynamics and geography of the relevant categories of illegal acts; determinants that contribute to their commission; criminological characteristics of the criminal and organized security groups; (c) the relationship of the identified elements with the criminological response system; (d) measures to prevent criminal offenses as a means of achieving a state of security at various criminological levels.

A systematization of criminal offenses in the field of insurance has been carried out by criminal law (generic object: against property; in the field of economic activity; against the safety of traffic and operation of transport; against the authority of state authorities, local self-government bodies; in the field of official and professional activity, related to the provision of public services; against justice) and criminological (determination of non-bank financial relations, characteristics of the criminal, technologies of criminal activity) signs, which, despite the multifaceted content and qualification, constitute a homogeneous group of socially dangerous acts and determine preventive measures at various criminological levels.

Based on the generalization of the practice of law enforcement agencies, classification series of insurance fraud as the main criminal technology are

distinguished, with a distribution depending on the purpose of fraudulent actions, the subject of fraud, and the stage of insurance legal relations: fraud of policyholders by the insurance organization; deception of the insurer by means of a criminal agreement between the insured and interested employees of insurance companies or an insurance intermediary who abuse their official position; deception of the insurer by the insured for the purpose of illegally obtaining insurance compensation, within which the content of the methods of commission, as well as the technologies of criminal activity used at the stages of preparation, commission and concealment, which influence the choice of criminological prevention measures at the stage of preparation for a criminal offense, are outlined.

The need to introduce into the criminal legislation of Ukraine certain elements of foreign experience in criminal legal protection of the insurance sector in terms of criminal liability for organizing an «insurance pyramid», as well as the use of criminological measures to prevent criminal offenses in the insurance sector on the basis of «collective security», has been scientifically substantiated: combining the efforts of all insurance companies; protecting corporate insurance capital; creating an information data bank; compliance by all insurers with uniform standards approved by the National Bank of Ukraine; creating an Insurance Bureau subordinate to the National Bank of Ukraine.

The determinants were divided into military-political, financial-economic, organizational-legal and moral-psychological, which affect the intensity of illegal actions in the non-banking financial sector (macro level), which allowed us to identify the causes and conditions for committing criminal offenses in the insurance sector (micro level), including individual insurance groups, companies; policyholders, beneficiaries, insured persons, insurance intermediaries, as well as officials (personal level).

This criminological characteristic of persons who commit criminal offenses in the insurance sector is given, with the identification of socio-demographic, status-role (status, position, functions), criminal-legal (conviction, recidivism, behavior after serving a sentence), moral-psychological (intellectual, strong-willed, moral qualities)

characteristics, with the division into «organizers» (form insurance criminal groups, prepare criminal offenses, distribute responsibilities between participants, control the distribution of funds), «executors» (directly carry out criminal insurance activities) and «intermediaries» (provide intermediary reinsurance services on the basis of a contract, accept/transfer risks under a reinsurance contract).

Classification groups of insurance market participants have been identified, which are of strategic importance for the criminological activities of authorized entities, according to their affiliation to the insurance sector: (1) insurance service providers: insurance group, insurance holding company, branch of a non-resident insurer, which include: a) insurers – chief internal auditor, chief compliance manager, chief risk manager, heads of sales of insurance and/or reinsurance products, insurance agent, insurance broker, insurance intermediary, insurer, non-resident insurer, insured, subagent; b) reinsurers – reinsurance broker, reinsurer, reinsurer, sales employees; (2) recipients of insurance services: beneficiary, insured person, client, consumer; (3) regulator – National Bank of Ukraine; (4) others: a) collateral; b) control and supervision.

Strategic directions of criminological security in the insurance sector with practical implementation in the Concept of the Development of the Insurance Market of Ukraine until 2030 are proposed, which will contribute to increasing transparency, stability and trust in the insurance market, as well as ensuring effective protection of interests consumers of insurance services – licensing, registration, solvency (guarantee fund), financial stability, control, supervision, inspection, audit, informatization and digitalization (using cyber technologies, artificial intelligence (GenAI), «soft skills»).

The need for regulatory regulation of war risk insurance in priority sectors has been proven, which will contribute to state support, the involvement of international partners and the reduction of illegal actions in the critical insurance market using martial law conditions; the adoption of the Law of Ukraine «On Private Detective Activities» and the creation of an institute insurance detectives accountable to the National Bank of Ukraine with the authority to identify violations in the insurance

sector by conducting control and audit measures with subsequent notification to law enforcement agencies for investigation; introduction of regional working groups of insurers based on the National Association of Insurers of Ukraine with the tasks organizing cooperation with law enforcement agencies, exchanging best practices between insurers, analyzing reports from expert institutions to identify violations in the insurance market, insurance fraud, and «offshore insurance transactions.»

A systemic and functional approach has been developed to the practical implementation of special criminological measures to prevent criminal offenses in the insurance sector in the form of (1) regulatory activities (accounting, reporting, auditing, inspections); (2) control and supervision activities in the forms of regulation and supervision with a division into internal and external (corrective measures, early intervention and impact) control; (3) law enforcement activities - carrying out preventive measures by authorized law enforcement agencies based on information and analytical support and in cooperation with regulatory authorities and foreign partners; (4) public control – systematic activities of united independent insurance institutions and the public.

A conceptual vision has been formulated for the creation of the State Service for Non-Banking Financial Investigations with the functions of a financial intelligence unit and a law enforcement agency based on the coordinated actions of employees of operational units, investigators and specialists of various profiles (auditors, analysts, forensic scientists, computer technology specialists) in order to timely detect and block fraud schemes, transfer illegally obtained funds to controlled bank accounts, including foreign ones, and compensate for losses incurred.

The application of the method of «criminological intelligence» as a strategic tool for preventing criminal offenses in the insurance sector, which includes information and analytical support based on non-banking economic and legal analysis with the introduction of a model of managed security activities, has been scientifically substantiated. analytics – «Intelligence Led Policing», which is based on the application of criminal analysis methods in real conditions of performing

criminological tasks, determining indicators of insurance risks and assessing their impact on the commission of illegal actions.

Key words: insurance, insurance group, non-bank financial institution, criminological security, criminal offense, insurance fraud, criminological characteristics, determinants, identity of the criminal, prevention.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Собкович О. В., Тичина Д.М. Запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 2 (119). С. 43–50. DOI: <https://doi.org/10.33270/01211192.43>. URL:

<https://lawscience.com.ua/en/journals/tom-26-2-2021/zapobigannya-kriminalnim-pravoporushennyam-u-sferi-strakhuvannya-v-ukrayini>

2. Собкович О. В. Досвід країн Європейського Союзу щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Серія : Право. 2025. Вип. 02 (25). С. 871–876. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.131>. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/133.pdf>

3. Собкович О. В. Генеза нормативно-правового забезпечення сфери страхування та його вплив на вчинення кримінальних правопорушень у небанківському фінансовому секторі в Україні. *Успіхи і досягнення у науці*. Серія : Право. 2025. Вип. 3 (13). С. 201–209. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-3\(13\)-201-209](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-3(13)-201-209). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/21676>

4. Собкович О. В. Кримінальні правопорушення у сфері страхування як об'єкт кримінологічного дослідження. *Наука і техніка сьогодні*. Серія : Право. 2025. Вип. 3 (44). С. 222–230. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-3\(44\)-222-230](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-3(44)-222-230). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/21752>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Собкович О. В. Окремі теоретичні питання застосування заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвузів. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 192–196.

6. Собкович О. В. Запобігання шахрайству у сфері страхування в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 2 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 202–205.

7. Собкович О. В. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері страхування. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 7 листоп. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 136–139.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ.....	28
1.1. Генезис страхового законодавства та стан наукових досліджень щодо запобігання порушенням у сфері страхування в Україні	28
1.2. Поняття та класифікація кримінальних правопорушень у сфері страхування як основа формування кримінологічних заходів запобігання.....	51
1.3. Іноземний досвід запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування.....	79
Висновки до розділу 1	98
РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ	101
2.1. Стан та тенденції кримінальних правопорушень у сфері страхування.....	101
2.2. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері страхування.....	119
2.3. Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері страхування.....	141
Висновки до розділу 2	164

РОЗДІЛ 3. ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ	167
3.1. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування	167
3.2. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування	189
Висновки до розділу 3	216
ВИСНОВКИ	221
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	228
ДОДАТКИ.....	254

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

AI	штучний інтелект
ЄС	Європейський Союз
КК	Кримінальний кодекс
НБУ	Національний банк України
НФС	небанківська фінансова сфера
НФУ	небанківська фінансова установа
ст.	стаття
ФРН	Федеративна Республіка Німеччина
ч.	частина, частини

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Відповідно до Стратегії економічної безпеки України (2021 р.) одними із головних національних інтересів є забезпечення фінансової стійкості економіки та сталості стандартів якості життя населення, що вимагає формування і реалізації державної економічної політики, спрямованої як на нарощення конкурентоспроможності, так і на поступове зміцнення показників стійкості і, відповідно невразливості до зовнішніх і внутрішніх загроз. Відтак, державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки має два стратегічні взаємопов'язані напрями – розвитку та безпеки, у тому числі й на ринку небанківських фінансових послуг, який представлений поряд з іншими й страховими компаніями, які належать до високо ризикових НФУ (станом на початок 2025 р. в Державному реєстрі фінансових установ обліковано 140 страховиків, з них 13 компанії зі страхування життя; активи страхового сектору становили понад 1 млрд грн з рентабельністю капіталу в 19%).

Однак, повномасштабна збройна агресія розпочата РФ проти України на початку 2022 року призвела не тільки до тимчасової анексії й окупації окремих територій та регіонів країни, руйнувань, значних економічних втрат, але й суттєвого ускладнення безпеки у НФС. Зростання тіньового сектору та криміналізація стримує розвиток небанківських фінансових відносин в Україні, загрожуючи економічній безпеці держави, підриває довіру громадян до НФС. Відтак, забезпечення функціонування страхового ринку в умовах воєнного стану потребувало внесення суттєвих змін до законодавства, а прийнятті у 2021 р. нові Закони України «Про страхування» та «Про фінансові послуги та фінансові компанії» (2021 р.) зумовили реформування усього НФС з передачею функцій регулювання та нагляду до НБУ та інших регуляторних органів. Однак, такі шляхи реформування не покращили інвестиційну привабливість, прозорість, а також не сприяли захисту споживачів страхових послуг та протидії незаконним практикам на ринку страхування, навіть за умов воєнного

стану. На підтвердження, протягом 2019–2024 рр. викрито більше ніж 7 тис. шахрайств (складає 85% усіх кримінальних правопорушень) у сфері страхування (2019 р. – 1510, 2020 р. – 1219, 2021 р. – 989, 2022 р. – 327, 2023 р. – 1495 та 2024 р. – 1859), яке у більшості випадків пов'язане з іншими предикатними кримінальними правопорушеннями (ст. ст. 191, 192, 209, 290, 357, 358, 364–369-2, 383, 384 КК України).

Загостренню криміногенної ситуації на страховому ринку сприяють тіньова економіка, корупція, фіктивне господарювання, збройний конфлікт, страхові ризики, а також зацікавленість страхових груп у приховуванні злочинних дій протягом тривалого періоду часу з конвертацією/офшоризацією грошових активів, а також протидії виявленню й припиненню, що зумовлює високу частку латентності кримінальних протиправних діянь у сфері страхування (до 90 % кримінальних правопорушень залишаються невиявленими). У таких умовах нагальним є запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування, з метою укріплення законодавчого фундаменту формування платоспроможного, стійкого, конкурентного ринку страхових послуг в країні з урахуванням директив Європейського Союзу, міжнародних принципів IAIS, передових світових практик щодо належного захисту як страхових груп, так і прав споживачів страхових послуг.

Теоретичні пошуки у галузі кримінології зумовлюють звернення до наукових доробків А. А. Бабенка, О. М. Бандурки, В. С. Батиргарєвої, В. М. Бесчастного, В. І. Борисова, В. В. Василевича, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, О. М. Джужі, С. Ф. Денисова, В. М. Дрьоміна, О. О. Дудорова, О. О. Житного, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, М. Г. Колодяжного, В. Я. Конопельського, О. М. Костенка, О. Г. Кулика, О. М. Литвинова, М. І. Мельника, С. А. Мозоля, Є. С. Назимка, А. А. Небитова, Ю. В. Орлова, Т. І. Пономарьової, В. І. Тимошенко, В. І. Шакуна та ін.

З-поміж наукових досліджень, з якими має безпосередньо зв'язок дисертаційне дослідження, варто виділити роботи Л. В. Андрущенко, В. О. Басая, Є. В. Бондаренка, Г. С. Буги, О. Є. Картамишевої, Д. В. Кіріки,

А. Т. Ковальчука, В. С. Кошевського, В. М. Купрієнка, М. М. Садченко,
Д. Ю. Степаненка, О. В. Тихонової, Д. М. Тичини, В. В. Чернея,
С. С. Чернявського та ін.

Одержані зазначеними авторами висновки мають важливе значення для наукового забезпечення досліджуваної проблематики, носять фундаментальний характер і становлять підґрунтя для подальшого наукового пошуку. Однак в умовах війни та суттєвого погіршення стану економіки, величезного значення для протидії агресору й нормального функціонування країни набуває кримінологічна безпека сфери страхування. Відтак нагальним стала мінімізація злочинності у страховому секторі, яка набула принципово нових якостей, трансформуючись у міжнародні страхові злочинні синдикати, за допомоги кримінологічного інструментарію, який включає в себе кримінологічну характеристику та заходи запобігання на різних кримінологічних рівнях. Вказані чинники обумовили своєчасність дослідження та його актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям виконано відповідно до Кіотської декларації щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права (Чотирнадцятий Конгрес ООН із запобігання злочинності та кримінального судочинства, Кіото, Японія, 2021 р.), Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року (Указ Президента України від 11 серпня 2021 р. № 347/2021), Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019), Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року (рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 27 грудня 2019 р. № 797), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454). Робота відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних)

розробок Міністерства внутрішніх справ України на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454) й Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 р., протокол № 23).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 26 жовтня 2021 року (протокол № 20).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є теоретичне узагальнення та розв’язання комплексної науково-прикладної задачі запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування за допомоги кримінологічного інструментарію з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення практики діяльності правоохоронних та регуляторних органів й громадськості.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі *завдання*:

- з’ясувати генезис страхового законодавства та стан наукових досліджень щодо запобігання порушенням у сфері страхування в Україні;
- визначити поняття та класифікацію кримінальних правопорушень у сфері страхування;
- узагальнити іноземний досвід запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування;
- охарактеризувати стан та тенденції кримінальних правопорушень у сфері страхування в Україні;
- систематизувати детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері страхування;
- виокремити кримінологічно значущі ознаки осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері страхування;
- сформулювати концептуальне бачення загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування;
- розробити спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які виникають у результаті порушень надання небанківських фінансових послуг в Україні.

Предмет дослідження – запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, вирішення завдань й обґрунтування результатів дослідження в роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: *діалектичний* – для дослідження страхового сектору у перехідному періоді розвитку НФС, кореляції з економічною безпекою, розгляду проблем формування та реалізації кримінологічної безпеки у цій сфері (розділи 1–3); *історико-правовий* – під час розкриття генези страхового законодавства та стану наукової розробки проблеми запобігання порушенням у сфері страхування в Україні (підрозділ 1.1); *формально-логічний (догматичний)* – під час характеристики сфери страхування як об'єкту злочинних посягань, надання кримінологічної характеристики пов'язаних з нею кримінальних правопорушень (підрозділ 1.2, розділ 2), а на цій основі – формування та реалізація заходів запобігання на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях (підрозділи 3.1, 3.2); *компаративістський* – для виявлення особливостей кримінально-правової охорони суспільних відносин та кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування в Україні та інших країнах, а також оцінки можливостей імплементації позитивного досвіду у вітчизняну правозастосовну практику (підрозділ 1.3, розділ 3); *системно-структурний* – для вирішення проблемних питань забезпечення кримінологічної безпеки на страховому ринку України (розділи 2–3); *моделювання* – у межах розкриття особливостей діяльності регуляторних та правоохоронних органів щодо проведення заходів запобігання (підрозділи 3.1–3.2); *контент-аналізу* – для аналізу вивчених матеріалів кримінальних проваджень, результатів анкетування з подальшою інтерпретацією одержаних результатів у дисертаційній роботі (розділи 2–3, додатки); *статистичний* – для аналізу офіційної статистичної звітності (підрозділи 2.1, 2.3, 3.1, 3.2).

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення 310 вироків, винесених судами України щодо кримінальних правопорушень за ст. 190–192, 209, 212-1, 357, 358, 364–369-2 КК України, з усіх регіонів України; опитувань 517 респондентів (55 слідчих та 97 оперативних працівників Національної поліції у містах Дніпрі, Києві, Одесі, Львові; 78 детективів Бюро економічної безпеки, 42 працівників НБУ, 87 – Держфінмоніторингу, 120 – страхових компаній, 38 – Національної асоціації страховиків України); аналітичні звіти та узагальнення НБУ, Держфінмоніторингу, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України; особистий досвід роботи автора у сфері страхування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших монографічних досліджень в якому реалізовано науковий підхід до формування кримінологічної безпеки сфери страхування України з визначенням шляхів реалізації низки праксеологічних задач запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у такій НФС. Найсуттєвішими з них вважаються наступні положення:

вперше:

– запропоноване наукове бачення концепції забезпечення кримінологічної безпеки сфери страхування, яка включає в себе (а) об'єкт захисту – страхування як високо ризикована НФС; (б) кримінологічну характеристику кримінальних правопорушень у сфері страхування з виокремленням стану, структури, динаміки та географії відповідних категорій протиправних діянь; детермінантів, які сприяють їх учиненню; кримінологічних ознак особи-злочинця та організованих страхових груп; (в) зв'язки виокремлених елементів з системою кримінологічного реагування; (г) заходи запобіганням кримінальним правопорушенням як засіб досягнення стану безпеки на різних кримінологічних рівнях;

– на підставі узагальнення практики діяльності правоохоронних органів виокремлені класифікаційні ряди страхового шахрайства як основної злочинної технології з розподілом в залежності від мети шахрайських дій, суб'єкта шахрайства, етапу страхових правовідносин: обман страхувальників страховою

організацією; обман страховика шляхом злочинної домовленості страхувальника із зацікавленими працівниками страхових компаній або страховим посередником, які зловживають своїм службовим становищем; обман страховика страхувальником з метою незаконного одержання страхового відшкодування, у межах яких окреслено зміст способів учинення, а також технологій злочинної діяльності, що застосовують на етапах підготовки, учинення та приховування, які впливають на обрання кримінологічних заходів запобігання на стадії готування до кримінального правопорушення;

– запропоновані стратегічні напрями кримінологічної безпеки у сфері страхування з практичною реалізацією у Концепції розвитку страхового ринку України до 2030 р., які сприятимуть підвищенню прозорості, стабільності та довіри до страхового ринку, а також забезпечать ефективний захист інтересів споживачів страхових послуг – ліцензування, реєстрація, платоспроможність (гарантійний фонд), фінансова стійкість, контроль, нагляд, інспектування, аудит, інформатизація та цифровізація (з використанням кібертехнологій, штучного інтелекту (GenAI), «soft skills»);

– науково обґрунтовано нормативно-правове регулювання *страхування воєнних ризиків* у пріоритетних галузях, що сприятиме державній підтримці, залученню міжнародних партнерів й зменшенню протиправних дій на ринку критичного страхування з використанням умов воєнного стану; прийняття Закону України «Про приватну детективну діяльність» й створення інституту *страхових детективів* підзвітних НБУ з наданням повноважень щодо виявлення правопорушень у сфері страхування шляхом проведення контрольних-ревізійних заходів з подальшим інформуванням правоохоронні органи за підслідністю; упровадження *регіональних робочих груп страховиків* на базі Національної асоціації страховиків України із завданнями організації співпраці з правоохоронними органами, обміну найкращими апробованими практиками між страховиками, аналізу звітності експертних установ з метою виявлення порушень на страховому ринку, страхового шахрайства, «офшорних страхових операцій»;

– розроблено системно-функціональний підхід до практичної реалізації спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування у вигляді (1) регуляторної діяльності (облік, звітність, аудит, інспекційні перевірки); (2) контрольно-наглядової діяльності у формах регулювання та нагляду з розподілом на внутрішній та зовнішній (коригувальні заходи, раннього втручання та впливу) контролі; (3) правоохоронної діяльності – проведення запобіжних заходів уповноваженими правоохоронними органами на основі інформаційно-аналітичного забезпечення та у взаємодії з регуляторними органами, іноземними партнерами; (4) громадського контролю – системна діяльність об'єднаних незалежних страхових інституцій та громадськості;

удосконалено:

– систематизацію кримінальних правопорушень у сфері страхування за кримінально-правовими (родовим об'єктом: проти власності; у сфері господарської діяльності; проти безпеки руху та експлуатації транспорту; проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування; у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; проти правосуддя) та кримінологічними (детермінація небанківських фінансових відносин, характеристика особи злочинця, технології злочинної діяльності) ознаками, які попри багатоплановість змісту і кваліфікації становлять однорідну групу суспільно небезпечних діянь й визначають заходи запобігання на різних кримінологічних рівнях;

– розподіл детермінантів на воєнно-політичні, фінансово-економічні, організаційно-правові та морально-психологічні, які впливають на інтенсивність протиправних дій у НФС (макрорівень), що дозволило виокремити причини та умови вчинення кримінальних правопорушень у сфері страхування (мікрорівень), у тому числі й окремими страховими групами, компаніями, страхувальниками, вигодонабувачами, застрахованими особами, страховими посередниками, а також службовими особами (особистісний рівень);

– класифікацію учасників ринку страхування, що має стратегічне значення для кримінологічної діяльності уповноважених суб'єктів, відповідно

належності до сфери страхування: (1) *надавачі страхових послуг*: страхова група, страхова холдингова компанія, філія страховика-нерезидента, до складу яких належать: а) *страховики* – головний внутрішній аудитор, головний комплаєнс-менеджер, головний ризик-менеджер, керівники з реалізації страхових та/або перестрахових продуктів, страховий агент, страховий брокер, страховий посередник, страховик, страховик-нерезидент, страхувальник, субагент; б) *перестраховики* – перестраховий брокер, перестраховик, перестраховувальник, працівники з реалізації; (2) *отримувачі страхових послуг*: вигодонабувач, застрахована особа, клієнт, споживач; (3) *регулятор* – НБУ; (4) *інші*: а) забезпечувальні; б) контрольно-наглядові;

дістали подальшого розвитку:

– наукове обґрунтування необхідності запровадження у кримінальне законодавство України окремих елементів іноземного досвіду кримінально-правової охорони страхового сектору в частині кримінальної відповідальності за організацію «страхової піраміди», а також використання кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування на засадах «колективної безпеки»: об'єднання зусиль всіх страхових компаній; захист корпоративних страхових капіталів; створення інформаційного банку даних; дотримання усіма страховиками єдиних стандартів затверджених НБУ; створення Страхового бюро з підпорядкуванням НБУ;

– кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері страхування, з виокремленням соціально-демографічних, статусно-рольових (статус, посада, функції), кримінально-правових (судимість, рецидив, поведінка після відбуття покарання), морально-психологічних (інтелектуальні, вольові, моральні якості) ознак, з розподілом на «*організаторів*» (формують страхові злочинні групи, готують кримінальні правопорушення, розподіляють обов'язки між учасниками, контролюють розподіл коштів), «*виконавців*» (безпосередньо здійснюють злочинну діяльність із страхування) та «*посередників*» (надання посередницьких послуг з перестраховування на підставі договору, приймання/передачі ризиків за договором перестраховування);

– наукове розуміння загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування як таких, що спрямовані на забезпечення кримінологічної безпеки (зміщення змістовного навантаження із об'єкта нападу – злочинності на об'єкт захисту – сферу страхування; запобігання як діяльність виступає засобом досягнення стану безпеки сфери страхування, а не ціллю – подоланням злочинності) й усунення страхових ризиків шляхом встановлення порушень, вжиття запобіжних заходів, поновлення страхового права й відшкодування заподіяної шкоди;

– концептуалізація необхідності створення *Державної служби небанківських фінансових розслідувань* з функціями підрозділу фінансової розвідки та правоохоронного органу на основі скоординованих дій працівників оперативних підрозділів, слідчих та фахівців різного профілю (аудиторів, аналітиків, криміналістів, фахівців у галузі комп'ютерних технологій) з метою своєчасного виявлення та перекриття схем шахрайств, переведення незаконно одержаних коштів на підконтрольні банківські рахунки, у тому числі закордонні, а також відшкодування завданих збитків;

– наукове обґрунтування застосування методу «кримінологічної розвідки» (Criminological intelligence) як стратегічного інструменту запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування, який включає в себе інформаційно-аналітичне забезпечення на основі небанківського економіко-правового аналізу із запровадженням моделі безпекової діяльності керованої аналітикою – «Intelligence Led Policing», яка ґрунтується на застосуванні методів кримінального аналізу в реальних умовах виконання кримінологічних завдань, визначенні індикаторів страхових ризиків та оцінюванні їх впливу на вчинення протиправних дій.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки й пропозиції впроваджено у:

практичній діяльності Національної поліції – при розробленні й удосконаленні відомчих нормативно-правових актів, підготовці методичних рекомендацій з питань організації запобігання шахрайствам у сфері

страхування (акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України в Сумській області від 20 грудня 2022 р);

– *освітньому процесі та науково-дослідній роботі* – під час підготовки лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінології, кримінального права, кримінально-виконавчого права, кримінального процесуального права, оперативно-розшукової діяльності, а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовці бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників Національної поліції України (акт Національної академії внутрішніх справ від 18 травня 2023 року).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на науково-практичних конференціях та круглих столах, зокрема: «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 24 листопада 2022 р.); «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 2 листопада 2023 р.); «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 7 листопада 2024 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в семи наукових працях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, три тези наукових доповідей на міжнародних науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (257 найменування на 26 сторінках) та трьох додатків на дев'яти сторінках. Повний обсяг дисертації становить 262 сторінки, із них основний текст дисертації – 211 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ

1.1. Генезис страхового законодавства та стан наукових досліджень щодо запобігання порушенням у сфері страхування в Україні

Згідно з Концепцією забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері [148], необхідність ефективного державного регулювання розвитку національної економіки та формування інститутів управління в умовах ринкового середовища зумовлює створення системи контролю, стратегічна мета якої – забезпечення стабільності економічного зростання країни шляхом запобігання порушенням у сфері надання фінансових послуг та неефективному використанню фінансових ресурсів. Зростання тіньового сектору економіки та протиправність практично в усіх сферах господарювання стримує розвиток ринкових відносин в Україні, загрожуючи національним інтересам та національній безпеці держави, підриває довіру до демократичних інститутів й цінностей, спричиняючи занепокоєння в суспільстві та критичні оцінки міжнародних експертів. За таких умов питання захисту національних інтересів держави у фінансовій сфері набуває особливої ваги [24, с. 5]. Поряд із цим, у зв'язку із швидкою зміною ринкової кон'юнктури на глобальних ринках, стан вітчизняного фінансового сектора дедалі складніше вдається регулювати та, відповідно, належним чином здійснювати контроль. Зважаючи на такі обставини, постає нагальна потреба в провадженні ефективних заходів спрямованих на забезпечення фінансової безпеки України [38], зокрема, за допомогою кримінологічного інструментарію, результатом застосування якого має стати належний рівень саме кримінологічної безпеки [155].

Ринки фінансових послуг – це важлива та невід'ємна складова економіки кожної держави. Як і будь-який сегмент економіки, вони потребують

відповідної системи державного регулювання. Вибір оптимальної моделі такого регулювання є надзвичайно актуальним пріоритетом подальшого розвитку фінансової галузі. Водночас такий вибір неможливий без аналізу процесів виникнення та еволюції державного управління ринками фінансових послуг на території України. Адже проведення такого аналізу дасть змогу відібрати найкраще з досвіду минулого та запобігти повторенню помилок, які вже було колись зроблено в цій сфері [98, с. 15].

З початку свого існування людство прагнуло захистити себе від різноманітних подій, які можуть негативно вплинути на життя, здоров'я та завдати матеріальних збитків. Це стосується захворювань, епідемій, стихійних лих, пожеж та інших небезпек, які часто є непередбачуваними та невідворотними. Проте забезпечити надійний захист від усіх цих загроз людина не може. У таких умовах виникає потреба у створенні ефективного механізму, спрямованого, якщо не на повну нейтралізацію негативних подій, то на мінімізацію їх негативних наслідків.

Страховання є однією з найдавніших категорій суспільних відносин. Це твердження підтверджується працями С. А. Навроцького: «Страховання є категорією історичною. Воно виникло на перших етапах розвитку суспільного виробництва як механізм захисту товаровиробників від ризиків... Зародилося воно як випадкове явище, проте розширювало сферу свого впливу та стало об'єктивною необхідністю...» [113, с. 37]. Інформація, що дійшла до нас із давніх часів, не дає системного уявлення про зародження цього надійного способу захисту економічних інтересів громадян. Спробуємо розібратися.

Розвиток фінансового сектору, підприємництва та конкурентного середовища в Україні сприяє трансформації всіх складових фінансового ринку, зокрема ринку фінансових послуг. Особливого значення набуває діяльність фінансових посередників, зокрема небанківських фінансових установ, які задовольняють потреби економічних суб'єктів через надання широкого спектру спеціалізованих фінансових послуг. Це сприяє зростанню конкурентоспроможності окремих небанківських фінансових посередників, які

охоплюють максимальну кількість споживачів на різних рівнях економічної діяльності [181, с. 273].

Страховання є важливим елементом економічної безпеки, як громадян так і держави. У більшості країн світу система страхування фізичних і юридичних осіб є чітко врегульована, але і на даний час розвивається, що не скажеш про страхову систему в Україні. Сучасний період економічного розвитку в Україні проходить під знаком правової реформи, вагомим аспектом якої є забезпечення державою рівного захисту страховиків і страхувальників, визначення ефективних механізмів охорони їх прав та законних інтересів, в тому числі шляхом застосування заходів кримінально-правового впливу. Прийняття низки нормативно-правових актів в нашій державі, беззаперечно, стало значним внеском у реалізацію цього завдання. Не дивлячись на те що в Україні є досить значна кількість інститутів які регулюють страхові правовідносини вказана їх кількість не є ефективною і кількісний склад не переростає в якісний.

Метою розвитку страхового ринку є підвищення рівня страхового захисту майнових інтересів як фізичних, так і юридичних осіб, а також формування ефективних ринкових механізмів для залучення інвестиційних ресурсів у національну економіку. Це досягається шляхом забезпечення ефективного функціонування ринку страхових послуг з урахуванням міжнародного досвіду, використанням сучасної ринкової інфраструктури та фінансових інструментів. Страховання відіграє важливу роль у захисті майнових інтересів домогосподарств, підприємств, підприємців та держави, зменшуючи можливі збитки застрахованої особи і таким чином оберігаючи економіку від потрясінь та соціальної нестабільності. Основною метою страхування є надання страхового захисту матеріальних інтересів громадян, підприємств, установ, організацій, банків, бірж та інших господарських суб'єктів різних форм власності. Це здійснюється через повне або часткове відшкодування шкоди і втрат, спричинених стихійними лихами, надзвичайними подіями тощо, а також через виплати громадянам грошових сум у разі настання страхових подій, фінансованих за рахунок страхового фонду, який формується на основі

страхових внесків учасників страхування.

Основними об'єктивними передумовами її виникнення стали соціальні та економічні зміни, зумовлені індустріальним розвитком суспільства. Цей період характеризувався розвитком кооперативного руху, зростанням великого виробництва, розподілом праці, збагаченням власників засобів виробництва та землевласників, а також збіднінням широких верств населення, що призводило до загострення їх економічних проблем. Потреба простих людей у додаткових фінансових ресурсах для забезпечення свого існування та отримання фінансових послуг з метою поліпшення умов життя стала основною причиною виникнення небанківських фінансових структур. Головним чинником появи НФС стала необхідність забезпечення простих людей додатковими фінансовими ресурсами для існування та доступом до фінансових послуг для покращення життєвих умов. Незважаючи на те, що подібні операції проводились і раніше, саме в цей період відбулась фінансово-кредитна інституалізація, яка призвела до створення прообразу сучасних НФУ [25].

На відміну від первинних форм страхування, які не передбачали попереднього нагромадження страхового фонду, але зобов'язували відшкодувати збитки спільно у порядку їх перерозподілу між певною спільнотою, страхування у Стародавньому Римі ґрунтувалося на обов'язковості регулярних платежів, що дозволяло акумулювати грошові засоби та створювати страховий фонд до настання небажаного (страхового) випадку. Ці засоби мали суворо цільове призначення, їх не можна було використати, скажімо, на погашення боргу. Їх міг отримати тільки спадкоємець за заповітом, а не за законом, оскільки лише особа, визначена тим, хто заповідав, здатна найліпше використати грошові страхові засоби за цільовим призначенням. І хоч римське право регламентувало належність рабовласнику результатів усіх угод, укладених його рабом, господар не мав права на привласнення його (раба) страхової суми. Статут колегії чи спілки регламентував випадки втрати права на отримання страхових відшкодувань. Це, насамперед, самогубство та несплата на момент смерті щомісячних внесків пізніше встановленого терміну

[6].

Середньовічне, або гільдійно-цехове страхування, спершу було досить схожим на страхування у професійних колегіях та спілках. Воно ґрунтувалось на наданні взаємодопомоги без попереднього переліку страхових подій та розмірів виплати за ними. У міру розвитку гільдійно-цехове страхування запровадило регулярні внески, встановило перелік страхових випадків, за яких передбачалося відшкодування збитків з урахуванням ступеня ризику, конкретизувалися форми та розмір страхових виплат. У цей період формується поділ страхування на майнове та особисте [54, с. 2].

Система НФУ в Україні бере свій початок з середини XIX ст. Першим взаємним страховим товариством в Україні стало товариство взаємного страхування від пожеж, яке виникло в Полтаві у 1863 р. У наступному році таке ж товариство з'явилося у Харкові, а згодом – у Києві та Одесі. Страхувальникам, які укладали договір страхування на декілька років, надавалися певні пільги та безоплатне страхування по так званому «золотому полісу». Необхідно зазначити той факт, що українські науковці М. С. Клапків та Ю. М. Клапків у своїй монографії «Витоки національного страхового ринку» вперше розглянули маловідомі факти з історії зародження та розвитку українського страхового ринку. Тим самим вони довели, що страхування на теренах України, як самостійна галузь, має дуже великий досвід. Вони стверджують, що процес зародження страхового ринку України почався із діяльності страхових товариств «Дністер» та «Карпатія». Автори стверджують, що ці страхові товариства протягом усього часу свого існування виступали важливим економічним та політичним чинником тривалого процесу становлення і розвитку української нації. І ці твердження не безпідставні. Про успішний розвиток страхового товариства «Дністер» свідчить той факт, що вже у 1893 році товариством було укладено 14 000 договорів у 1500 селах та містах Галичини та Буковини [71, с. 47].

Відтак, з другої половини XIX ст. починається новий етап у розвитку страхування, який характеризується появою соціального страхування, участю

держави у страхуванні. З'являється перший досвід одержавлення всього страхування, що характерно для Італії, Уругваю. Наприкінці XIX ст. у всіх країнах розпочинається формування і розвиток страхового ринку. В цей же період виникають компанії із страхування майна. Проте вони укріпилися вже в XX ст., яке характеризується інтенсивним розвитком усіх форм і видів страхування [10, с. 21].

Становлення України як самостійної демократичної держави не могло не зумовити створення і розвиток страхового ринку. Процес демонополізації економіки, який охопив усі галузі економіки, одразу ж позначився і на такій сфері суспільних правових відносин, як страхування. Усунення монополії держави при вирішенні юридичних та економічних питань страхової справи і появам не державних страхових компаній створили необхідну базу для організації ринкових відносин у страховій діяльності й передумови формування страхового ринку України [62, с. 54].

Відповідно до законодавства, діяльність НФУ не охоплює процес створення депозитів, тому залучення коштів здійснюється двома шляхами: по-перше, на основі договірних відносин; по-друге, через продаж власних цінних паперів (акцій, облігацій) посередником. Таким чином, всі ці фінансові установи можна класифікувати на договірні, які залучають кошти на підставі угоди з кредитором (інвестором), та інвестиційні, що залучають кошти шляхом продажу своїх акцій, облігацій, паїв тощо кредиторам (інвесторам). Серед договірних фінансових установ за видами послуг, які вони надають кредиторам, можна виділити й страхові компанії [51, с. 210].

На початку 90-х років, коли в Україні відбувалися великі політичні та економічні зміни, на території держави починає створюватися і функціонувати мережа страхових компаній. У цей період замість одного постачальника страхових послуг – Держстраху, з'являються нові страхові компанії: «Омега-Інстер», «Ризик», «Саламандра» та інші. Після законодавчого введення деяких елементів ринкової економіки (особливо з появою Закону «Про кооперацію» 1988 року) почали діяти перші страхові кооперативи. Завдяки цьому, в Україні

почав зростати асортимент страхових послуг та виник інститут перестраховання.

Історія виникнення та діяльності НФУ на українському фінансовому ринку пов'язана з Декретом Кабінету Міністрів України «Про страхування» від 10 травня 1993 року № 47-93. став фактично першим базовим законодавчим актом, що забезпечив системне правове регулювання страхової діяльності в Україні. Цей Декрет визначив базові терміни й поняття, пов'язані зі страховою діяльністю (ринком страхових послуг). Положення урядового Декрету були узагальненими і викликали набагато більше питань, ніж давали відповіді на них. Правова недосконалість Декрету призвела до того, що на вітчизняному страховому ринку почали з'являтися страхові фірми. Декрет «Про страхування» міг розглядатися лише як проміжний законодавчий акт. Вимоги до резервного страхового фонду були ліберальними і спрямовані не на захист прав споживача. Головним його недоліком було те, що він поєднував у собі норми права, які суперечили одне одному: з одного боку, принципи здійснення страхової діяльності, що базувалися на планово-адміністративній економіці, а з іншого – принципи страхування в умовах ринкової економіки. Вказаний Декрет Кабінету Міністрів України надавав страховим компаніям аналогічні можливості для залучення коштів громадян, не враховуючи негативних наслідків діяльності таких скандально відомих структур, як «АСКО», «Славія», «Омета-Інстер», «Саломандра», а також перетворення «Укрдержстаху» у НАСК «Оранта» тощо. Декрет не забезпечував механізмів захисту прав та законних інтересів вкладників. Не було визначено, що відповідні державні органи повинні здійснювати контроль за діяльністю довірчих товариств, внаслідок чого багато з них грубо порушували чинне законодавство, зокрема: 1) обсяги залучення коштів і майна населення перевищували статутні капітали, які часто не досягали встановленого законом розміру; 2) не дотримувалися порядку проведення касових операцій, зокрема з іноземною валютою; 3) фактично не вели статистичну звітність про діяльність та фінансовий стан компаній [210, с. 101]. Такі обставини без належного контролю створювали сприятливі

умови для численних правопорушень. Ці факти, на тлі вже відомих випадків шахрайської діяльності компаній в Україні, дозволяють зробити висновок, що діяльність фінансових компаній, які залучали кошти громадян, була також добре організованою на найвищому рівні злочинною схемою.

Зазначені причини зумовили прийняття нового нормативного акта, що забезпечив великі можливості для міжнародної співпраці і розвитку страхової справи в Україні. Відтак, значущою подією для ринку стало прийняття 7 березня 1996 р. Закону України «Про страхування». Цей закон, а також близько 20 постанов уряду, 11 інструкцій і нормативних актів, ухвалених у цей період, відображали потреби перехідного періоду від планової до ринкової економіки та безпосередньо визначали умови діяльності у сфері страхування, де домінуючу роль відігравали недержавні страхові компанії. Також були підвищені вимоги до розміру статутного фонду з 5 тис. доларів до 100 тис. доларів. Після перереєстрації у 1997 р. кількість страховиків значно скоротилася, зокрема, залишилося 220 компаній. У 1997 р. спостерігалось зниження реальних обсягів надходжень страхових платежів, яке розпочалося в 1994 р., при цьому зростання становило лише 8,6% від аналогічного показника 1994 р. в порівняльних цінах. Посилилися вимоги Укрстрахнагляду (з 1998-го до кінця 2001 р. Міністерства фінансів України як контрольного органу страховиків) щодо платоспроможності, ліквідності, резервування, структури активів, інвестиційної політики тощо. Страховики, починаючи з 1996 р., були зобов'язані за кожним видом страхування, який вони мали намір здійснювати, розробляти правила страхування та затверджувати їх у контрольному органі. Характерною тенденцією цього етапу було продовження обслуговування та встановлення тісніших зв'язків «кептивних» страховиків і структур, які їх створили [176].

Нове законодавче регулювання страхової діяльності на теренах України значною мірою посилює фінансову дисципліну страховиків: було запроваджено облік резервів, розроблено категорії активів, упорядковано взаємовідносини страховика з його філіями і представництвами, встановлено

необхідні форми спеціальної звітності. І найголовніше – з боку держави розпочався нагляд за страховою діяльністю. Для контролю за страховою діяльністю України був створений спеціальний уповноважений орган при Міністерстві фінансів України – Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, що здійснює державний контроль за дотриманням чинного законодавства на страховому ринку. Не дивлячись на те, що в роки незалежності України були зроблені досить серйозні кроки закріплення на законодавчому рівні правил страхової діяльності та встановлення ринкових відносин, страховий ринок України характеризується досить слабким розвитком та недовірою населення до страхування, як інституту соціально-економічного захисту [21].

Демонополізація страхової справи та легалізація підприємств сприяли значному розширенню ринку страхових послуг. Це призвело до появи численних недержавних комерційних страхових організацій, які пропонують не лише традиційні види страхування, але й покриття ризиків, пов'язаних із комерційною діяльністю, фінансовими операціями, господарськими зобов'язаннями, відповідальністю за нанесення шкоди на території інших держав, а також страхування експортних кредитів та іноземних інвестицій. Ці послуги стали доступними та важливими для великої кількості людей, забезпечуючи додатковий рівень захисту в умовах сучасної економіки.

У 2001 р. прийнятий Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», яким вперше на законодавчому рівні надано поняття «фінансова установа» та їх перелік. У 2003 р. на підставі Положення про Державний реєстр фінансових установ, затвердженого розпорядженням Держфінпослуг № 41, був утворений Державний реєстр фінансових установ, тобто узагальнена система одержання, накопичення, зберігання, захисту, використання та поширення адміністративної інформації (даних) про фінансову установу [24].

Сучасний страховий ринок – це система економічних відносин із приводу купівлі-продажу специфічного товару – страхового покриття внаслідок

настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством. У територіальному аспекті виділяють місцевий (регіональний), національний (внутрішній) та світовий (зовнішній) страхові ринки. За галузевою ознакою виділяють ринки особистого та майнового страхування. Кожна із цих названих ланок має свою структуру (сегментацію).

З метою регулювання діяльності НФУ у 2007 р. було засновано Комітет Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності, який є профільним комітетом. Також було ухвалено низку нормативно-правових актів, зокрема Указ Президента України «Про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії», закони України «Про страхування», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)», «Про кредитні спілки», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», «Про недержавне пенсійне забезпечення», а також розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері» тощо [210, с. 105].

Позитивним кроком держави щодо забезпечення безпеки фінансових послуг НФУ стало затвердження 2010 року Концепції запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами [76]. Цей нагляд спрямований на захист інтересів споживачів фінансових послуг, запобігання неплатоспроможності та забезпечення фінансової стійкості фінансових установ. Це досягається шляхом застосування відповідних коригувальних заходів, виявлення підвищених ризиків у діяльності фінансових установ, контролю за їх платоспроможністю, ліквідністю та прибутковістю. Також важливим є мінімізація випадків банкрутства та системної кризи фінансових установ, прогнозування майбутніх фінансових результатів на основі звітів поточного періоду. Уряд ухвалив Концепцію захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні та оприлюднив проект Правил здійснення депозитних операцій для кредитних спілок. Реалізація цієї

Концепції дозволила підвищити капіталізацію вітчизняних страхових компаній, що відкрила можливості для появи нових страхових продуктів та страхування масштабних ризиків, а також зміцнила їх фінансову стійкість. Це також сприятиме підвищенню якості активів фінансових інститутів, збереженню пенсійних активів, відновленню та підвищенню рівня суспільної довіри, а також збільшенню частки активів небанківських фінансових інститутів у загальній структурі активів фінансового сектору України [207; 181].

Характерними рисами національної безпеки у фінансовій сфері є її збалансованість, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, а також здатність забезпечувати ефективне функціонування національної економіки та сприяти економічному зростанню держави. Стан фінансової безпеки національного рівня формується під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів фінансово-кредитної політики країни, поточної політичної ситуації, рівня досконалості законодавчого регулювання фінансової системи, а також міжнародних зобов'язань, взятих на себе державою [186]. Страхові компанії посіли відповідне місце у відносинах мобілізації та розподілу капіталів, конкуруючи інколи з банківськими установами. НФУ, акумулюючи кошти індивідуальних інвесторів і вкладаючи їх в різні економічні проекти, забезпечують рівновагу на ринку капіталів шляхом погодження пропозиції та попиту на фінансові ресурси, перерозподіляють і знижують фінансові ризики, забезпечують підвищення ліквідності фінансових вкладень різних інвесторів унаслідок професійного управління залученими коштами. Таким чином, окрім досягнення власних комерційних цілей, небанківські фінансові установи сприяють вирішенню загальноекономічних питань, економічному зростанню України загалом [77, с. 39].

Процес цілеспрямованого й активного впливу державних і наддержавних органів управління на функціонування фінансових посередників, здійснення комплексних заходів щодо впорядкування, контролю, нагляду за ними та запобігання зловживанням і порушенням у цій сфері за допомогою певного

комплексу форм і методів називають державним регулюванням діяльності фінансових посередників[208, с. 33].

Світова фінансово-економічна криза 2008-2009 років негативно вплинула на соціально-економічний розвиток України, виявивши вразливість національної фінансової системи та її залежність від зовнішніх факторів. У таких умовах питання захисту національних інтересів у фінансовій сфері стало особливо важливим. Проблемою, яка вимагала вирішення, була недостатня ефективність механізмів, спрямованих на нейтралізацію, мінімізацію впливу та усунення факторів, що створювали зовнішні та внутрішні загрози національній безпеці у фінансовій сфері. У зв'язку з цим у 2012 р. прийнята Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері [75].

У подальшому, також було розроблено Стратегію розвитку фінансового сектору України до 2015 р., а також Комплексну програму розвитку фінансового сектору України до 2020 р. Проте, ринок фінансових послуг в Україні знаходився на порозі значних змін, які мали суттєвий вплив на систему кредитних спілок. Державне регулювання цих установ планувалося передати до компетенції НБУ. Зважаючи на тиск з боку податкових органів та Державної фіскальної служби України на нефінансові спілки, очікувані зміни були неминучими та вимагали радикальної трансформації моделі функціонування таких установ і методів надання фінансових послуг [1]. Тому, на ринку фінансових послуг в Україні сталися серйозні перетворення, а саме передачі функцій нагляду за цим сегментом фінансової системи від Нацкомфінпослуг – до Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) та НБУ, а також Антимонопольного комітету України [138; 13, с. 190].

У 2021 р. затверджено Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року, яка визначає шляхи досягнення цілей і реалізації пріоритетів національних інтересів у сфері забезпечення економічної безпеки. Забезпечення економічної безпеки України є ключовим елементом для досягнення національних інтересів, включно зі сталим розвитком економіки та інтеграцією в європейський економічний простір. Це передбачає розробку стратегічного

курсу, спрямованого на підвищення конкурентоспроможності національної економіки, зміцнення її стійкості та мінімізацію впливу зовнішніх і внутрішніх загроз. Важливим аспектом є також розвиток взаємовигідного співробітництва з іншими країнами, що сприятиме створенню умов для економічного зростання та стабільності[175].

Доленосним рішенням у розвитку НФУ стало прийняття нових Законів України у 2021 р., а саме у листопаді «Про страхування» [147] та грудні «Про фінансові послуги та фінансові компанії» [149].

На сучасному етапі розвитку, розв'язанню наявних проблем забезпечення безпеки у сфері діяльності НФУ сприятиме активізація наукових розробок та впровадження найбільш прогресивних із них у практичну діяльність. Сутність реалізації наукових досліджень полягає в передачі їх результатів практиці. Наукові здобутки будуть вносити бажані зміни і створювати необхідні умови удосконалення їх функціонування на науковій основі.

Вивчення й аналіз наукових досліджень за періоди незалежності України свідчить, що деяким проблемам правового регулювання діяльності НФУ та забезпечення фінансової безпеки за цим напрямом присвячено наукові дослідження вчених-адміністративістів. Так, у роботі «Фінансово-правове регулювання грошово-кредитних відносин» А. Т. Ковальчуком було проведено всебічне наукове дослідження проблем фінансово-правового регулювання грошово-кредитних відносин в умовах ринкових трансформацій. Встановлено сутність та виявлено характерні риси фінансового права; запропоновано концепцію удосконалення правового режиму грошово-кредитної сфери; сформульовано законодавчі та правові підходи до фінансово-правового регулювання монетарної політики. Обґрунтовано, що грошово-кредитна сфера в правовому контексті є визначеною сукупністю принципів, критеріїв, правил та організаційних форм, які, спираючись на чинне законодавство, забезпечують необхідні умови для реалізації та розвитку грошово-кредитних відносин. Доведено, що законодавче та правове забезпечення грошово-кредитних відносин супроводжується юридичними колізіями, деякі з яких мають

антагоністичний характер; проаналізовано правовий режим безготівкового грошового обігу, а також консорціумного кредитування [74].

Л. В. Андрущенко у праці «Державно-правове регулювання страхування у сфері зовнішньоекономічної діяльності» (2008 р.) присвятила аналізу державного та правового регулювання страхування в контексті зовнішньоекономічної діяльності. У роботі визначено основні поняття, принципи, операції, ризики та особливості страхування в цій сфері. Розглянуто різні види страхових правопорушень, а також розкрито суть інституту перестраховання у зовнішньоекономічній діяльності. Виокремлено групи факторів, які впливають на ефективність регулювання вітчизняного страхового ринку. У дисертації наведено висновки, пропозиції та рекомендації щодо підвищення ефективності державного та правового регулювання страхування в сфері зовнішньоекономічної діяльності. Робота охоплює широкий спектр теоретичних, методологічних і практичних питань, що стосуються основних напрямків подальшого розвитку національного законодавства, яке регулює відносини у сфері страхування [2].

У свою чергу Д. В. Кіріка «Правові та організаційні засади фінансового моніторингу у сфері страхової діяльності в Україні» (2010 р.) визначила поняття адміністративно-правового регулювання протидії відмиванню коштів у сфері страхової діяльності; сформулювала особливості адміністративно-правових відносин щодо протидії відмиванню коштів у сфері страхової діяльності; з'ясувала відмінність адміністративно-правових відносин щодо протидії відмиванню коштів у сфері страхової діяльності від інших, що полягає у своєрідності структурних елементів цих правовідносин, тобто у своєрідності їх суб'єктів, об'єкта та змісту; визначила й обґрунтувала методи адміністративно-правового регулювання страхової діяльності щодо протидії відмиванню коштів, що полягають у сукупності прийомів і способів цілеспрямованого та конкретно визначеного і законодавчо врегульованого впливу суб'єктів управління (органів державної влади й управління або їх

посадових осіб) на підпорядковані їм колективи, групи людей або окремих громадян [70].

Значний інтерес представляє робота О. Є. Картамишевої «Адміністративно-правове регулювання діяльності небанківських фінансових установ в Україні» (2012 р.) як одне з перших монографічних досліджень у вітчизняній юридичній науці, присвячене правовим проблемам адміністративно-правового регулювання діяльності небанківських фінансових установ (НФУ) в Україні. Автором було виявлено проблемну ситуацію в цій сфері та проведено її всебічний аналіз. Розглянуто соціально-економічні та правові причини виникнення НФУ на території України, зокрема, зроблено висновок, що в середині ХІХ ст. вони стали складовою частиною кредитної системи країни. Сформульовано визначення «небанківська фінансова установа» як юридичної особи зі спеціальним правовим статусом, яка внесена до державного реєстру фінансових установ і на підставі ліцензії НБУ здійснює окремі банківські операції. НФУ спеціалізуються на наданні певних видів фінансових послуг шляхом недепозитної мобілізації коштів фізичних і юридичних осіб, розміщуючи їх від свого імені та на власний ризик, створюючи власні зобов'язання і вимоги для задоволення потреб клієнтів, а також для отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів. Доведено, що потреба в адміністративно-правовому регулюванні діяльності НФУ та здійсненні нагляду за їх діяльністю зумовлена вимогами правових норм, які визначають правовий статус НФУ, зокрема їх спеціальну правоздатність [67].

На наш погляд, окрім зазначеного, ця робота цікава тим, що у ній запропоновано науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності НФУ в Україні.

У подальшому, М. М. Садченко у дисертації «Правові та організаційні засади діяльності органів внутрішніх справ у здійсненні фінансового контролю» комплексно досліджено реалізацію державного фінансового контролю за участю органів внутрішніх справ, зокрема в аспекті доходів та

витрат державного та місцевих бюджетів. Авторка підкреслила важливість залучення таких суб'єктів до процесу державного фінансового контролю через виконання ними адміністративно-юрисдикційних функцій, які включають виявлення протиправних фінансових дій, збір та оцінку матеріалів, кваліфікацію адміністративних правопорушень, а також проведення адміністративних проваджень у справах фінансових правопорушень. Встановлено, що ефективність роботи органів внутрішніх справ у сфері державного фінансового контролю знижує відсутність закону прямої дії, який би регулював цю систему. Сформульовано рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання діяльності органів внутрішніх справ у сфері фінансового контролю, з акцентом на необхідність забезпечення фінансової дисципліни як на етапі формування доходної частини бюджетів, так і на етапі витратної частини [162].

Зростаюча роль державного впливу на сферу публічних фінансів найбільше відчувається в умовах економічних та фінансових криз, причому це стосується всіх, без винятку, сфер публічної фінансової діяльності. А тому у 2016 р. С. В. Куровський у роботі «Фінансово-правова охорона банківських відносин» зробив висновок про те, що банківські відносини, як правова категорія та елемент публічної фінансової діяльності, потребують фінансово-правового захисту. Значення правового захисту банківських відносин слід розглядати через призму принципів, характерних для фінансового та банківського права в цілому, з особливим акцентом на принцип законності, який є основоположним для банківської діяльності. Визначено загальні ознаки фінансово-правової відповідальності (як одного з видів юридичної відповідальності), що застосовується до порушень у сфері банківської діяльності, а також особливості, які її характеризують. На основі аналізу теоретичних джерел, чинного законодавства та практики правозастосування запропоновано авторську класифікацію банківських правопорушень і внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» щодо визначення порядку застосування заходів впливу НБУ за порушення вимог банківського

законодавства та законодавства у сфері фінансового моніторингу [99].

У той же час, Н. О. Шмігельська в роботі «Адміністративно-правове регулювання профілактики правопорушень у сфері економіки» розглянула питання адміністративно-правового регулювання профілактики правопорушень у сфері економіки. Проаналізовано стан і загальний характер адміністративних правопорушень у сфері економіки в Україні. Визначено особливості реалізації адміністративно-правових заходів профілактики правопорушень у сфері економіки. Розкрито поняття та зміст профілактики адміністративних правопорушень у сфері економіки. Охарактеризовано об'єкти адміністративних правопорушень у сфері економіки та розглянуто діяльність Національної поліції як суб'єкта забезпечення профілактики правопорушень у сфері економіки. Розглянуто світовий досвід профілактики правопорушень у сфері економіки та можливість його адаптації до законодавства України в контексті асоціації України з ЄС та забезпечення достатнього рівня економічної безпеки держави. Окреслено теоретичні і правові основи удосконалення профілактики економічних правопорушень суб'єктами профілактики. Запропоновано зміни та доповнення до законодавства України в частині профілактики правопорушень у сфері економіки [226].

Не можна оминати й роботу Р. М. Поліщука «Фінансово-правове регулювання відновлення платоспроможності страховиків або визнання їх банкрутами» (2021 р.) [132] в якій досліджені основні проблеми фінансово-правового регулювання відновлення платоспроможності страховиків або визнання їх банкрутами. Запропонував визнати на законодавчому рівні право Національного банку України ініціювати процедуру банкрутства страховика шляхом подання заяви до господарського суду; сформулював авторське визначення поняття «страховий фонд» – страхові резерви, які утворюються з метою, визначеною ст. 31 Закону України «Про страхування» та формуються за рахунок сплати платежів суб'єктами страхової діяльності та доходів від їх розміщення; обґрунтував, що відмова у відкритті провадження у справі про банкрутство страховика в повному обсязі залежить від дій/бездіяльності самого

боржника, адже у разі зволікання такого страховика у суду будуть наявні всі формальні підстави задля відкриття провадження у справі.

Дисертація В. О. Басая на тему «Запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні» (2021 р.) присвячена теоретико-прикладним проблемам запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні. У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягає у тому, щоб з'ясувати сутність, зміст та особливості запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні, а також спираючись на позитивний вітчизняний та зарубіжний досвід встановити напрямки вдосконалення норм чинного законодавства у відповідній сфері суспільних відносин [12].

Основною науковою працею в контексті адміністративно-правової науки й дослідження стала наукова праця Г. С. Буги «Забезпечення безпеки у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні: адміністративно-правові засади» в якій здійснено комплексне адміністративно-правове дослідження забезпечення безпеки у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні. Розкрито історико-правові передумови становлення та розвитку інституту небанківських фінансових установ в Україні, їх законодавчого врегулювання. Окреслена ситуація у сфері регулювання діяльності небанківських фінансових установ в умовах реформування законодавства. Сформульоване доктринальне бачення механізму адміністративно-правового регулювання діяльності небанківських фінансових установ через особливості забезпечення державно-правового регулювання їх діяльності, реєстрацію та ліцензування, а також контролю й нагляду. Окреслено концептуальні засади забезпечення безпеки у сфері діяльності небанківських фінансових установ, розроблено і впроваджено адміністративно-правові заходи запобігання порушенням в їх діяльності [24].

У 2024 р. вперше В. М. Важинським розроблено напрями охорони суспільних інтересів в діяльності інституційних інвесторів, у рамках якої

розкрито теоретичні, правові та праксеологічні засади охорони суспільних інтересів в діяльності інституційних інвесторів і кримінальної процесуальної протидії кримінальним правопорушенням, які вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів [29].

У кримінально-правовому аспекті варто згадати роботи, які присвячені ухиленню від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, а саме ст. 212-1 КК України. Одними з таких є наукові праці:

Кошевського В. С. «Кримінально-правова характеристика ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», яка комплексним науковим дослідженням законодавства про кримінальну відповідальність за ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. У роботі досліджено теоретико-методологічні засади кримінально-правового захисту системи загальнообов'язкового державного соціального страхування. Проведено порівняльно-правовий аналіз законодавства України та зарубіжних країн в частині кримінальної відповідальності за ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Визначено безпосередній об'єкт та предмет умисного ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, охарактеризовано ознаки об'єктивної сторони та суб'єктивні ознаки злочину, передбаченого ст. 212-1 КК України. Встановлено критерії відмежування ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування від суміжних складів злочинів [78];

Степаненка Д. Ю. «Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», яку присвячено дослідженню проблем кримінальної відповідальності за ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Розкрито історичну ретроспективу кримінально-правової протидії ухиленню від сплати страхових внесків, вивчено підстави, приводи, а також ступінь дотримання умов криміналізації при встановленні кримінальної відповідальності за ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. З урахуванням здобутків доктрини, напрацювань правозастосовної практики і положень регулятивного законодавства здійснено поглиблений кримінально-правовий аналіз об'єктивних і суб'єктивних ознак основного та кваліфікованих складів злочину, передбаченого ст. 212-1 КК України. Розглянуто питання, пов'язані з регламентацією покарання за вчинення цього злочину та його призначенням, а також дискусійні аспекти кримінально-правового компромісу у сфері соціального страхування. За результатами проведеного дослідження сформульовано пропозиції щодо вдосконалення КК України [174].

Іншим напрямом у контексті предмета дослідження є праці присвячені запобіганню порушенням у сфері діяльності НФУ. У цьому контексті варто зауважити, що новітній період формування законодавства про профілактику правопорушень розпочався з прийняттям низки Концепцій профілактичної діяльності в Україні, який продовжується і до нині. Так, наприклад, викликає певний інтерес робота В. В. Чернея «Теоретичні та практичні засади запобігання злочинам у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні» (2014 р.), у якій з наукових позицій проведено ретроспективний аналіз діяльності щодо запобігання злочинам у сфері діяльності НФУ, що надало можливість окреслити шість етапів розвитку кримінального законодавства,

зумовлених як об'єктивними закономірностями становлення фінансового ринку, так і характером суспільно-політичних процесів у державі в різні історичні періоди; розкрито зміст діяльності НФУ не лише в аспекті реалізації ними функції фінансових посередників, але і як суб'єктів запобігання злочинам, що взаємодіють з правоохоронними органами, державними регуляторами, учасниками фінансового ринку та громадськістю з метою захисту прав і законних інтересів споживачів небанківських фінансових послуг; з огляду на виявлені тенденції розвитку криміногенних явищ і процесів на ринку небанківських фінансових послуг у незалежній Україні, здійснено прогноз перспективних змін криміногенної ситуації в найближчі роки, на основі чого запропоновано низку змін і доповнень до законодавства, а також визначено пріоритетні завдання правоохоронних органів щодо запобігання злочинам; запропоновано систему правових та організаційних заходів запобігання найбільш небезпечним злочинам на ринку страхування, у сфері діяльності кредитних спілок, інвестиційних компаній (фондів), а також інших суб'єктів, які надають небанківські фінансові послуги; удосконалено науково-теоретичні положення стосовно законодавчого забезпечення виявлення та припинення діяльності організацій, створених за принципом «фінансової піраміди», до завершення активної фази злочинної діяльності таких організацій, зокрема шляхом запровадження кримінальної відповідальності за організацію фінансових пірамід, а також правові та організаційні засади взаємодії правоохоронних органів як між собою, так і з іншими органами, що здійснюють нагляд і контроль за додержанням фінансового законодавства, та різними учасниками фінансового ринку, на загальнодержавному, відомчому (міжвідомчому) та міжнародному рівнях під час виявлення та припинення злочинів та ін. [213].

Працю Г. М. Чернишова «Фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері: кримінологічне дослідження» (2016 р.) присвячено дослідженню фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері та розробленню напрямів щодо його попередження. Обґрунтовано розгляд

фінансового шахрайства через концепцію предметної діяльності та визначено базове поняття. Доведено теоретичну й практичну значущість виокремлення та роль структури окремої категорії економічних злочинів і статистичного обліку у сфері будівництва, що посягають на встановлений законом порядок ведення будівельної діяльності, ринкові механізми його функціонування, залучення та використання інвестицій у досліджуваній сфері. Встановлено, що фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері виявляється в системі злочинів та інших протиправних діях, основними з яких є: шахрайство; привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; шахрайство з фінансовими ресурсами; зловживання владою або службовим становищем; зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; супутніми злочинами, зокрема самовільним зайняттям земельної ділянки та самовільним будівництвом; ухиленням від сплати податків; легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом; підробленням документів, печаток, штампів і бланків, збутом чи використанням підроблених документів; службовим підробленням; корупційними правопорушеннями та ін. Запропоновано систему попередження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері на основі поєднання соціальних заходів стимулювання розвитку будівельної галузі, спрямованих на її детінізацію, заходів кримінально-правового впливу та віктимологічної профілактики [215].

У дисертації О. П. Білько, на основі аналізу теоретичних підходів науковців було охарактеризовано історію та сучасний стан наукового дослідження проблеми. Визначено поняття ризиків, пов'язаних із кредитно-фінансовою діяльністю в Україні, та надано їх характеристику. Розглянуто кримінальні правопорушення у кредитно-фінансовій сфері, за які в інших країнах передбачена кримінальна відповідальність. Запропоновано авторське визначення терміна «кримінологічний моніторинг у кредитно-фінансовій сфері», що охоплює спостереження, збір, обробку та аналіз інформації, а також вивчення причин і умов скоєння злочинів у цій сфері. Також надано наукове

обґрунтування пропозицій і рекомендацій щодо запобігання та усунення негативних впливів. Висвітлено сучасний стан злочинності у сфері кредитно-фінансових відносин, а також виявлено основні детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у цій галузі. Виокремлено типові характеристики осіб, які вчиняють злочини у кредитно-фінансовій сфері. Розкрито та вдосконалено загально-правові та спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у цій сфері. Визначено конкретні пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства для запобігання злочинам у кредитно-фінансовій сфері [17].

Окреслені наукові напрацювання таких та інших вчених зумовили концептуалізацію державного регулювання діяльності фінансових посередників в Україні, яке спрямоване на досягнення таких стратегічних цілей:

- 1) реалізація єдиної та ефективної державної політики у сфері фінансових послуг;
- 2) захист інтересів споживачів фінансових послуг;
- 3) створення сприятливих умов для розвитку та функціонування ринків фінансових послуг;
- 4) сприяння ефективній мобілізації та розміщенню фінансових ресурсів учасниками ринків фінансових послуг з урахуванням інтересів суспільства;
- 5) забезпечення рівних можливостей для доступу до ринків фінансових послуг і захисту прав їх учасників;
- 6) дотримання учасниками ринків фінансових послуг вимог законодавства;
- 7) запобігання монополізації та створення умов для розвитку добросовісної конкуренції на ринках фінансових послуг;
- 8) контроль за прозорістю та відкритістю ринків фінансових послуг;
- 9) сприяння інтеграції в європейський і світовий ринки фінансових послуг.

Однак, незважаючи на досить інтенсивне формування страхового ринку за часів незалежності, такий сегмент НФС не став головним та зручним

механізмом забезпечення реального сектору економіки необхідними фінансовими ресурсами, що пов'язане у тому числі й кримінальними протиправними зловживаннями на ринку страхування. Як правильно зауважує В. В. Черней, державна політика в сфері небанківських фінансових послуг має бути спрямована на наступні завдання: створення системи ідентифікації ризиків, проведення моніторингу та поточного аналізу ринку фінансових послуг з метою забезпечення можливостей для вжиття запобіжних заходів задля фінансової безпеки; посилення прозорості та відкритості в діяльності фінансових установ і органів, що здійснюють державне регулювання та нагляд за цими установами; підвищення платоспроможності та фінансової стійкості; забезпечення належного захисту споживачів небанківських фінансових послуг; запобігання використанню небанківських фінансових установ для непродуктивного виведення капіталу за кордон [211, с. 58–59]. Відтак, перед органами правопорядку постають стратегічні завдання мінімізації ризиків та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування з урахуванням збройного конфлікту. У цьому контексті важливим кроком є розробка наукових ідей та підходів до формування якісно нового кримінологічного механізму запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування в Україні.

1.2. Поняття та класифікація кримінальних правопорушень у сфері страхування як основа формування кримінологічних заходів запобігання

Вітчизняна страхова галузь як важлива частина фінансової індустрії країни розвивається невідривно від національного і глобального контексту. Міжнародний фінансовий, а отже, і страховий ринок в умовах сьогодення відчуває на собі вплив різноспрямованих тенденцій. З одного боку, вибухове зростання нових технологій сприяє посиленню фінансових взаємозв'язків і доступності послуг між країнами, підприємствами, фізичними особами.

З іншого боку, політичне втручання призводить до створення нових торгових бар'єрів і фінансового протекціонізму [116]. Так, український страховий ринок перебуває сьогодні на порозі поступового інтегрування у транснаціональний світовий ринок. Страхова галузь забезпечує дієву систему захисту майнових прав та інтересів усіх громадян і підприємств, підтримання соціальної стабільності суспільства, економічної безпеки держави, а також є важливим фінансовим інструментом регулювання національної економіки й потужним джерелом акумулювання коштів для їх подальшого довготермінового інвестування.

І хоча, розвиток страхового ринку – важливий чинник становлення вітчизняної економіки, зростання, в умовах сьогодення, тіньового сектору економіки та криміналізація практично усіх сфер господарювання стримує розвиток ринкових відносин в Україні, загрожуючи національним інтересам та національній безпеці держави, підриває довіру громадян до демократичних інститутів і цінностей, спричиняючи занепокоєння в суспільстві та критичні оцінки міжнародних експертів. Доступні умови страхування створюють підґрунтя для вчинення кримінальних правопорушень з метою незаконного одержання страхових виплат, унаслідок чого цей сегмент фінансового ринку останніми роками вважається одним із найпривабливіших для шахраїв [188].

За даними НБУ станом на 01 січня 2025 року зареєстровано 140 страхових компаній [125]. Така кількість страхових компаній негативно впливає на стан страхового ринку держави. У Польщі, де страхові платежі та якість страхових послуг суттєво випереджає нашу країну, нараховується 64 страхових компаній, в Угорщині – 26, у Молдові – 33, у Білорусі – 24, у Грузії – 15, у Вірменії – 13 [159; 27]. В умовах розвитку страхового ринку, коли існує багато страховиків, які конкурують між собою, потрібне раціональне державне регулювання страхової діяльності. Тож логічно було б зазначити, що необхідно не нарощувати кількість страхових компаній, а необхідно поліпшувати їх якісний показник.

Страховий ринок України демонструє позитивну динаміку розвитку, що

проявляється у зростанні капіталу, активів та обсягів страхових операцій. Це свідчить про стабільність і поступове зміцнення цього сектора небанківських фінансових послуг. Важливими досягненнями є підвищення фінансової надійності страховиків, формування фінансових груп за їх участю та реальне зростання страхових платежів. Незважаючи на те, що страховий ринок все ще поступається банківському сектору, його розвиток є перспективним і сприяє зміцненню фінансової системи країни.

Страховання є не лише перспективною, а й складною сферою діяльності. В економічній системі України страхування виступає як інститут фінансового права, що сприяє соціально-економічній стабільності та забезпеченню економічної безпеки держави. Воно надає надійний захист майнових прав як громадян, так і організацій від різноманітних ризиків, а також реалізує державну політику соціально-економічного захисту населення. Добре організована страхова справа сприяє активному розвитку бізнесу та вирішенню соціальних проблем. Однак формуванню сучасного страхового середовища заважає безліч факторів, серед яких економічна криза, недосконале податкове законодавство та небажання більшості фізичних і юридичних осіб витратити кошти на, з їх точки зору, сумнівні переваги захисту від певних ризиків. Одним із найбільш проблемних питань у розвитку економіки є розробка комплексу заходів для створення повноцінного страхового ринку як невід'ємного атрибуту ринкової економіки.

Суперечності між поточними і довгостроковими інтересами страховика та страхувальника стають дедалі більш актуальними, проявляючись по-різному для різних видів страхування. Інтерес страховика полягає в залученні якомога більшої кількості страхувальників та зборі страхових внесків. Натомість інтерес страхувальника полягає в примноженні своїх внесків і отриманні більшої суми після закінчення договору. Однією з головних проблем є низька частка виплат, обумовлена шахрайством, ретельною селекцією ризиків страховиком тощо. Тому завданням політики в галузі страхування є забезпечення механізмів формування страхових резервів на випадок виникнення кумулятивних ризиків.

Наглядові органи повинні контролювати діяльність страховиків, виявляти шахрайство та вживати відповідних заходів для уникнення або обмеження протизаконних дій. Проблема полягає не лише в нерозумінні багатьох термінів іншомовного походження пересічними громадянами, а й у відсутності чіткості в змісті багатьох фундаментальних понять у страховій галузі.

Ринок страхування в Україні перебуває на етапі становлення. За часів незалежності вже пройдено кілька етапів, протягом яких змінювалося правове, організаційне та економічне підґрунтя страхових відносин. Історично склалося так, що сфера страхування в колишньому СРСР була жорстко централізованою в єдиному страховому органі – Держстраху. У свідомості людей страхування не закріпилось як обов'язковий компонент організації життя, а життєвий уклад був таким, що громадяни навіть не замислювалися над потребою страхування життя чи майна від нещасних випадків та стихійних лих. Професія страхових агентів не була привабливою і прибутковою.

Ситуація різко змінилася у зв'язку з демонополізацією страхової справи, легалізацією підприємств, у результаті чого відбулося збільшення кількості альтернативних недержавних комерційних страхових організацій, діяльність яких охоплювала, окрім традиційних видів страхування, страхування комерційних, фінансових, господарських ризиків, ризиків відповідальності за нанесення шкоди на території інших держав, експортних кредитів та іноземних інвестицій, котрі стали повсякденною реальністю для десятків тисяч людей.

На думку фахівців, сьогодні в Україні сформувалася нова страхова галузь, призначена для надання широкого спектра послуг як юридичним особам різної форми власності, так і безпосередньо громадянам [55, с. 11]. Потенційна можливість настання стихійного лиха і нещасних випадків становить сутність *страхового ризику*. Поняття «ризик» має кілька значень. Його ототожнюють з небезпекою, що загрожує тому чи іншому суб'єктові або об'єктові. Насправді не всяка небезпека може з погляду страхування розглядатись як ризик. До страхових ризиків відносять лише такі випадки небезпеки, виникнення яких можна прогнозувати й оцінювати на підставі

Страхування як економічна категорія перебуває в підпорядкованому зв'язку з категорією фінансів та є сукупністю особливих перерозподільних відносин між його учасниками з приводу формування за рахунок грошових коштів цільового страхового фонду, який призначений для відшкодування можливої шкоди [202, с. 32; 178, с. 72].

З юридичної точки зору, страхування – це правовідносини (страхові відносини) між страховиком і страхувальником, що полягають в обов'язку першого сплатити останньому страхову виплату в разі настання страхового випадку. Правова сутність страхування визначена у ст. 1 Закону України «Про страхування» – правовідносини щодо захисту страхових інтересів фізичних та юридичних осіб (страховий захист) при страхуванні ризиків, пов'язаних з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням, з володінням, користуванням і розпорядженням майном, з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі, у разі настання страхових випадків, визначених договором страхування, за рахунок коштів фондів, що формуються шляхом сплати страхувальниками страхових премій (платежів, внесків), доходів від розміщення коштів таких фондів та інших доходів страховика, отриманих згідно із законодавством [147]. Згаданий Закон охоплює права й обов'язки учасників страхового ринку: страховиків і страхувальників, а також інших фізичних та юридичних осіб: одержувачів страхового відшкодування, страхових посередників, державних регуляторів та ін. Відтак, страхування виконує такі функції: ризиковану, створення і використання страхових резервів (фондів), заощадження коштів, превентивну.

Ризикова функція страхування полягає в передачі страховикові матеріальної відповідальності за наслідки ризику, що виникає внаслідок подій, перелік яких визначено чинним законодавством або договором, за певну плату. Чим вища ймовірність і розмір ризику, тим більша плата за його покриття, що розраховується на основі тарифів, визначених актуарними розрахунками. У разі настання страхового випадку страхувальник пред'являє страховикові вимогу

щодо відшкодування збитків (виплати страхових сум). Ризикова функція відображає процес купівлі-продажу страхової послуги.

Функція створення і використання страхових резервів (фондів) полягає в тому, що страхування стає можливим лише за умови наявності у страховика капіталу, достатнього для покриття збитків, завданих страхувальникові стихійним лихом, нещасним випадком чи іншою страховою подією. Зазвичай страховик не може покрити таку потребу у грошових виплатах власними коштами. Тому кожен страховик створює систему страхових резервів. Накопичення та використання таких резервів є характерними для страхової діяльності. Страхові резерви відіграють ключову роль у забезпеченні фінансової стабільності страхових компаній та їх здатності виконувати зобов'язання перед страхувальниками. Завдяки резервам здійснюється перерозподіл коштів між страхувальниками: ті, хто не стикається зі страховими випадками, фактично фінансують виплати тим, хто зазнав значних збитків. Це дозволяє створити систему солідарності, де ризики розподіляються між усіма учасниками.

Окрім покриття поточних збитків, страхові резерви формуються з урахуванням можливих масштабних збитків у майбутньому, забезпечуючи довгострокову стабільність. Частина страхових платежів використовується для організації роботи страхової компанії та отримання прибутку, але ці кошти мають менший вплив на перерозподіл між страхувальниками.

Особисте страхування, яке часто поєднує функцію захисту та накопичення, є особливо популярним у багатьох країнах. Більшість премій спрямовується на накопичення коштів із врахуванням інвестиційного доходу, що виплачуються застрахованим у разі дожиття до певного віку або події. Такий спосіб заощадження часто є вигіднішим для населення порівняно з банківськими вкладками, оскільки він забезпечує додатковий фінансовий ефект через інвестиції. Підтримуючи розвиток заощаджувальних видів страхування, держава може активно впливати на вирішення соціальних проблем, поживляти грошовий обіг, підвищувати купівельну спроможність

національної валюти, збільшувати інвестиційні можливості країни. Тому парламенти та уряди багатьох країн усіляко сприяють реалізації заощаджувальної функції страхування, створюючи пільгові умови оподаткування страхових внесків і виплат, страхових вкладів, які переходять у спадщину, доходів компаній, та вживаючи інші ефективні заходи [59, с. 133].

Превентивна функція. Учасники страхового ринку, зокрема страховики та страхувальники, мають інтерес у мінімізації наслідків страхових ризиків та випадків. Для досягнення цієї мети застосовуються правові та фінансові превентивні заходи. Правова превенція включає положення, передбачені чинним законодавством або умовами страхових договорів, які можуть призвести до повного або часткового позбавлення страхувальника права на страхові відшкодування. Це стосується випадків протиправних дій або бездіяльності страхувальника стосовно застрахованих об'єктів. Наприклад, страхові компанії не компенсують матеріальних збитків, якщо потерпілі були у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, а також не передбачають страхових виплат у випадках самогубства, умисного пошкодження власного майна та здоров'я. Перелік ризикованих об'єктів, які не підлягають добровільному страхуванню, та можливих відмов у виплатах відшкодувань може бути складений як для фізичних, так і для юридичних осіб [172, с. 17].

Страховий ринок – це система економічних відносин із приводу купівлі-продажу специфічного товару – страхового покриття внаслідок настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством. У територіальному аспекті виділяють місцевий (регіональний), національний (внутрішній) та світовий (зовнішній) страхові ринки. За галузевою ознакою виділяють ринки особистого та майнового страхування. Кожна із цих названих ланок має свою структуру (сегментацію) [202, с. 32; 178, с. 72].

Діяльність на ринку страхування включає діяльність із страхування та діяльність з надання супровідних послуг на ринку страхування, яка включає діяльність з надання посередницьких та допоміжних послуг. Таку діяльність

мають право здійснювати виключно: 1) страховики-резиденти, що отримали ліцензію; 2) філії страховиків-нерезидентів, що отримали ліцензію; 3) страховики-нерезиденти [147].

За формою страхування буває добровільним та обов'язковим. *Добровільне страхування* – це страхування, що здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком. Загальні умови і порядок здійснення добровільного страхування визначаються правилами страхування, що встановлюються страховиком самостійно відповідно до вимог законодавства.

Різновидами добровільного страхування є такі: особисте страхування (життя, від нещасних випадків, здоров'я); страхування засобів транспорту (наземного, повітряного, водного); страхування вантажів та багажу (вантажобагажу); страхування іншого майна; страхування кредитів, інвестицій, фінансових ризиків тощо. Предметом договору страхування (ст. 980 ЦК України) є майнові інтереси, які не суперечать закону й пов'язані з життям, здоров'ям, працездатністю і пенсійним забезпеченням (особисте страхування); володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування); відшкодуванням шкоди, завданої страхувальником (страхування відповідальності) [206].

Сьогодні основний сегмент страхового ринку України посідає *майнове страхування* – галузь страхування, у якій об'єктом страхування є майнові інтереси, пов'язані з володінням, розпорядженням та користуванням майном, а також випадки, коли ризик пов'язаний зі втратою майна (90,5% сукупного валового доходу від виплачених страхових премій) [123].

Сама діяльність із страхування включає: пряме страхування за класами страхування (ст. 4 Закону України «Про страхування»); перестраховання за класами страхування (ст. 4 Закону України «Про страхування»); діяльність, пов'язану з управлінням активами страховика; діяльність з реалізації страхових продуктів страховика; іншу діяльність, пов'язану із здійсненням прямого страхування та/або перестраховання, визначену нормативно-правовими актами НБУ [147].

Різноманітність страхових об'єктів та існуючих ризиків зумовлює широкий спектр видів страхування. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про страхування, до класів страхування іншого, ніж страхування життя, належать:

- 1) клас 1 - страхування від нещасного випадку (у тому числі на випадок виробничої травми та професійного захворювання);
- 2) клас 2 - страхування на випадок хвороби (у тому числі медичне страхування);
- 3) клас 3 - страхування наземних транспортних засобів (крім залізничного рухомого складу);
- 4) клас 4 - страхування залізничного рухомого складу;
- 5) клас 5 - страхування повітряних суден;
- 6) клас 6 - страхування водних суден (морських суден, суден внутрішнього плавання та інших самохідних чи несамохідних плавучих споруд);
- 7) клас 7 - страхування майна, що перевозиться (включаючи вантаж, багаж (вантажобагаж));
- 8) клас 8 - страхування майна від вогню та небезпечного впливу природних явищ;
- 9) клас 9 - страхування майна від шкоди, заподіяної градом, морозом, іншими подіями (включаючи крадіжку, розбій, грабіж, умисне пошкодження/знищення майна), крім подій, визначених у класі 8;
- 10) клас 10 - страхування відповідальності, яка виникає внаслідок використання наземного транспортного засобу (у тому числі відповідальності перевізника);
- 11) клас 11 - страхування відповідальності, яка виникає внаслідок використання повітряного судна (у тому числі відповідальності перевізника);
- 12) клас 12 - страхування відповідальності, яка виникає внаслідок використання водного судна (у тому числі відповідальності перевізника);
- 13) клас 13 - страхування іншої відповідальності (крім визначеної у класах 10, 11, 12);
- 14) клас 14 - страхування кредитів;
- 15) клас 15 - страхування поруки (гарантії);
- 16) клас 16 - страхування інших фінансових ризиків (крім визначених класами 14, 15);
- 17) клас 17 - страхування судових витрат;
- 18) клас 18 - страхування витрат, пов'язаних з наданням допомоги (асистанс) особам, які потрапили у скрутне становище під час здійснення подорожі.

2. До класів страхування життя належать:

- 1) клас 19 - страхування життя (інше, ніж передбачено класами 20, 21, 22, 23);
- 2) клас 20 - страхування життя до шлюбу та до народження дитини;
- 3) клас 21 - інвестиційне страхування життя;
- 4) клас 22 - безперервне

страхування здоров'я; 5) клас 23 - пенсійне страхування [147].

Таким чином, до видів страхування слід віднести:

1. Автомобільне страхування. Клієнти захищаються від ризиків, пов'язаних з керуванням автомобілями. Існують обов'язкові (ОСЦПВ) та добровільні (КАСКО, «Зелена карта») види страхування.

2. Авіастрахування. Забезпечує захист від ризиків, пов'язаних з польотами. Сьогодні широко практикується страхування відповідальності перевізника, що включає турботу про життя та здоров'я кожного пасажира. Існують програми, спрямовані на захист обслуговуючого персоналу та льотного складу.

3. Залізничне страхування. Подібно до авіастрахування, але стосується непередбачених ситуацій, які можуть виникнути під час подорожі залізницею.

4. Агрострахування. Цей вид страхування часто використовують виробники сільгосппродукції для захисту своїх посівів від несприятливих погодних умов.

5. Медичне страхування. Доступне для кожного, хто дбає про своє здоров'я та фінансовий стан. Цей вид страхування дозволяє відчувати впевненість у тому, що лікування буде оплачено у разі хвороби.

6. Страхування для водного транспорту. Захищає морські та річкові судна від пошкоджень, які можуть виникнути внаслідок аварій чи інших критичних ситуацій.

7. Страхування вантажів. Покриває ризики при перевезенні багажу, транспортуванні сировини чи готової продукції.

8. Туристичне страхування. Забезпечує фінансову безпеку під час подорожей. При поїздках за кордон обов'язково страхуються життя та здоров'я. Додатково може надаватися захист від втрати багажу, документів, затримки рейсу тощо [31].

Водночас, згідно з директивами ЄС із 1978 р., країни-члени ЄС використовують класифікацію, що охоплює 7 класів довгострокового страхування (життя й пенсій) і 18 класів загального страхування. Клас I.

Страховання життя й щорічної ренти (ануїтетів). Клас II. Страховання до шлюбу й народження дитини. Клас III. Зв'язане довгострокове страхування життя. Клас IV. Безперервне страхування здоров'я. Клас V. Тонтіни. Клас VI. Страховання виплати капіталу. Клас VII. Страховання пенсій. Загальні види страхування Клас 1. Страховання від нещасних випадків. Клас 2. Страховання на випадок хвороби. Клас 3. Страховання наземних транспортних засобів. Клас 4. Страховання залізничного транспорту. Клас 5. Страховання авіаційної техніки. Клас 6. Страховання суден. Клас 7. Страховання вантажів (товарів у дорозі). Клас 8. Страховання від пожеж і стихійного лиха. Клас 9. Страховання власності. Клас 10. Страховання відповідальності власників моторизованих транспортних засобів. Клас 11. Страховання відповідальності власників авіаційної техніки. Клас 12. Страховання відповідальності власників суден. Клас 13. Страховання загальної відповідальності. Клас 14. Страховання кредитів. Клас 15. Страховання поручительства (застави). Клас 16. Страховання фінансових втрат. Клас 17. Страховання судових витрат. Клас 18. Страховання фінансової допомоги [59, с. 35].

Однак, в умовах сьогодення не минули страховий ринок й протиправні діяння, які визначаються низкою кримінально-караних діянь, що посягають на різні об'єкти кримінально-правової охорони. Особливе місце у цій системі посідають різні види неправомірного заволодіння чужим майном, передусім шахрайства з боку професійних учасників страхового ринку (страховиків) і страхувальників. Як зауважив з даного приводу С. С. Чернявський, розвиток страхового ринку – важливий чинник становлення вітчизняної економіки. Водночас доступні та вигідні умови страхування створюють підґрунтя для вчинення кримінальних правопорушень з метою незаконного одержання страхових виплат, унаслідок чого цей сегмент фінансового ринку останніми роками став одним із привабливих для активності шахраїв. Структура кримінальних правопорушень на ринку страхування визначається широким колом кримінально-караних діянь, які посягають на різні об'єкти кримінально-правової охорони [218, с. 210].

Криміналізація страхового ринку, зокрема страхове шахрайство, є одним з найбільш деструктивних факторів. Кримінальні правопорушення у сфері страхування несуть підвищену суспільну небезпеку, оскільки ускладнюють або блокують виконання основних завдань страхування, пов'язаних із формуванням цільового страхового фонду для відшкодування можливих збитків та вирівнювання втрат у родинних доходах у зв'язку з наслідками страхових випадків. Криміналізація ринку страхування також заважає виконанню таких важливих функцій як підвищення стабільності діяльності суб'єктів господарювання, обмеження економічних ризиків та стимулювання підприємницької ініціативи [95].

У ході проведеного дослідження встановлено, що основними видами кримінальних правопорушень у сфері страхування в період воєнного стану стало «страхове шахрайство», при якому намагаються отримати незаконну (згідно з договором) виплату від страхової компанії [120]. При страховому шахрайстві злочинці намагаються отримати незаконну (згідно з договором) виплату від страхової компанії; підробку або фальсифікацію нещасного випадку для отримання страхового відшкодування. Такі протиправні діяння вчиняють одразу після його виникнення, незалежно від того, чи отримав згодом злочинець компенсацію. Інвестиції в нібито вигідні проекти, замасковані під діяльність інвестиційних проектів, інвестування в біткоїни, а також факти шахрайства та іншої незаконної діяльності у сфері фінансових послуг та ринків фінансових послуг, що здійснюються з використанням інформаційних, електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем та електронних комунікаційних мереж.

Так, *ОСОБА_1*, працюючи страховим агентом у Приватному акціонерному товаристві «Страхова компанія «ПЗУ Україна», відповідно до договору доручення, укладеного в письмовій формі, від 24.03.2010 року № AGN.10.96542.2512.DD та довіреності на ім'я останньої від 24.03.2010 року, згідно з якими, крім інших повноважень, вона має право приймати страхові платежі від страхувальників та укладати договори страхування з

останніми, зобов'язана, приймаючи страхові внески за договорами страхування, що укладаються з її участю, переказувати (вносити в касу) страхові внески у повному розмірі на користь страхової компанії протягом двох робочих днів з моменту їх отримання (п. 5, п. 5.5 договору), та, здійснюючи свою діяльність в смт. Петропавлівка Петропавлівського району Дніпропетровської області у період часу з березня 2010 по червень 2011 роки, здійснила привласнення ввіреного їй чужого майна, тобто грошових коштів, у якості страхових премій за полісами обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, належних ПрАТ СК «ПЗУ Україна» на загальну суму 191790,35 гривень [200].

Термін «страхове шахрайство» в юридичній літературі розуміють неоднозначно. Прихильники широкого тлумачення відносять до страхового шахрайства всі види протиправних діянь у сфері страхування. Термін «страхове шахрайство», на думку Н. А. Лопашенко, є умовним та не може визнаватись удалим. Правильніше вести мову про шахрайство, що вчиняється у сфері страхування або у сфері страхової діяльності [177, с. 84]. В. Д. Базилевич та О. І. Барановський, під страховим шахрайством розуміють протиправну поведінку суб'єктів страхових відносин, спрямовану на одержання страхувальником страхового відшкодування шляхом обману або зловживання довірою; внесення меншої, ніж необхідно при правильній оцінці ризику, страхової премії (страхового внеску); приховування важливої інформації під час укладання чи протягом дії договору страхування; відмову страховика від виплати страхового відшкодування без достатніх підстав [177, с. 56–57; 11, с. 139]. Є. В. Бондаренко такий обман визначив як протиправну злочинну діяльність суб'єктів, що уклали договір страхування, направлена на отримання одним із них страхового відшкодування шляхом обману або зловживання довір'ям або внесення меншої, ніж необхідно при нормальному аналізі ризику, страхової премії, а також замовчення важливої інформації під час укладення або в період дії договору страхування, а також відмова страховика від виплати страхового відшкодування без належних, зазначених у законі та правилах страхування

підставах або гарантій, внаслідок чого суб'єкти договору страхування дістають можливість незаконно і безплатно отримувати його в свою користь [22].

Іншими словами, до страхових шахрайств відносять усі види протиправних дій у сфері страхування незалежно від їх суб'єктів, наявності складу кримінального правопорушення тощо. Основним недоліком цієї позиції, на наш погляд, є намагання авторів охопити усі можливі правопорушення незалежно від їх юридичної оцінки. Вважаємо цей підхід не зовсім обґрунтованим принаймні у кримінально-правовому аспекті. До того ж, як показує дослідження, перерахувати в одному визначенні способи вчинення страхового шахрайства вбачається неможливим внаслідок різноманіття їх виявів та рівнів розподілу.

Інші вчені під страховим шахрайством розуміють умисний злочин, спрямований на обман страхової компанії, що вчиняється страхувальником з метою незаконного збагачення за рахунок страховика шляхом перекручення інформації про об'єкт страхування, інсценування страхового випадку, штучного збільшення суми страхового відшкодування, а також вчинення інших протиправних дій [108, с. 4–5]. Це визначення, на нашу думку, є більш вдалим.

У юридичній науці трапляється і третій підхід, за яким до страхового шахрайства належить будь-яке шахрайство, що стосується страхового бізнесу [131, с. 57–60]. На наш погляд, це також не зовсім правильно, оскільки таким чином до страхового шахрайства необґрунтовано віднесено фіктивне підприємництво та випадки створення фінансових пірамід, що не мають прямого зв'язку зі страховими правовідносинами.

Особливості страхового шахрайства, порівняно з шахрайством в інших сферах фінансових відносин, полягають у такому: об'єктом страхового шахрайства є кошти страхового фонду, що перебуває у віданні страховика; страхове шахрайство пов'язане з використанням специфіки страхового бізнесу (злочинець діє в межах правового поля, регламентованого нормами цивільного й господарського законодавства); винний у страховому шахрайстві порушує відносини щодо захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб при

настанні певних подій (страхових випадків), які штучно створює (інсценує, провокує) чи незаконно використовує; як правило, страхове шахрайство включає низку інших (підпорядкованих) кримінальних правопорушень.

Підставою для класифікації шахрайств у сфері страхування є технологія обману (участь у вчиненні злочину зацікавлених працівників страхових компаній). За цим критерієм розрізняємо:

1. Обман страхувальників страховою організацією: у сфері фіктивної страхової діяльності; у сфері реальних страхових відносин. Шахрайські схеми першого порядку передбачають створення фіктивних суб'єктів страхової діяльності. Через деякий час фіктивна страхова компанія виявляється, коли не в змозі відповідати за своїми боргами, а шахраї, як правило, зникають із грошима страхувальників.

2. Обман страховика шляхом злочинної домовленості страхувальника із зацікавленими працівниками страхових компаній або страховим посередником, які зловживають своїм службовим становищем.

Як свідчить практика, протиправне сприяння шахраям працівниками страхових компаній може відбуватись на різних етапах страхового процесу: перевірки об'єкта страхування (приміром, шляхом ухилення від встановленої процедури огляду та оцінки майна); продажу страхових полісів (страхування попереднім числом, завищення розмірів страхових премій, ухилення від процедури офісних продаж полісів); прийняття інформації та документів про страховий випадок (порушення процедури фіксації обставин страхового випадку, підроблення документів, що надають право на страхову виплату); огляду та оцінки застрахованого майна після настання страхового випадку (завищення вартості відновлювального ремонту); претензійної і судової роботи з несумлінним страхувальником. Серед працівників страхових компаній, які вступають у злочинну змову зі страхувальниками з метою одержання страхової виплати, можна виокремити експертів та керівників середньої ланки різних підрозділів. За даними проведеного нами опитування, 40% респондентів

переконані, що зазначені працівники «задіяні» у половині всіх шахрайських схем.

3. Обман страховика страхувальником з метою незаконного одержання страхового відшкодування. Шахрайські дії страхувальника залежать від етапу страхових правовідносин:

– на стадії укладання договору страхування дії шахраїв спрямовані на завищення вартості застрахованого майна, пред'явлення для огляду іншого майна, використання підроблених документів на об'єкт страхування, серійне (багаторазове) страхування тощо;

– під час дії договору страхування: звернення за незаконними послугами (приміром, змова з працівниками автосервісу); ненадання страховику інформації про всі обставини, що впливають на ступінь ризику та інші умови договору страхування; порушення правил використання об'єкта страхування;

– на етапі звернення за страховою виплатою: імітація та інсценування страхового випадку або штучне збільшення його негативних наслідків; провокація страхового випадку третіми особами; підміна об'єкта страхування чи його окремих частин; необґрунтоване збільшення або завищення видатків на ремонт пошкодженого майна; підроблення документів про страховий випадок.

4. Створення страхових «тінізованих» синдикатів з «офшорного страхування». Базова схема офшорного страхування ґрунтується на переказі страхових премій на адресу офшорних страхових фірм, у яких вони не оподатковуються податком на прибуток. Метою кримінального використання офшорних страхових фірм є ухилення від оподаткування, нелегальний експорт капіталу, створення неформальних фондів грошових коштів тощо.

В офшорному страховому бізнесі відомі два типи компаній: (а) компанії внутрішнього страхування («captive insurance»); (б) перестраховальні фірми («reinsurance companies»).

У певних ситуаціях доцільно створювати компанії першого типу. Якщо обсяг страхування досить значний, а ймовірність настання страхового ризику мінімальна, то страховими послугами вигідніше користуватись у власної

страхової фірми. У цьому разі прибуток від страхової діяльності та страхові резерви залишаються материнській компанії.

Перестраховання, по суті, є повторним страхуванням того самого ризику з метою забезпечення безпеки страховика від раніше взятих зобов'язань. Отже, виникає можливість страхувати ризики, що за обсягом значно перевищують «потужності» страховика. З цією метою укладається угода з перестраховальною фірмою, відповідно до якої їй передається частина ризиків та страхових резервів.

Сутність використання перестраховальних операцій полягає в такому. Компанія – страхувальник укладає договір з фірмою – страховиком. Ця фірма водночас перестраховує ризики в офшорній страховій компанії, зареєстрованій першою компанією в одній з офшорних юрисдикцій. Унаслідок цього кошти, що надходять у вигляді страхових премій, через посередника зараховуються на рахунок офшорної фірми. Перестраховальна фірма діє на основі принципу солідарної відповідальності: страхові ризики розподіляють між страховою компанією та фірмою в офшорній зоні. Аналогічно розподіляється і страхова премія. Водночас фірма-страховик досягає такої мети. По-перше, у більшості країн на величину страхових внесків зменшується оподаткований прибуток. По-друге, значна частина коштів, сплачених у формі страхових внесків, залишається під контролем фірми-страхувальника та може бути використана для створення неформальних фондів коштів, для інвестицій за межами країни або повернута в національну економіку у формі неоподаткованого прибутку.

По-друге, страхові шахрайства можуть бути класифіковані за видами страхування:

– шахрайство у сфері особистого страхування (страхування життя; страхування від нещасних випадків та хвороб; страхування на випадок втрати працездатності та ін.);

– шахрайство у сфері майнового страхування (страхування майна від вогню або природних явищ; страхування засобів автотранспорту; страхування перевезення вантажів; страхування домашніх тварин);

– шахрайство у сфері страхування цивільної відповідальності (обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників наземних транспортних засобів; страхування шкоди, заподіяної третім особам).

По-третє, залежно від мети шахрайських дій: з метою незаконного одержання страхових виплат; з метою одержання страхових виплат у більшому обсязі, ніж належить при даній страховій події; спрямовані на одержання страхових виплат за шкоду, завдану об'єкту страхування, що не перебував під страховим захистом.

Запропонована класифікація шахрайств у сфері страхування є основою для подальшої диференціації заходів запобігання залежно від елементів кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень, насамперед особи злочинця, структури технологій злочинної діяльності.

Порівняно з іншими, найбільшою динамікою щодо рівня шахрайства характеризується сегмент страхування *автотранспортних засобів*. За різними оцінками, до 70% усіх страхових шахрайств припадає саме на автострахування, а деякі великі компанії заявляють, що на виплатах аферистам втрачають до 10% усіх автомобільних зборів [219, с. 454]. Цю тенденцію визначають кілька об'єктивних чинників: по-перше, останніми роками суттєво збільшилася кількість транспортних засобів у вітчизняному автопарку; по-друге, позначається запровадження на законодавчому рівні обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників наземних транспортних засобів.

Серед інших чинників слід виокремити такі: доступність (для укладення договору страхування необхідно придбати автомобіль і мати відносно невелику суму грошей для сплати першого внеску; інший аспект – легкість реалізації застрахованого автомобіля; загальна криміналізація автомобільного ринку (під «дахом» організованих злочинних груп перебуває значна частка збуту нових й уживаних машин, вони контролюють ринки, на якому продається викрадений автотранспорт, діють підпільні майстерні, що здійснюють його підготовку до реалізації, налагоджена індустрія легалізації автомобілів, здобутих злочинним шляхом [127]; недбалість і корислива зацікавленість страховика чи третіх осіб

(щодо оцінки вартості майна, ступеня ризиків та інших обставин, що впливають на умови договору; неправомірне сприяння діям шахраїв можливе з боку працівників органів правопорядку, оціночних організацій, експертних служб, станцій автосервісу тощо); відсутність належної взаємодії та обміну інформацією як між самими страховими компаніями, так і страховиків із правоохоронними органами та банками.

Варто зазначити, що шахрайства у сфері автостраховання є різноманітними та не можуть бути зведені до єдиної класифікаційної системи. Одним із критеріїв для класифікації методів здійснення шахрайства у сфері автостраховання є ступінь участі в ньому зацікавлених працівників страхових компаній. За цим критерієм умовно виділяють:

1. Обман страхувальників з боку страхової організації. Ця категорія включає три види шахрайських дій:

1.1. Створення страхової компанії за принципом «фінансової піраміди». Клієнтів залучають за допомогою активно реклами, оформлюється велика кількість страхових полісів. Спочатку виплати за страхові випадки здійснюються, але згодом, зібравши достатньо коштів (страхових премій), шахраї зникають. В результаті всі подальші страхові виплати не проводяться.

1.2. Відмова компанії від виконання своїх зобов'язань (виплат страхового відшкодування). У такій ситуації клієнти деяких страхових компаній стають жертвами. Часто це є наслідком шахрайських дій працівників компаній або страхових агентів. Іноді страховики навмисно ухиляються від виплати страхових відшкодувань, перекладаючи відповідальність на страхувальника. При цьому клієнту навмисно не роз'яснюють важливі умови договору.

1.3. Продаж страхових полісів посередниками, які не мають ліцензії. На практиці часто трапляються випадки, коли страховий брокер після звільнення з компанії продає фальшиві поліси нібито від цієї компанії, використовуючи стару ліцензію з незаконно продовженим терміном дії.

Так, слідчим управлінням ГУ НП України в Дніпропетровській області взято під варту колишнього страхового брокера за звинуваченням у збуті

підроблених полісів страхування автомобілів. Для того, щоб клієнти не здогадувалися про шахрайство, брокер демонстрував їм фотокопію своєї ліцензії, термін дії якої було підроблено. У цей спосіб шахрай заволодів коштами 42 громадян на загальну суму 43,6 тис. дол. США [32].

2. Обман страховика через змову страхувальника з працівниками страхових компаній або страховими посередниками, які зловживають своїм службовим становищем, є серйозною проблемою у сфері страхування. Практика показує, що неправомірне сприяння шахраям з боку працівників страхових компаній може відбуватися на різних етапах страхового процесу. Це може включати попередню перевірку об'єкта страхування, продаж страхових полісів, прийняття інформації та документів про страховий випадок, а також огляд та оцінку застрахованого майна після настання страхового випадку. Нерідко працівники страхових компаній, зловживаючи своїм становищем або за неправомірну вигоду, допомагають шахраям реалізувати їхні злочинні задуми. Серед таких працівників можна виокремити експертів та керівників середньої ланки різних підрозділів страхових компаній. Деякі експерти, близькі до керівництва страхових компаній, стверджують, що іноді компанії свідомо ігнорують очевидні афери, особливо якщо це стосується корпоративних клієнтів, які страхують великий автопарк. В окремих випадках шахрайство здійснюють організовані групи, які залучають до своєї діяльності представників страхових компаній і поліції.

Приміром, 2023 р. К. заявив до страхової компанії про страховий випадок (ДТП за участю застрахованого автомобіля). Відповідно до звіту незалежної експертизи, збитки становили понад 5 тис. дол. США. При вивченні звітів про оцінку збитків з'ясувалося, що ушкодження, отримані автомобілем страхувальника за рік до настання страхового випадку, ідентичні ушкодженням, зазначеним у заяві про ДТП. Того ж року К. було затримано працівниками поліції після одержання страхової виплати. За цим фактом внесено відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань про шахрайство, вчинене за попередньою змовою групою осіб. Відносно страхового агента, який

сприяв шахраєві, та працівника патрульної поліції, який оформляв фіктивне ДТП, розпочато досудове розслідування [33].

3. Обманні дії з боку страхувальника з метою незаконного одержання страхової виплати. Структуру цього способу є потреба розглянути більш детально.

3.1. Шахрайські дії на етапі укладання договору страхування:

3.1.1. Завищення дійсної вартості об'єкта страхування (фальсифікація даних про умови його зберігання і використання).

Спосіб полягає в наданні завідомо неправдивої інформації про дійсну вартість автомобіля (дані про марку, модель, рік випуску, інші технічні характеристики автомобіля) або приховуванні обставин, що мають значення для оцінки ступеня страхового ризику (приміром, наявність на автомобілі протиугінних засобів, режим зберігання автомобіля тощо).

На етапі підготовки кримінального правопорушення шахраї використовують підроблені документи (технічний паспорт, свідоцтво про реєстрацію, довіреність). Етап його реалізації, як правило, супроводжується інсценуванням страхового випадку (незаконне заволодіння транспортним засобом, його псування тощо).

Так, якщо авто завдано серйозних або взагалі тотальних збитків, і транспортний засіб після обстрілу або бомбардування відновленню не підлягає, про це страховій компанії відразу не повідомляють. Водій вичікує тижні або навіть місяці, а потім заявляє у страхову компанію, що його машину викрали з якогось безлюдного місця (без камер). Зазвичай, франшиза за викраденням – 5% страхової суми, тож можливість отримати 95% страхової суми [231].

3.1.2. Страхування автомобіля в декількох страхових компаніях з одержанням у кожній відшкодування в розмірі повної вартості страховки. Відповідно до ст. 94 Закону України «Про страхування», Якщо майно застраховано у кількох страховиків і загальна страхова сума перевищує дійсну вартість майна, страхова виплата, що виплачується всіма страховиками, не може перевищувати дійсну вартість майна. При цьому кожний страховик

здійснює виплату пропорційно до розміру страхової суми за укладеним ним договором страхування [147].

При складанні договору страхувальник зобов'язаний повідомити компанію про всі інші договори страхування, укладені щодо майна. Таким чином, приховування цих відомостей і подальше отримання відшкодування, що перевищує збитки, можна розцінити як незаконні дії, оскільки страховий випадок, як правило, інсценується.

3.2. Шахрайські дії під час дії договору страхування:

3.2.1. Інсценування страхового випадку (незаконного заволодіння застрахованим транспортним засобом чи його частинами). Загальна схема виглядає таким чином: як правило, страхують автомашину іноземного виробництва. Шахрай заздалегідь приховує автомашину, заявляє про незаконне заволодіння до органів внутрішніх справ та повідомляє страхову компанію про настання страхового випадку.

Типовими способами реалізації застрахованого автотранспорту після інсценування страхового випадку є такі: реалізація автомобіля без змін номерів агрегатів (як правило, через оголошення в Інтернеті та спеціалізованих друкованих виданнях); реалізація автомобіля зі зміненими номерами; реалізація із заміненними ідентифікаційними номерами автомобіля; реалізація окремих деталей автомобіля; зміна номерів агрегатів, документів з подальшим використанням автомобіля для власних потреб; використання для власних потреб окремих деталей автомобіля.

Так, працівниками Департаменту кримінального розшуку Національної поліції України встановлено, що Б., діючи у групі, з метою незаконного отримання страхового відшкодування надав до органів поліції неправдиве повідомлення про незаконне заволодіння автомобілем. Вказаний автомобіль реалізував невстановленим особам через оголошення в газеті. Страховою компанією здійснено виплату Б. грошової компенсації на суму 180 тис. грн. Наступного року Б., придбавши документи на інший автомобіль, що не підлягав ремонту після ДТП, та отримавши доручення на право розпорядження ним,

застрахував автомобіль в іншій компанії, маючи зв'язки серед її працівників. Через півроку Б. знову надав до поліції неправдиве повідомлення про незаконне заволодіння та заяву до страхової компанії про страхову подію з метою отримання грошової компенсації на суму 190 тис. грн [201].

Протиправні дії, пов'язані зі знищенням або зміною ідентифікаційних номерів вузлів та агрегатів транспортних засобів, а також підробкою документів на них з метою їх реєстрації в Регіональних сервісних центрах МВС України, є частиною процесу приховування шахрайства у сфері автострахування. Останнім часом значного міжнародного розголосу набуло так зване «лізингове шахрайство», яке можна розглядати як окремий метод незаконного заволодіння транспортними засобами. Зловмисники купують автомобіль за кордоном у лізинг, отримуючи всі необхідні документи на транспортний засіб, але не здійснюють відповідні платежі та не повертають автомобіль. Між укладанням угоди лізингу та отриманням автомобіля в користування і моментом оголошення його в міжнародний розшук проходить значний проміжок часу, протягом якого злочинці встигають легалізувати транспортний засіб на території України.

Усе більше поширюються випадки інсценування незаконних заволодінь автотранспортом, застрахованим в інших країнах, таких як Німеччина, Латвія, Польща, Франція тощо. Основою цих схем є злочинна змова між професійними злочинцями-крадіями та іноземними власниками престижних марок автомобілів. Власник транспортного засобу за винагороду передає ключі від автомобіля «викрадачеві» і значно пізніше заявляє про настання страхового випадку, що практично унеможливорює ефективне встановлення ознак кримінального правопорушення.

3.2.2. Інсценування дорожньо-транспортної пригоди з пошкодженням транспортного засобу. Суть цього способу шахрайства полягає в тому, що злочинці навмисно завдають шкоду застрахованому автомобілю, а згодом інсценують страховий випадок. Для заподіяння шкоди використовують такі прийоми: зіткнення транспортного засобу з перешкодами (стовп, дерево);

зіткнення декількох автомобілів; пошкодження автомобіля різними предметами. Після вчинення зазначених дій шахраї інсценують картину дорожньо-транспортної пригоди чи іншої страхової події.

Так, на Івано-Франківщині виявлено групу шахраїв, які інсценували серію ДТП з метою отримання страхових виплат. У своїх «операціях» шахраї використовували пошкоджений автомобіль «BMW» і застрахований «Ford Escort». Організатор шахрайства вводив в оману працівників патрульної поліції про обставини ДТП. Після оформлення документів шахраї подавали заяву до страхової компанії про відшкодування збитків [198].

3.2.4. Навмисний підпал застрахованого транспортного засобу. Суть цього способу – навмисне знищення застрахованого автомобіля шляхом підпалу (іноді – вибуху). Як підготовчі дії шахраї обирають відповідний спосіб підпалу (для забезпечення максимального пошкодження автомобіля), підшуковують засоби підпалу (паливно-мастильні матеріали, вибухові речовини), вилучають з автомобіля цінні речі, деталі та апаратуру, розподіляють ролі між учасниками інсценування. Даний спосіб у 43% встановлено в період дії воєнного стану.

4. Шахрайські дії після настання страхового випадку:

4.1. Укладання договору страхування після завдання шкоди незастрахованому транспортному засобу. Цей спосіб полягає в тому, що страховий випадок не інсценують, оскільки його ознаки є насправді. Завдання шахраїв – перетворити незастраховані збитки в застраховані шляхом фальсифікації договору страхування або документів про настання страхового випадку (договір страхування укладається попереднім числом або довідка про ДТП видається майбутньою датою). Як правило, цей спосіб застосовується завдяки злочинній змові страхувальника з представниками страхової компанії чи третіми особами.

Приміром, К., автомобіль якого пошкодженого в аварії, вступив у змову зі своїм сусідом, який мав такий самий автомобіль, але без ушкоджень. За допомогою знайомого представника страхової компанії було застраховано

авто сусіда, а потім страховій компанії К. пред'явив своє, яке побувало у ДТП. Причому в договорі страхування завдяки зусиллям недобросовісного працівника не було зафіксовано номери вузлів і двигуна [196].

4.2. Штучне завищення суми збитків, завданих страховим випадком, є поширеною практикою, що спостерігається приблизно в кожній п'ятій страховій події. Цей метод полягає в тому, що після настання реального страхового випадку шахраї намагаються отримати компенсацію у більшому розмірі, ніж це передбачено умовами договору. Це зазвичай здійснюється шляхом навмисного пошкодження непридатних до експлуатації частин автомобіля, таких як оптика чи іржаві деталі кузова, або ж завищенням вартості відновлювального ремонту. Часто трапляються ситуації, коли сервісні служби намагаються отримати прибуток від страхової компанії, виставляючи рахунки, що перевищують реальну вартість робіт у 1,5–2 рази.

5. Легалізація кримінальних доходів через страхову компанію. Така діяльність здійснюється шляхом змови страхувальника і страховика. Предметом схеми є укладання фіктивного договору страхування [30]. Купується поліс на страхування здоров'я на велику суму «брудних» грошей. Інсценізується побутова травма лише на папері, отримується страхове відшкодування яке є цілком легальним доходом. Схемний елемент присутній у діяльності більшості українських страхових компаній [57].

Ефективна протидія шахрайству у сфері страхування вимагає системного підходу, що ґрунтується на вивченні зарубіжного досвіду, наукових розробок вітчизняних експертів у сфері криміналістики, а також узагальненні передового досвіду правоохоронних органів і страхових компаній.

Завдяки класифікації шахрайських дій у сфері страхування уся сукупність злочинних зазіхань розподілено на взаємопов'язані ланцюги, що перебувають в ієрархічній підпорядкованості. Розглянемо основні класифікаційні ряди:

1. Залежно від мети шахрайських дій: що вчиняються з метою незаконного одержання страхових виплат; що вчиняються з метою одержання страхових виплат у більшому обсязі, ніж належить при даній страховій події;

спрямовані на одержання страхових виплат за шкоду, завдану об'єкту страхування, що не перебував під страховим захистом.

2. Залежно від суб'єкта шахрайства (за ступенем участі зацікавлених працівників страхових компаній): що вчиняються страховальниками; що вчиняються страховальниками спільно з працівниками страхових компаній; що вчиняються представниками страхових організацій: керівниками страхової компанії або страховими посередниками.

3. Залежно від етапу страхових правовідносин: на стадії укладання договору страхування; під час дії договору страхування; на етапі звернення за страховою виплатою.

У кримінально-правовому аспекті шахрайство у сфері страхування є окремим випадком незаконного заволодіння чужим майном. Проте механізм розкрадань (порівняно з радянською практикою) зазнав суттєвих змін. В умовах ринкових відносин основним елементом його новизни стало використання у злочинних цілях організаційно-правового статусу суб'єктів підприємництва, інститутів господарського та фінансового права.

Окремі вияви обману при реалізації загальної схеми шахрайства у сфері автострахування можуть бути спрямовані на повідомлення заздалегідь неправдивих відомостей страховій компанії, органам держави або іншим страховальникам; безпідставне збільшення страхової вартості об'єкта страхування (автотранспортного засобу); спроби підвести навмисне пошкодження автотранспорту під страховий випадок (дорожньо-транспортну пригоду, протиправні дії третіх осіб тощо); інсценування незаконного заволодіння застрахованим транспортним засобом; навмисне створення (провокування) страхового випадку; укладання договору страхування після настання страхового випадку; спотворення обставин настання страхового випадку; навмисне сприяння настанню страхового випадку; підроблення та використання підроблених документів; фальсифікацію результатів експертизи; страхування неіснуючого майна (автотранспорту); звернення за страховою виплатою по одному ризику до кількох страховиків; настання в одного

страхувальника протягом дії договору понад трьох страхових випадків тощо.

Специфіка способу вчинення шахрайств у сфері автострахування полягає в інсценуванні страхової події, тобто заздалегідь спланованому створенні певної обстановки, вчиненні певних дій з розподілом ролей, а також повідомленні неправдивих даних з метою викликати хибну уяву про подію, що насправді мала місце. Виявлення ознак інсценування завжди становить значну складність для органу дізнання на початковому етапі розслідування незаконного заволодіння автотранспортом, фактів пошкодження чи знищення майна, дослідження обставин дорожньо-транспортних пригод тощо.

Підводячи підсумки підрозділу наголосимо, що на нашу думку, кримінальні правопорушення у сфері страхування як складова злочинності у сфері небанківського фінансового сектору економіки України – це однорідна група суспільно небезпечних винних діянь пов'язаних із послугами, що надаються страховиком для забезпечення потреби потенційного страхувальника у страховому захисті при страхуванні ризиків, пов'язаних з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням, з володінням, користуванням і розпорядженням майном, з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі, у разі настання страхових випадків на підставі договору страхування. Кримінальні протиправні діяння порушують рівновагу на ринку суб'єктів господарювання й забезпечують високу ліквідність фінансових вкладень; здійснюють перерозподіл і збільшення фінансових ризиків; мінімізують економічне зростання, унеможливаючи ефективне розміщення інвестицій в економіці, гальмують стимулювання підприємницької діяльності.

Характерними ознаками кримінальних правопорушень у сфері страхування є: (а) посягає на суспільні відносини у сфері функціонування ринку страхування та діяльності його учасників; (б) завдає шкоди певним небанківським фінансовим інтересам та економічним відносинам, в основі яких є охоронюваний законом інтерес громадян, небанківських фінансових суб'єктів і держави; (в) вчиняється особами, які здійснюють діяльність із страхування та

діяльність з надання супровідних послуг на ринку страхування, включені у систему економічних відносин; (г) не має насильницького спрямування, а тому кримінальні правопорушення вчиняються переважно шляхом шахрайства, в основі яких закладена головна мета – користь.

Шахрайство у сфері страхування як злочинна технологія поєднує низку кримінальних правопорушень, що передбачені різними розділами КК України [84], але пов'язані єдиною метою незаконного одержання страхового відшкодування. Це дає підстави розглядати шахрайство як системоутворюючу складову відповідної технології злочинної діяльності. Розгорнута кримінально-правова класифікація важлива для врахування в комплексі ознак усіх елементів кримінологічної характеристики відповідних кримінально-протиправних діянь. У технології шахрайства можна визначити такі пов'язані між собою елементи:

1. Кримінальні правопорушення, що спрямовані на безпосереднє одержання страхової виплати: *шахрайство (ст. 190 КК України); привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України); заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК України).*

2. Дії, що є способом або необхідною умовою вчинення страхового шахрайства: *знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу (ст. 290 КК України); підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів (ст. 358 КК України); завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення (ст. 383 КК України); введення в оману суду або іншого уповноваженого органу (ст. 384 КК України) та ін.*

3. Дії, спрямовані на приховування слідів виникнення кримінальних доходів, осіб, які їх отримали, створення видимості законного походження цих доходів: *легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України); викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357 КК України).*

4. Дії, пов'язані з протиправною діяльністю службових осіб: *службові кримінальні правопорушення, передбачені ст. 364–369-2 КК України.*

Однак, необхідність ефективного державного регулювання розвитку національної економіки та формування інститутів управління в умовах ринкового середовища зумовлює створення дієвої системи контролю, стратегічна мета якої – забезпечення стабільності економічного зростання країни шляхом запобігання кримінальним правопорушенням у сфері надання фінансових послуг та неефективному використанню фінансових ресурсів.

Таким чином, варто констатувати, що незважаючи на сформовану систему державного регулювання ринку фінансових послуг, визначення та розподіл повноважень щодо регулювання, нагляду і контролю за діяльністю фінансових послуг, державне регулювання фінансового сектору економіки на сучасному етапі характеризується недостатньою ефективністю, відстає від сучасних тенденцій і вимог розвитку ринку, недостатньо враховує міжнародний досвід. Ключовою проблемою у здійсненні регулювання ринку фінансових послуг є недостатня координація дій між фінансовими регуляторами, що у процесі наглядової діяльності знаходить відображення у неузгодженості їх дій під час прийняття нормативно-правових актів, недостатній координації дій в умовах системних фінансових криз, недостатньому обміні інформацією та невідпрацьованості механізмів взаємодії під час нагляду за діяльністю фінансових конгломератів чи пов'язаних осіб. Важливе значення має також подальша інтеграція України у світові структури, що визначають міжнародну політику у галузі регулювання фінансових послуг.

1.3. Іноземний досвід запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування

У країнах світу НФУ займають особливе місце на фінансовому ринку, їх послугами користується значна частина населення, зокрема, лідером по частині

населення, яке охоплене страховим рухом стала Франція – близько 90%, в США – 85% [224, с. 337]. Однак, іноземний досвід засвідчує, що проблема запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування стоїть на порядку денному страховиків з тих пір, як існує саме страхування. При цьому гострота цієї проблеми залежить, з одного боку, від масштабів розвитку самої системи страхування, а з іншого – від того, як ефективно організована система запобігання кримінальним правопорушенням.

В Україні питання підвищення ефективності регулювання та нагляду за фінансовим сектором є предметом уваги багатьох дослідників. Основна увага приділяється аналізу підходів до вибору оптимальних шляхів розвитку регулювання і нагляду в НФС. Частка активів НФС України становить лише 7% від загального обсягу активів фінансово-кредитних установ країни, однак проблеми в цьому секторі можуть мати негативний вплив на всю економіку, що було очевидно під час останньої фінансової кризи. У зв'язку з цим, впровадження ефективного управління ризиками в цьому сегменті є надзвичайно актуальним. Для НФУ, таких як страхові компанії, ризик-менеджмент повинен слугувати механізмом захисту інтересів клієнтів, власників та інвесторів, а також бути підґрунтям для прийняття обґрунтованих рішень [96].

Сучасний стан ризик-менеджменту у вітчизняних фінансових установах та методи регулювання їх діяльності не відповідають рівню реальних загроз. Ігнорування сучасних методів управління ризиками призводить до значних фінансових втрат. На жаль, у багатьох українських НФУ управління ризиками взагалі не здійснюється. Нагляд за дотриманням нормативів часто імітується, розробляються внутрішні документи, які зазвичай не виконуються, створюються служби безпеки, що контролюють переважно співробітників та контрагентів. Усе це не має нічого спільного зі створенням повноцінної системи управління ризиками [20, с. 72].

Для розвитку фінансового ринку України суттєве значення має не лише впровадження систем управління ризиками у фінансових установах,

включаючи небанківські, але й запровадження ризик-орієнтованої системи фінансового нагляду на національному рівні. Така система повинна бути націлена на ідентифікацію проблем у діяльності НФУ на ранніх етапах їх виникнення, що дозволить регуляторам своєчасно вживати заходів для запобігання кризовим явищам або пом'якшення їх впливу на економіку. Наприклад, в країнах Європи прийнято Акт Ради Європи від 26 липня 1995 р. про розробку Конвенції про захист фінансових інтересів Європейських Співтовариств [236]. Такий нормативно-правовий акт запроваджує низку правил, які повинні застосовуватися у всіх політиках ЄС для боротьби з шахрайством. Документ передбачає адміністративні заходи та штрафи, які мають бути використані для захисту фінансових інтересів ЄС. Він включає заходи для гармонізації контролю в усіх державах-членах, а також адміністративні заходи та штрафи, що застосовуються у випадку порушень, пов'язаних із дотриманням *acquis* Співтовариства. Регламент визначає ці порушення (як шкоду, завдану суб'єктами господарювання бюджету Співтовариства), встановлює загальний набір правил для всієї політики Співтовариства та визначає рамки для здійснення національного та європейського контролю.

Відповідно до Конвенції, шахрайство впливає на витрати та доходи Співтовариств і має бути попереджене за допомогою ефективних, пропорційних і стримуючих санкцій. Керівники компаній або інші особи, які мають повноваження приймати рішення, або ті, хто здійснює контроль у компанії, повинні нести відповідальність за кримінальне переслідування згідно з національним законодавством щодо шахрайства, яке зачіпає фінансові інтереси Європейських Співтовариств. Держави-члени зобов'язані ефективно співпрацювати під час розслідувань, судового переслідування та виконання покарань, забезпечуючи надання судової допомоги, екстрадицію та передачу провадження або виконання вироків, винесених в іншій державі-члені. Закон визначає шахрайство, що впливає на витрати та доходи. У 1996 та 1997 роках було підписано два додаткові протоколи до цього акту. Повідомлення Комісії

від 28 червня 2000 року стосується загального стратегічного підходу до захисту фінансових інтересів Співтовариств. Воно було прийняте Радою 17 липня 2000 року та схвалене Європейським Парламентом 13 грудня 2000 року. Метою цього Повідомлення є розробка загальної стратегії запобігання шахрайству, яка базується на чотирьох основних завданнях: розробка загальної політики боротьби з шахрайством, вдосконалення співпраці між усіма компетентними органами, міжінституційна ініціатива щодо запобігання та боротьби з шахрайством, а також зміцнення кримінально-правового виміру [236].

Рішення № 804/2004/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 квітня 2004 р. про створення програми дій Співтовариства з метою сприяння діяльності у сфері захисту фінансових інтересів (програма Геркулес) [241]. Програма спочатку була створена на період 2004-2006 років, а потім продовжена на період 2007-2013, 2014–2024 років. Він сприяє діяльності, пов'язаній із захистом фінансових інтересів ЄС, і зосереджена на навчанні персоналу, організації семінарів, пропонуванні технічної допомоги, обміні інформацією та координації діяльності, пов'язаної із захистом фінансових інтересів Співтовариств. Загальний бюджет цієї програми становить 110,5 млн євро [233].

У загальному підході до запобігання кримінальним правопорушенням у країнах ЄС застосовується ряд стратегій для протидії шахрайству, пов'язаному з використанням європейських фондів. У цьому контексті, окрім удосконалення законодавства та управління контрактами для мінімізації ризиків, Європейська Комісія в тісній співпраці з національними органами влади здійснює численні заходи контролю та перевірки на об'єктах суб'єктів господарювання з метою боротьби з економічною злочинністю, пов'язаною із бюджетом Спільноти. Правова основа для цих дій визначена Регламентом Ради (Євратом, ЄС) № 2185/96 від 11 листопада 1996 року щодо перевірок на місці та інспекцій, які проводяться Комісією для захисту фінансових інтересів Європейських Співтовариств від шахрайства та інших подібних порушень [237].

В іноземних країнах усі випадки кримінальних правопорушень у сфері

страхування пов'язують зі страховим шахрайством. Наприклад, у ФРН щорічно вчиняється від 7,5 до 9 тис. випадків страхового шахрайства на суму, що становить приблизно 6-8% від всіх страхових виплат, а в грошовому вираженні страховики втрачають від 2 до 3 млн. доларів. У Східній Німеччині «популярними» є підпали власних автомобілів, застрахованих на суми, що перевищують їх вартість, провокування аварій з макетами або з уже пошкодженими автомобілями, симулювання аварій з використанням лжесвідків [227]. Ще більше випадків страхового шахрайства вчиняється в Швеції. Щорічний обсяг шахрайства в Канаді при майновому страхуванні та страхуванні від нещасних випадків оцінюється в 1,3 млрд. дол на рік. Вважається, що від 10 до 15 центів з кожного долара припадає на виплату по шахрайським претензіям [229, с. 11].

На відміну від українського законодавства, в кримінальному законодавстві багатьох іноземних країн страхове шахрайство (зловживання у страхуванні) розглядається як самостійне кримінальне правопорушення, причому в деяких країнах відповідальність за дане діяння передбачена спеціальними статтями кримінального закону. Так, КК Іспанії передбачає покарання (до шести місяців позбавлення волі) за умисне пошкодження чи приховування застрахованого майна, а також заподіяння шкоди здоров'ю з метою отримання страховки [238]. Чинний КК Італії у Книзі II у Розділі VIII «Про злочини проти державної економіки, промисловості і торгівлі» до злочинів, що посягають на державну економіку, відносить також шахрайське страхування. (ст. 501-1 КК), спекулятивні операції на ринку (ст. 501-2 КК), а отже, в італійському КК передбачено відповідальність за страхову спекуляцію (ст. 501-1 КК) і за спекулятивні операції на ринку (ст. 501-2 КК) [235].

У КК Австрії зловживання, пов'язані зі страхуванням, включені в розділ злочинних діянь проти чужого майна (§ 151). Вказане діяння полягає в руйнуванні, пошкодженні чи укритті речі, застрахованою від руйнування, пошкодження, втрати або крадіжки; нанесенні собі або іншій особі тілесного ушкодження або заподіянні шкоди здоров'ю, або спробі вчинити ці дії, з

наміром створити собі або іншій особі майнову вигоду, пов'язану зі страхуванням. В якості санкції встановлено позбавлення волі на строк до шести місяців або штрафом [234].

Варто наголосити, що українське кримінальне законодавство не містить спеціальних умов звільнення від кримінальної відповідальності за шахрайство. Однак, в КК Австрії передбачена така можливість, якщо особа до початку кримінального переслідування за страхові зловживання добровільно запобігає виплату компенсації або якщо особа добровільно відмовляється від здійснення свого злочинного задуму до одержання страхової суми і до отримання відповідним органом інформації про те, що трапилося (§151 КК Австрії) [234].

Розділ XXV КК Нідерландів має назву «Обман» і включає 18 статей, що дозволяють залучати до кримінальної відповідальності осіб, які з метою отримання незаконних доходів для себе або когось іншого, використовують підроблене ім'я або застосовують хитрощі та складні схеми обману для того, щоб переконати потерпілого відмовитися від власності, передати дані з грошовою цінністю, взяти на себе борг або відмовитися від претензій (ст. 326) [256]. КК Нідерландів встановлює спеціальну відповідальність за шахрайство в сфері державних поставок. У ст. ст. 327 і 328 КК Нідерландів передбачається відповідальність за обман у сфері страхування, при цьому окремо встановлюється відповідальність за діяння, ознаки яких мають місце у Розділі XXVI «Спричинення шкоди кредиторам або уповноваженим особам». За ст. 327 карається особа, яка шляхом майстерною виверти вводить в оману страховика щодо обставин, що відносяться до страхування, змушуючи його укласти договір, який він би не уклав на інших умовах, якби знав справжній стан справ (покарання - тюремне ув'язнення не більше одного року або штраф); ст. 328 встановлено санкцію у вигляді тюремного ув'язнення на строк не більше чотирьох років або штрафу у відношенні особи, яка з метою отримати незаконний дохід для себе або кого-небудь іншого на шкоду страховику підпалює або підриває власність, застраховану від пожежі, або яке з аналогічною метою топить судно або знищує літак, які були застраховані, або,

якщо його власність на борту або вантаж були застраховані, садить судно на міліну або приводить його до корабельної аварії, або яке з аналогічною метою знищує, робить непридатним або пошкоджує судно [256]. Згідно зі ст. 332 «особа, яка вдається до будь-якої форми обману в ході поставок для використання військово-морським флотом або армією, що могло б піддати ризику безпеку держави у воєнний час, підлягає терміну тюремного ув'язнення не більше шести років або штрафу п'ятої категорії». Крім цього, у КК Нідерландів передбачена відповідальність за шахрайство в сфері страхування [256].

Британські страховики почали боротися із страховим шахрайством наприкінці 90-х років. Саме тоді в структурі Асоціації британських страховиків був заснований підрозділ із трьох чоловік. Перед ним стояло завдання: здійснення координації роботи страхових компаній насамперед шляхом обміну інформацією з приводу шахрайств, а також проведення роз'яснювальної роботи серед громадськості. Організовано кілька баз даних по розкритих випадках страхового шахрайства, викрадених автомобілях. Реєструються характерні шахрайські прийоми, а також випадки змову посадових осіб зі страхувальниками-шахраями, зокрема у сфері медичного обслуговування [191]. У Великій Британії існує досить діюча й мобільна система податкових пільг для приватних інвесторів, яка сприяє вирішенню проблеми втечі капіталу із країни. Так, з доходів від приватних інвестицій не стягуються внески в національну програму страхування. З іншого боку, виплата дивідендів дає можливість корпорації скористатися податковим кредитом, рівним одній третині виплаченою раніше корпорацією суми у вигляді податку на прибуток [36].

У чинному КК Франції [173] усі злочинні діяння, як і в багатьох європейських кодексах, зокрема в КК України, класифіковані за об'єктом посягання в окремі розділи. Система Особливої частини КК Франції визначається цінністю захищованого блага і складається з шести книг, що охоплюють розділи з другої по сьому. Книга III містить положення про кримінальну відповідальність за майнові злочини і проступки, у ній чітко

розмежовано різні форми посягань на власність, здійснено опис їх основних ознак. У КК Франції чітко розмежовані різні форми майнових злочинів і проступків, сформульовано їх основні ознаки і обтяжуючі обставини. Усі майнові посягання поділяються на дві основні групи: присвоєння та інші посягання, що не є привласненням, до присвоєння віднесені також шахрайство та подібні злочинні діяння. Шахрайство представляє собою «введення в оману, вчинене або шляхом використання неправдивого імені або помилкового статусу, або шляхом зловживання дійсним статусом, або шляхом використання обманних прийомів щодо будь-якої фізичної або юридичної особи, і схиляння її таким чином до того, щоб вона на шкоду собі або третім особам передала грошові кошти, цінні папери, матеріальні цінності або будь-яке інше майно, надала послуги або вчинила угоду, що тягне за собою виникнення обов'язку або звільнення від нього» (ст. 313-1 КК). Поряд із загальним поняттям шахрайства, Кодекс містить норми про злочинні діяння, тотожні шахрайству або схожі з ним, але мають деякі особливості, – про шахрайство і про аукціонне шахрайство. Юридичні особи можуть бути притягнені до відповідальності виключно за просте шахрайство. Основним покаранням для юридичної особи може бути накладено штраф у розмірі до 12,5 мільйонів євро. Крім того, можуть бути застосовані будь-які додаткові покарання, передбачені для юридичних осіб у Загальній частині, за винятком загальної конфіскації майна. Французьке кримінальне право також охоплює зловживання довірою, яке визначається як діяння, вчинене будь-якою особою, що полягає у привласненні, на шкоду іншій стороні, грошових коштів, цінних паперів, матеріальних цінностей або будь-якого іншого майна, яке було передане цій особі з обов'язком повернути, пред'явити або використовувати його певним чином (ст. 314-1) [173].

У Франції розслідування випадків страхового шахрайства здійснюється зовнішніми організаціями, які складаються з колишніх співробітників поліції. Після завершення розслідування справа передається до суду, і до моменту винесення рішення страхова компанія не виплачує страхове відшкодування. У

країні часто фіксуються випадки дрібного шахрайства, особливо під час ліквідації збитків за договорами страхування автомобілів. Викриттям таких шахраїв займаються експерти, які проводять ретельну перевірку та експертизу. Розкриття кожного випадку шахрайства заохочується страховими компаніями. Крім того, усі страхові компанії Франції ведуть реєстр осіб, засуджених за страхове шахрайство, щоб уникнути укладання з ними договорів у майбутньому. Для боротьби з шахрайством компанії розробляють спеціальні методики для фахівців із врегулювання збитків, які регламентують порядок перевірки справ на предмет можливого шахрайства[224, с. 340].

Вивчаючи досвід Франції, варто звернути увагу на таку особливість як забезпечення колективної безпеки. Основними елементами такої системи страховиків є: об'єднання зусиль всіх страхових компаній у боротьбі з шахрайством; захист корпоративних капіталів; пошук додаткових коштів для створення коаліції по боротьбі з шахрайством на страховому ринку і центрального банку даних; чітким правилам поведінки на страховому ринку.

У цьому контексті слід зауважити, що страховики західних країн протиставили масовому шахрайству, що вчиняється страхувальниками, цілий ряд заходів, зокрема страхові компанії створюють агентства, широку мережу інформаторів і детективів, тісно співпрацюють з поліцією. Так, на всіх автомобілях встановлюється засоби проти угону, з яким автомобіль важче викрасти. Якщо стався псевдо угон, то довести страхувальнику, що дійсно був угон, стає складно; налагоджено співпрацю з органами дорожньої поліції, прикордонними та митними службами; всі страхові компанії мають у своєму розпорядженні банки даних по шахраям (злочинцям); між страховими компаніями відбувається постійний обмін досвідом роботи по боротьбі з шахрайством; механізм отримання страхового відшкодування побудований так, що страхувальник отримує фактичне відшкодування, а не винагороду за збиток, щоб у самого страхувальника не було інтересу в інсценуванні страхового випадку або вчиненні інших зловживань; оприлюднюються факти шахрайства і організовується засудження їх громадськістю (що призвело до зниження

випадків страхового шахрайства на 20%) [109, с. 15; 22, с. 63]. Наприклад, французька страхова компанія «UAP» досягла в питанні боротьби з шахрайством значних результатів. З 1980 року в структурі сектора з врегулювання збитків діє підрозділ по боротьбі з шахрайством, який веде аналітичну роботу з документами з різних страхових подій, перевіряючи їх достовірність. Звертається увага на суперечливу інформацію і факти невідповідності подій. Підвищена увага приділяється страхувальникам – учасникам багатьох страхових подій. Перевіряються всі страхові випадки, які сталися відразу ж після укладення договору страхування (або після збільшення страхової суми), або ідентичні випадки в одній і тій же місцевості.

Розслідування випадків шахрайства у Франції проводиться організаціями, утвореними з колишніх співробітників поліції. Після проведення розслідування справа передається до суду. Страхова компанія в період розслідування і розгляду справи в суді страхове відшкодування не виплачує. Всі страхові компанії Франції ведуть облік страхових шахраїв, засуджених судами (щоб не укладати з ними договори страхування надалі), розробляють для фахівців методики з врегулювання збитків, про порядок перевірки справ на предмет шахрайства.

Також, наприклад, в організаційній структурі генеральної дирекції італійської компанії «A.C.C ITALIA» окрім управлінь з автомобільного страхування, страхування фізичних осіб, майна юридичних осіб і страхуванню за кордоном, що займаються продажем страхових продуктів, мається управління з збитками. Ліквідацією збитків займаються інспекції, в яких працюють інспектори, адміністративні працівники, позаштатні працівники (експерти), лікарі, автоексперти і інформатори [179].

Далі, звернемо увагу на досвід Німеччини. Згідно з КК ФРН шахрайство утворює цілу групу протиправних діянь і криміналізовано у межах статей, що розташовані у розділі 22 «Шахрайство та зловживання довірою» його Особливої частини (§§ 263–266b) [44]. КК ФРН визначає шахрайство як дії, спрямовані на отримання для себе або третіх осіб протиправної майнової

вигоди шляхом заподіяння збитків майну іншої особи через введення її в оману – шляхом подачі помилкових фактів як істинних, спотворення або приховування справжніх фактів» [163]. Однак, поряд з основним складом шахрайства (ст. 263), передбачено безліч його різновидів у тому числі й «страхове шахрайство» – обман з метою отримання завищеної суми страховки (ст. 265) [94]. Відповідно до КК ФРН в числі особливо тяжких випадків шахрайства виділяється випадок, при якому виконавець фальсифікує настання страхового випадку, якщо для цієї мети він або інша особа підпалює річ, що має значну вартість, або повністю або частково руйнує її допомогою підпалу, або топить корабель, або садить його на міліну (§ 263); за це може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі від шести місяців до десяти років. При відсутності ознак особливо тяжкого шахрайства зловживання, пов'язане зі страхуванням (руйнування, пошкодження, зменшення споживчих властивостей, укриття або передача іншій особі застрахованої речі) тягне покарання у виді позбавлення волі на строк до 3 років або штраф (§ 265) [44].

На основі прийнятого у 2002 р. Закону про формування інтегрованої системи фінансового нагляду (Gesetz über die integrierte Finanzaufsicht – Findag) в Німеччині був створений єдиний регулятор фінансових установ – Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht Bafin, що здійснює нагляд за 630 страховими організаціями [24].

Передбачаючи відповідальність у Главі XXXV «Злочини проти майна» за дії, які по суті є шахрайськими, КК Польщі не використовує терміни «шахрайство» або «обман» у відповідних складі злочинів, а формулює ці положення так: «Хто з метою отримання майнової вигоди змушує іншу особу невикористовувати своє або чужим майном шляхом введення в оману або використання омани, або нездатності належного розуміння проведеної омани, або нездатності належного розуміння дії, підлягає покаранню позбавленням волі на строк від 6 місяців до 8 років» (§ 1 ст. 286). У § 1 ст. 287 цього ж Кодексу передбачена окрема відповідальність за комп'ютерне шахрайство для тих, «хто з метою отримання майнової вигоди або завдання

іншій особі шкоди, не маючи на те права, впливає на автоматизоване перетворення, збирання або передачу інформації, або змінює, видаляє чи вводить новий запис на комп'ютерний носій інформації, підлягає покаранню...» [251]. Відповідальність за інші форми майнового обману встановлюється у статтях, що містяться у Главі XXXVI «Злочини проти господарського обігу» та у Главі XXXVII «Злочини проти обігу грошей і цінних паперів» [251]. У КК Польщі (ст. 298) відносить шахрайські дії у сфері страхування до злочинів проти господарського обігу і визначає їх як «дії того, хто з метою отримання компенсації за договором страхування викликає подію, яка з'явиться підставою для виплати такої компенсації. Злочинець може бути покараним позбавленням волі на термін від 3 місяців до 5 років» [60, с. 180].

У КК Республіки Болгарія у Розділі IV «Обман» Глави п'ятої «Злочини проти власності» містить такі склади злочинів: «Ст. 209. (1) Хто з метою отримання для себе або іншої особи майнової вигоди вводить кого-небудь в оману або підтримує помилку, що виникла у потерпілого, і тим самим заподіює майнову шкоду потерпілому або іншій особі, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на строк до шести років. (2) Хто з метою отримання майнової вигоди використовує помилку, недосвідченість або непоінформованість іншої особи та заподіює їй або іншій особі майновий збиток, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років. Ст. 212. (1) Хто шляхом використання документа, зміст якого є недостовірним, або підробленого чи фальсифікованого документа протизаконно отримає чуже рухоме майно з наміром його привласнити, карається позбавленням волі до восьми років» [239]. Згідно ст. 213 КК Болгарії, особа, яка зруйнує, зашкодить або знищить з метою обману своє застраховане майно, карається про позбавленням волі на строк до трьох років та штрафом. Про інші форми майнового обману йдеться у Главі шостій «Злочини проти господарства» та Главі сьомій «Злочини проти фінансової системи» [239].

Кримінальне законодавство країн Балтії, які є членами ЄС, визначає шахрайство як злочин проти власності або майновий злочин. Наприклад, у КК

Латвійської Республіки – це діяння виділяється серед злочинів проти власності (ст. ст. 177, 178, 180 та 181, гл. XVIII Особливої частини). Страхове шахрайство за КК Латвійської Республіки може бути двох видів: умисне знищення, пошкодження або приховування свого майна з метою отримання страхової суми (карається позбавленням волі на строк до двох років або арештом, або примусовими роботами, або грошовим штрафом); і примус або вмовляння іншої особи знищити, пошкодити або приховати застраховане майно, або інше вплив з тією ж метою, вчинене власником майна, з метою отримання страхової суми (покарання - позбавлення волі на строк до трьох років або арешт, або грошовий штраф). При цьому покарання за обидва види страхового шахрайства відповідно збільшується до позбавлення волі і на строк до шести років або підвищеного грошового штрафу (ст. 178) [86]. У КК Литовської Республіки шахрайство віднесено до групи злочинів та кримінальних проступків проти власності, майнових прав та інтересів (ст. ст. 182 і 186, гл. XXVIII) [83]. Пенітенціарний кодекс Естонської Республіки класифікує шахрайство як винні діяння проти майна загалом (ст. ст. 209–213, підрозділ 1, розд. 2 гл. 13 «Винні діяння проти майна»). Предметом шахрайських діянь можуть бути: 1) чуже майно та право на майно, а також власне майно винного у випадку страхового шахрайства – КК Латвійської Республіки; 2) чуже майно, право на майно та відповідні обов'язкові платежі – КК Литовської Республіки; 3) майнова вигода, пільги, інвестиції та страхова винагорода. Крім цього, естонський законодавець, можливо, мав на увазі значну кількість потерпілих від шахрайства в окремій нормативній конструкції «шляхом звернення до громадськості» (ч. 2 ст. 209 ПК Естонської Республіки) [81].

Значна увага проблемі вчинення кримінальних правопорушень у сфері страхування приділяється у США. За оцінками американських експертів, втрати від правопорушень у сфері страхування в США складають 100 мільярдів доларів в рік, 10% всіх претензій є шахрайськими [68, с. 160]. Такий високий рівень розповсюдження страхового шахрайства обумовлюється тим, що страхування є обов'язковим в багатьох сферах життя кожного громадянина

США. Наприклад, найбільша кількість шахрайських дій здійснюється в таких сферах обов'язкового страхування, як медичне страхування, страхування працівників від нещасних випадків, страхування автотранспортних засобів. За законодавством США шахрайство – це різновид більш загального поняття розкрадання разом з крадіжкою і привласненням. Проте деякі види шахрайських дій виділяються вказаним законодавством в самостійні злочини (наприклад, обман кредиторів). Утім, у США практично будь-які обманні дії, спрямовані на заволодіння власністю, признаються шахрайством. Примірний КК США регулює різні форми шахрайства, включаючи розкрадання шляхом обману. Згідно зі ст. 223.3, така дія передбачає умисне отримання чужого майна через обман. Майно, згідно з визначенням, охоплює будь-що, що має цінність. Обман полягає у створенні або зміцненні помилкового уявлення про якість, намір (при цьому у статті підкреслюється, що висновок про наявність обману щодо намірів особи виконати обіцянку не може бути зроблений на підставі одного лише факту подальшого невиконання обіцянки); неповідомленні про знаходження майна в заставі, існування правової претензії або інших юридичних обмежень, що заважають його використанню, коли винний передає чи обтяжує це майно зобов'язаннями. Про обман як спосіб учинення злочину йдеться також у ст. 223.7 (розкрадання послуг), згідно з якою особа, що винна в розкраданні, якщо вона шляхом обману, погрози або використання фальшивих знаків чи інших засобів, що звільняють від плати за отриману послугу, навмисно користується послугами, які мають бути надані лише за плату. «Послуги» означають працю, професійну послугу, перевезення, послуги з телефонного зв'язку або інші публічні послуги, обслуговування в готелях, ресторанах та інших подібних закладах, доступ до виставок, користування транспортом або іншим рухомим майном. У Примірному КК США не йдеться конкретно про зловживання довірою як спосіб злочину, що полягає в ухиленні від належного розпорядження придбаними засобами (ст. 223.8), а також зловживання довіреним майном або майном, що належить державі чи фінансовим установам (ст. 224.13) [161].

У США проблема запобігання шахрайству у сфері страхування розв'язується на найвищому, законодавчому рівні. Майже усі Штати (47) визнають шахрайство у сфері страхування як злочин, при цьому 37 штатів кваліфікують шахрайство у сфері страхування, як найтяжче із злочинних діянь, в 42 штатах існують спеціальні Бюро по боротьбі з шахрайством у сфері страхування. В 26 штатах діють спеціальні закони, присвячені різним видам шахрайства у сфері страхування, в основному це шахрайство в автострахованні, страхуванні працівників від нещасних випадків, медичне страхування та ін. Крім існування спеціальних законів штатів про шахрайство у сфері страхування, в США існує Модельний закон про шахрайство у сфері страхування від 02.03.1995. Багато штатів поклали саме даний акт в основу власного законодавства про шахрайство у сфері страхування. Цей закон визначає шахрайство у сфері страхування наступним чином: «шахрайською дією у сфері страхування вважається здійснення будь-якою особою умисної дії, направленої на позбавлення прибутку іншої особи. Шахрайством є обман страхової компанії, повідомлення помилкових даних при укладенні договору страхування, при подачі заяви про страхове відшкодування» [247, с. 8; 250]. Дане визначення включає всю різноманітність шахрайських схем, які здійснюються страхувальниками, оскільки всі вони за своєю суттю є обманом страхової компанії.

Ще більш цікавою з погляду імплементації іноземного досвіду є вирішення проблеми законодавчого врегулювання заходів запобігання правопорушенням у сфері страхування. В США на федеральному рівні діє Національне бюро по боротьбі з шахрайством у сфері страхування (National Insurance Crime Bureau), крім того, практично в кожному штаті існує особливий державний орган, який займається виявленням і розслідуванням шахрайства у сфері страхування. Так, в 24 штатах Бюро по боротьбі з шахрайством у сфері страхування («Insurance fraud bureaus») існують при Департаменті страхування штату. Підрозділи по боротьбі з шахрайством в штатах Південна Кароліна, Невада і Пенсільванія взагалі є частиною відомства Генерального Аторнея

(тобто є реальними «силовими» органами). Діяльність вищезгаданих органів по боротьбі з шахрайством у сфері страхування регулюється спеціальними законами штатів. В основі багатьох з цих законів лежить Модельний закон про бюро по боротьбі з шахрайством. Даний акт також визначає права і обов'язки, компетенцію слідчих, регулює процедуру проведення розслідування, наділяє слідчих широкими оперативно-розшуковими повноваженнями, аж до здійснення арешту [254].

Варти уваги й досвід ефективної боротьби з шахрайством канадських страхових компаній. Ця боротьба ведеться під егідою Страхового бюро-Канади (IBC), до якого входить більшість страхових компаній за майновим страхуванням та асоціацій (федеральної і провінційних) брокерів. Спеціально створений при Бюро комітет розробив систему експертних оцінок, узагальнив досвід боротьби з шахрайством багатьох страхових компаній і випустив спеціальний посібник про те, як створити в страховій компанії підрозділ по боротьбі з шахрайством і як побудувати його роботу, щоб це позитивно позначилося на обслуговуванні клієнтів компанії [22].

У Канаді страхові компанії залучили на свій бік громадський рух «Стоп злочинам», учасники якого добровільно допомагають у запобіганні або розслідуванні злочинів. У деяких випадках вони отримують винагороду від страхової компанії, якщо з їх допомогою вдалося розкрити певне шахрайство. Також, страхові компанії Канади разом з поліцією розробили пам'ятки для поліцейських і пожежників, які ті носять із собою постійно. У цих пам'ятках зазначені так звані «червоні прапорці» – індикатори потенційного шахрайства, на які пожежники та поліція повинні звертати увагу під час розслідування подій. У пам'ятках наголошується, що шахрайство або підпал можуть бути доведені лише через розслідування, яке слід розпочати одразу після виникнення підозр. У разі підозри на шахрайство рекомендується зателефонувати до Бюро з попередження страхових злочинів [22].

У Канаді створена коаліція по боротьбі з шахрайством на страховому ринку, яка включає представників компаній, що займаються страхуванням

майна, життя, здоров'я від нещасних випадків та страхуванням від пожеж. Коаліція розробила Протокол по боротьбі зі страховим шахрайством, який підписали всі страхові компанії. Протокол зобов'язує всіх членів коаліції виконувати загальну програму. Однією з ключових умов у боротьбі з шахрайством Протокол називає зміну ставлення громадськості до фактів шахрайства у страхуванні майна та від нещасних випадків шляхом ефективної ділової практики. Документ трактує страхове шахрайство як будь-яку дію або бездіяльність з метою незаконного отримання виплати по страхуванню майна та від нещасних випадків, охоплюючи весь спектр шахрайських дій – від повністю сфабрикованих претензій до знецінення або збільшення законних претензій [22].

Канадська коаліція по боротьбі з шахрайством на страховому ринку розробила та затвердила документ «Краща ділова практика по боротьбі з шахрайством», який пропонує заходи та методи зменшення можливостей страхового шахрайства і збитків, що ними завдаються, а також рекомендації щодо ведення страхової справи, що дозволяють протистояти шахрайству. Так, при страхуванні автомобілів встановлюється обов'язковий порядок їх огляду до прийняття на страхування; перевіряються ідентифікаційні номери всіх автомобілів, застрахованих за новими полісами, і так далі. При страхуванні об'єктів торгівлі переглядається поточна практика страхування всіх комерційних ризиків для виявлення страхувальників, що пропонують на страхування особливо небезпечні ризики. При видачі страхових полісів страхувальникам за всіма видами страхування пропонується вручення пам'ятки про порядок їх дій при настанні страхової події. При отриманні заяви про виникнення збитку необхідно отримати від страхувальника дані про реєстрацію претензії і страхового полісу в центральній базі даних та про перевірку «претензійної історії» (частоти і кількості страхових подій). Спроби шахрайства в страхуванні можливі не лише на стадії врегулювання збитків, а й при укладанні договорів страхування. Тому окремі страхові компанії розробили форму заяви, яку підписують усі клієнти, що мали або не мали протягом

останніх п'яти років збитки: «Я розумію, що, якщо страхова компанія дізнається, що у мене були позови, але я їх не вказав, мій страховий поліс буде недійсним з дати його підписання і ніякі позови компанія приймати не буде». Це значно дисциплінує клієнтів компанії [246].

У країні створена мережа спеціалізованих фірм, незалежних бюро розслідування, які займаються лише питаннями страхування і мають на це спеціальну ліцензію. Вони можуть залучатися страховими компаніями до розслідування справи, якщо компанії своїми силами цю роботу виконати не можуть. З такими бюро з розслідування страхові компанії укладають спеціальні договори. Справи, по яких збитки перевищують 25 тис. канадських доларів, розслідуються в обов'язковому порядку, а при сумі збитків до 2 тис. доларів – лише в тому випадку, якщо в них є щось підозріле. Як правило, розслідування сумнівних справ страхова компанія або незалежне бюро проводить паралельно з поліцією (страхова компанія проводить своє розслідування, а поліція – своє). У практиці роботи з поліцейськими відділеннями встановлюються робочі відносини [22].

Дуже жорстким по відношенню до страхового шахрайства є кримінальне законодавство Китаю [257]. Воно передбачає самостійну кримінальну відповідальність для винних страхувальників та страховиків. Так, за ст. 183 КК караються позбавленням волі до 5 років або короткостроковим арештом, а при вчиненні дій у великому розмірі - позбавленням волі на строк понад 5 років, з конфіскацією майна або без такої, працівники страхових компаній, які, використовуючи переваги свого службового становища, сфабрикували не мав насправді страховий випадок і привласнили незаконно виплачену з цієї нагоди страхову компенсацію. При цьому працівники державних страхових компаній або працівники державних страхових компаній, спрямовані для виконання посадових обов'язків у недержавні страхові компанії, які вчинили зазначені вище дії, несуть відповідальність за корупцію [245].

У ст. 198 КК Китаю встановлює відповідальність за шахрайство в галузі страхування при наявності наступних умов: умисного вигадкування

страхувальником страхової норми та отримання страхової суми шахрайським шляхом; фальсифікування страхувальником або вигодонабувачем причини події страхового випадку або завищення ступеня понесеного збитку і отримання страхової суми шахрайським шляхом; фальсифікування страхувальником або вигодонабувачем який не мав місця в дійсності страхового випадку та отримання страхової суми шахрайським шляхом; навмисного заподіяння страхувальником або вигодонабувачем матеріального збитку, що є страховим випадком, та отримання страхової суми шахрайським шляхом; навмисних дій страхувальника або вигодонабувача, що призвели до смерті, травмування або хвороби застрахованої особи, та отримання страхової суми шахрайським шляхом [82].

Таким чином, варто наголосити, що з розвитком ринку страхування, збільшенням попиту на страхові послуги і зростанням числа клієнтів, страховий бізнес став привабливіший для різного роду авантюристів і шахраїв. Проте в більшості держав страхове шахрайство включене в кримінальне законодавство як самостійний злочин. Зокрема, це відноситься до Швеції, Австрії, ФРН, Болгарії і Польщі [203]. Тому не випадково, за загальним правилом, нові кримінально-правові норми з'являються в казуїстичній формі і тільки з часом можуть набувати узагальненого вигляду. На жаль, український законодавець не врахував це загальне правило та не скористався досвідом розвинутих ЄС, таких як Швеція, Австрія, ФРН, законодавство яких чітко регламентує коло страхових діянь, за вчинення яких наступає кримінальна відповідальність.

Особливий розмах страхового шахрайства спостерігається в автострахуванні, що пояснюється його масовістю та простотою організації страхового випадку. Елементом шахрайства іноземних страхових компаній (Австрія, ФРН) виступає розповсюдження страхових полісів через мережу Інтернет без відповідної на це ліцензії [211]. Основними причинами розвитку страхового шахрайства виступають корупція, відсутність регуляторних механізмів, правових норм і законодавчої регламентації діяльності страховиків щодо запобігання страхових кримінальних правопорушень.

Для скорочення кількості випадків страхового шахрайства необхідно об'єднати зусилля багатьох країн. Проте, у більшості держав страхове шахрайство входить до кримінального законодавства як самостійний склад кримінального правопорушення. Передусім це стосується Швеції, Австрії, Німеччини, Болгарії, Польщі та Китаю.

Висновки до розділу 1

1. Генеза розвитку законодавства у сфері страхування засвідчила, що страхова система на теренах України почала формуватися з II пол. XIX ст., а становлення України як самостійної демократичної держави з 1991 р. зумовило створення і розвиток страхового ринку. Однак, незважаючи на досить інтенсивне формування страхового ринку за часів незалежності, такий сегмент НФС не став головним та зручним механізмом забезпечення реального сектору економіки необхідними фінансовими ресурсами, що пов'язане у тому числі й кримінальними протиправними зловживаннями на ринку страхування. Відтак, перед органами правопорядку постають стратегічні завдання мінімізації ризиків та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування з урахуванням збройного конфлікту. У цьому контексті важливим кроком є розробка наукових ідей та підходів до формування якісно нового кримінологічного механізму запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування в Україні.

2. Основна увага з наукового дослідження НФУ зосереджена у працях вчених-правників на організаційно-правових засадах діяльності страхового ринку (Л. В. Андрущенко, В. О. Басай, Г. С. Буга, Д. В. Кіріка, О. Є. Картамишева, А. Т. Ковальчук, М. М. Садченко та ін.), в частині регулювання порядку створення та діяльності страхових компаній в Україні як різновиду господарюючих суб'єктів, аналізу особливостей управлінської діяльності, ліцензування, контролю й нагляду тощо. Окремо, наукові доробки

присвячені кримінальній відповідальності за ст. 212-1 КК України (Кошевський В. С., Степаненко Д. Ю.), запобіганню порушенням у сфері діяльності НФУ (В. В. Черней, Г. М. Чернишов) й у сфері діяльності кредитних спілок (В. О. Басай, О. П. Білько, В. М. Купрієнко, Л. О. Сорокіна). Однак, сьогодні в умовах збройного конфлікту, розвитку НФУ й прийняття нового закону України «Про страхування» (2021 р.) перед правоохоронними та регуляторними органами постали нові виклики, пов'язані з пошуком ефективних методів боротьби з організованою злочинністю у сфері страхування, зокрема створенням страхових «фінансових пірамід».

3. В умовах сьогодення не оминули страховий ринок й протиправні діяння, які визначаються низкою кримінально-караних діянь, що посягають на різні об'єкти кримінально-правової охорони. Кримінальні правопорушення у сфері страхування як складова злочинності у НФС економіки України – це однорідна група суспільно небезпечних винних діянь пов'язаних із послугами, що надаються страховиком для забезпечення потреби потенційного страхувальника у страховому захисті при страхуванні ризиків, пов'язаних з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням, з володінням, користуванням і розпорядженням майном, з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі, у разі настання страхових випадків на підставі договору страхування. Кримінальні протиправні діяння порушують рівновагу на ринку суб'єктів господарювання й забезпечують високу ліквідність фінансових вкладень; здійснюють перерозподіл і збільшення фінансових ризиків; мінімізують економічне зростання, унеможливаючи ефективне розміщення інвестицій в економіці, гальмують стимулювання підприємницької діяльності.

4. Особливе місце у системі «страхових» кримінальних правопорушень посідають різні види неправомірного заволодіння чужим майном, передусім шахрайства з боку професійних учасників страхового ринку (страховиків) і страхувальників. Шахрайство у сфері страхування як злочинна технологія поєднує низку кримінальних правопорушень, що передбачені різними

розділами КК України, але пов'язані єдиною метою – незаконне одержання страхового відшкодування, що дає підстави розглядати шахрайство як системоутворювальну складову відповідної технології злочинної діяльності. Надана кримінально-правова класифікація кримінальних правопорушень у сфері страхування важлива для врахування в комплексі ознак усіх елементів кримінологічної характеристики відповідних кримінальних правопорушень.

5. У практиці країн світу відсутня єдина комплексна система регулювання небанківського фінансового сектору – кожна країна розробляє й упроваджує власні підходи, які зазвичай ґрунтуються на адаптації світового досвіду до національної правової системи. Оскільки провідним елементом фінансової системи все ж таки є банки, то НФУ вважаються допоміжним її інструментом, які виконують функції фінансових посередників. Відтак, в Західній Європі страхові компанії включені до національних банківських систем (Австрія, Італія, ФРН, Франція, Швейцарія). Проте більшість країн світу (Англія, Китай, США) законодавчо виокремлюють таких суб'єктів НФС, наголошуючи на створенні спеціальних програм забезпечення безпеки на ринку страхування, посиленні законодавчих вимог щодо пруденційних стандартів для страхових компаній у сфері оцінки капіталу, ліквідності та резервування під неповернення страхових внесків, виплат.

6. Враховуючи, що небанківські фінансові відносини в Україні все більш відчутно інтегруються до міжнародних стандартів, проаналізовано особливості запобігання страховому шахрайству у ряді ЄС (Болгарія, Іспанія, Нідерланди, Норвегія, ФРН, Польща, Франція, Швеція) й виокремлена доцільність запровадження у кримінальне законодавство України відповідальності за організацію «страхової піраміди» (США), а також використання кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування на засадах «колективної безпеки» (Італія, Канада, Франція).

РОЗДІЛ 2.

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Стан та тенденції кримінальних правопорушень у сфері страхування

Кримінологія застосовує специфічний міждисциплінарний підхід до збору даних для наукових досліджень, що в сучасних умовах дозволяє зрозуміти, описати, пояснити, прогнозувати та запобігти протиправній поведінці, яка часто проявляється у вигляді кримінальних правопорушень. Кримінальна діяльність впливає на майже всі аспекти життя суспільства та його сталий розвиток. Як окрема юридична наука, кримінологія узагальнює досягнення багатьох інших дисциплін.

На думку В. І. Шакуна, злочинність являє собою сукупність проявів небезпечної та протиправної поведінки, яка заборонена під загрозою кримінального покарання. За допомогою кримінального закону виділяються різноманітні акти людської поведінки, що відбуваються в певній державі чи регіоні протягом визначеного часу і оцінюються як злочинні. Це дозволяє окреслити загальне поняття злочинності та визначити її основні характеристики. Для більш детального розуміння цих характеристик важливим є дослідження еволюції злочинності та її географічного розподілу [221, с. 158]. Представники харківської кримінологічної школи визначають термін «злочинність» як сукупність кримінальних правопорушень одного або кількох видів, які мають масовий характер і закономірно повторюються в країні або в окремому регіоні протягом певного часу [7; 128].

На сьогодні в кримінологічній літературі існує усталена думка, що кримінологічна характеристика є визначенням стану злочинності та

кримінологічно значущих явищ і процесів, пов'язаних із нею. Це комплексне поняття, яке охоплює поширеність відповідної протиправної поведінки, її різновиди, типові способи вчинення кримінальних правопорушень, їх мотивацію, а також місце і час скоєння, разом із особливостями особистості злочинців. Так, О. М. Джужа підкреслює, що кримінологічна характеристика є сукупністю певних даних про конкретний злочин або їх групу, які використовуються для протидії цим злочинам. Важливо зазначити, що кримінологічна характеристика, як і розробка комплексу заходів для профілактики кримінальних правопорушень, є однією з складових цілісної системи запобігання злочинності. Таким чином, розуміння кримінологічної характеристики безпосередньо залежить від визначення її змісту та набору кримінологічно значущих ознак, які входять до цієї характеристики [152; 91]; А. П. Закалюк розглядає як сукупність даних (достатньої інформації) про конкретне кримінальне правопорушення або певний вид правопорушень, необхідних для його запобігання та попередження нових злочинів. Кримінологічна характеристика передбачає виявлення системи ознак конкретного кримінального правопорушення, включаючи всі його властивості, закономірності, фактори та наслідки, а також характеристики особистості злочинця (окремого її типу) [61]; В. С. Батиргареева наголошує, що така повинна враховувати лише ті параметри злочинності, які існують на момент дослідження, без урахування активного впливу суспільства, держави чи інших суб'єктів на ці параметри. Це включає кількісні та якісні показники, суттєві риси та властивості особистостей злочинця і потерпілого, а також причини і умови злочинних проявів. Отже, кримінологічна характеристика повинна обмежуватися лише констатацією початкових даних про злочинність. Водночас, попереджувальна діяльність, спрямована на втручання у розвиток злочинності, повинна розглядатися як окремий елемент дослідження і не входить до поняття «кримінологічна характеристика [14].

Зміст кримінологічної характеристики наголошує Д. М. Тичина розкривається через встановлення ознак, які в сукупності та взаємозв'язку

формують структуру такої, а саме: кримінологічно значущі ознаки правопорушення; дані, які всебічно пояснюють кримінологічну ситуацію, пов'язану з вчиненням правопорушень такого типу; ознаки, що визначають специфіку діяльності щодо запобігання кримінальним правопорушенням [187]. У цьому аспекті О. М. Джужа та Є. М. Моїсєєв у стислому словнику кримінологічних термінів зазначають, що під кримінологічною характеристикою розуміється опис ознак, закономірностей, факторів, наслідків злочинності або окремих її видів, а також рис особистостей злочинців (окремих їх типів) [48].

Таким чином, кримінологічна характеристика дозволяє виявити кількісні та якісні показники злочинності, серед яких основними є рівень, структура динаміка та географія. Це є сукупність певних даних про конкретне кримінальне правопорушення або групу, що використовується для розроблення заходів запобігання. Розуміння кримінологічної характеристики безпосередньо залежить від визначення її змісту та набору кримінологічно значущих ознак, які до неї належать [152].

Відносно розуміння стану та тенденцій злочинності, то варто звернутися до думки В. М. Бєсчастного, який наголосив, що створення ефективної системи боротьби зі злочинністю в Україні неможливе без ретельного аналізу та використання достовірних даних про сучасний стан злочинності та її тенденції. Актуальність і масштабність цього завдання зумовлені, принаймні, двома групами взаємопов'язаних причин. Перша з них полягає у наявності вкрай негативних тенденцій злочинності в Україні з початку 90-х років минулого століття до сьогодні, що супроводжується зростанням фактичного відставання можливостей правоохоронної системи від розвитку злочинності. Це відбувається як через об'єктивні закономірності розвитку суспільства, так і через недоліки та прорахунки в системі забезпечення діяльності правоохоронних органів, що призводить до надзвичайно високого рівня латентності злочинності, безкарності винних у злочинах та загальної неспроможності правоохоронних органів ефективно протидіяти злочинності в

сучасних умовах. Друга причина полягає у необхідності розробки нової концепції протидії злочинності, яка враховує високий рівень криміналізації, можливості держави та суспільства у боротьбі з кримінальними проявами, а також помилки і недоліки попередніх концептуальних підходів до організації протидії злочинності, її забезпечення та практичної реалізації. Отже, вивчення та кримінологічний аналіз кількісних і якісних показників злочинності на сучасному етапі розвитку українського суспільства є необхідною умовою для реалізації кримінологічного забезпечення боротьби зі злочинністю в Україні [15].

На схвалення й підтримку заслуговує думка інших вітчизняних учених, які визначають, що злочинність характеризують кількісні і якісні показники, зокрема, рівень, коефіцієнт, ціна, структура, географія, динаміка [90, с. 44–45]. Щодо категорії стану як елемента кримінологічної характеристики, Б. М. Головкін відзначає, що таку категорію варто трактувати як сукупність ознак і суттєвих якостей явища; кількість кримінальних правопорушень і осіб, які їх учинили, на певній території [42]. Згодом таке визначення зазнало критики у зв'язку з фактичним збігом за обсягом із поняттям рівня злочинності, що стало підставами піддавати сумніву доцільність його використання при статистичній характеристиці злочинності. Останніми роками дедалі частіше висловлюється думка про те, що поруч із традиційними показниками, потрібно використовувати показник обсягу заподіяної шкоди, який передбачав би й витрати держави на боротьбу зі злочинністю [92], але на сьогодні відповідну методику розроблено недостатньо.

Під поняттям «рівень злочинності» зазвичай розуміється «...визначена в абсолютних числах загальна кількість кримінальних правопорушень та осіб, які їх учинили, вчинених на певній території (країна, місто, район) за певний проміжок часу» [61]. Структура злочинності «...має розкривати її склад, поширеність та співвідношення між складовими видами злочинних проявів, їх учинення у конкретних умовах простору (території) та часу, за визначальних ознак злочинних діянь та осіб, які їх учиняють» [61]. Динаміка злочинності – це

показник, «...що відображає зміни рівня, інтенсивності, структури, структурних елементів останньої та будь-яких інших її ознак протягом певного часу, періоду. Показниками динаміки злочинності є, зазвичай, темп, алгоритм зміни її кількісних значень (їхнє збільшення або зменшення) порівняно з даними періоду, взятого для порівняння» [61; 187].

Отже, дослідження стану та тенденцій кримінальних правопорушень у сфері страхування передбачає отримання всебічної та об'єктивної інформації про рівень, структуру, динаміку та географію таких кримінальних правопорушень. Знання реальної ситуації про стан злочинності у НФС необхідне для розроблення та впровадження законодавчих, правозастосовних, організаційних та інших заходів запобігання кримінальних правопорушень на ринку страхування.

Для початку варто наголосити розглянути сам ринок небанківських фінансових послуг та участь у ньому страхових компаній.

Станом на початок 2025 р. в Державному реєстрі фінансових установ обліковувалося 140 страховиків, з них 13 компанії зі страхування життя. Усі страховики в Державному реєстрі фінансових установ є ліцензіатами. Кількість укладених договорів страхування за цей період досягла 16 177 тис., причому більшість (15 620 тис.) договорів стосувалася страхування за класами, що не включають страхування життя. Укладання договорів зі страхування життя виявилось значно менш активним, де кількість договорів склала 557 тис. На кінець періоду загальна кількість діючих договорів страхування сягала 20 895 тис., де 18 820 тис. договорів припадало на страхування за класами, іншими ніж страхування життя, і лише 2 075 тис. на страхування життя. За договорами прямого страхування за класами, що не включають страхування життя, на кінець періоду застраховано 8 893 тис. осіб, а за договорами страхування життя – 2 030 тис. осіб [124].

У січні 2025 р. з Державного реєстру фінансових установ виключені 10 страховиків неліцензіатів які були зареєстровані в зоні ООС та АР Крим, а

також 1 страховик після анулювання йому ліцензій (як захід впливу). З початку військової агресії страховий ринок зменшився на 5 учасників сегменту non life:

три страховики після анулювання ліцензій (як захід впливу)

один страховик після анулювання ліцензій за заявою;

один страховик, який був у січні 2022 року включений до Державного реєстру фінансових установ, проте так і не отримав жодної ліцензії на здійснення страхової діяльності.

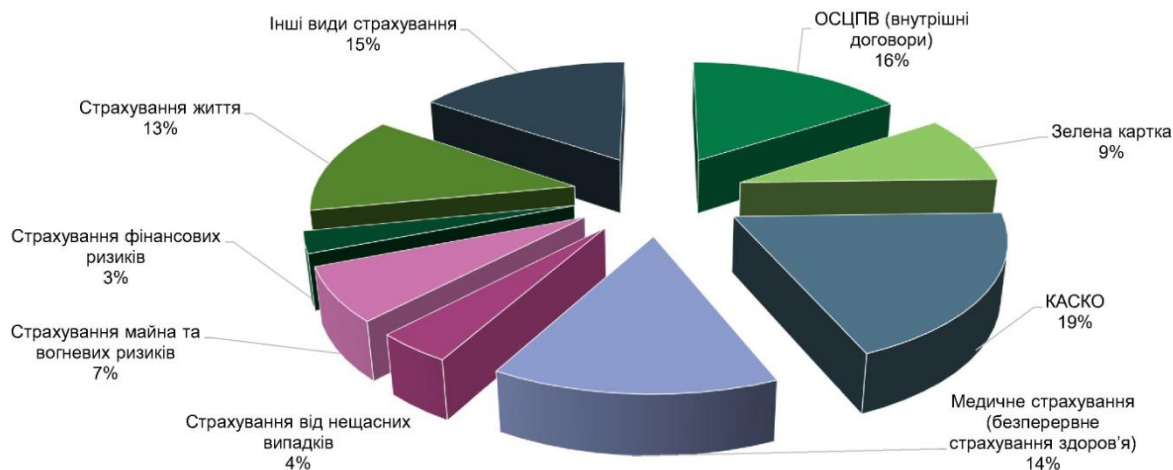
Станом на початок 2025 р. у трьох страховиків тимчасово зупинено ліцензії на здійснення страхової діяльності, 1 страховику анульовано ліцензії [125].

Станом на 2025 р. загальний обсяг активів страховиків у порівнянні з початком року (до військової агресії), майже не змінився (+2,2) і склав 65,7 млрд грн. Страховий ринок продемонстрував помірний приріст прийнятних активів (+2,2%) а у компаній, що звітують – зросли дещо більше (+3,2%). Обсяг сформованих страхових резервів у 2024 залишився сталим (36,6 млрд.грн.). Традиційно, приріст страхових резервів мав місце у сегменті life, а також зростанням резервів збитків страховиків non-life за рахунок великих збитків, які у переважній частці були перестраховані, та збільшення термінів врегулювання заявлених збитків, при цьому резерви незароблених премій зменшились з огляду на істотне скорочення обсягів наданих послуг у сегменті non-life [125].

Однак, загальні підписані премії у 2024 р. у порівнянні з 2021 р. скоротилися майже на третину (-28%) і склали 17,8 млрд. грн. – при цьому скорочення обсягів у більшій мірі мало місце у сегменті non-life (-29%), обсяги страхових премій зі страхування життя скоротилися удвічі менше (-15%).

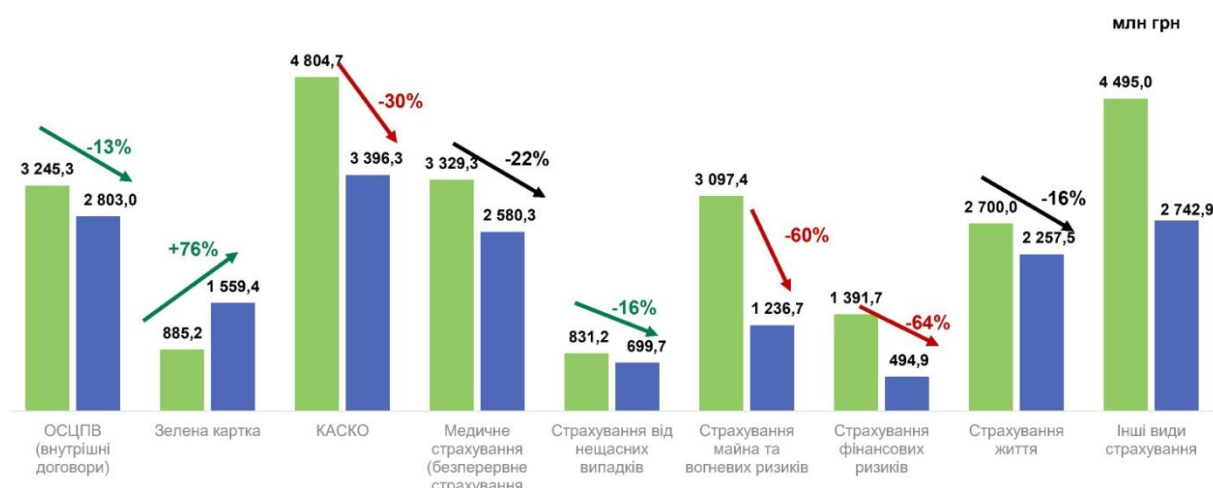
Обсяги сплачених страхових виплат/відшкодувань у 2024 р. також співмірно впали у сегменті non-life (-32%). Також, на зменшення обсягів страхових відшкодувань вплинуло зниження частоти заявлених випадків з ОСЦПВ, КАСКО. Рівень виплат склав 34% та не змінився.

Таблиця 1



У 2024 р. 44% страхових премій традиційно припало на автострахування (ОСЦПВ, Зелена картка, КАСКО) – у період військової агресії частка цих видів страхування у портфелі стала більш значною (за аналогічний період минулого року – 36%) (табл. 1). Особові види страхування (ДМС, страхування від нещасних випадків, страхування життя) склали 31%.

Таблиця 2



Військова агресія проти України майже не вплинула на структуру прийнятних активів страховиків:

частка облігацій внутрішніх державних позик України зросла з 27,9% до 31,1%;

частки коштів, розміщених на депозитних та поточних рахунках у банках залишилась сталою;

частка прийнятної дебіторської заборгованості на зростає (7,1-7,7%).

частка найбільш ліквідних та безпечних прийнятних активів (кошти в банках, облігацій внутрішніх державних позик, кошти в Моторному (транспортному) страховому бюро України) з початку року істотно не змінилась (65%).

З урахуванням проведення на території України бойових дій вартість та наявність на балансах страховиків нерухомого майна (9%) потребуватиме, як тільки це стане можливо, інвентаризації та оцінки вартості. Протягом дії воєнного стану страховики те тільки не зменшили, але і наростили обсяги ліквідних активів – з 14,9 млрд. грн. до 17,2 млрд.грн (+15%). Приріст відбувся переважно за рахунок збільшення обсягів коштів, розміщених у банках іноземних банківських груп з 5,1 млрд.грн. до 7,7 млрд.грн. (+51%). У структурі розподілу коштів страховиків між групами банків відбулися зміни на користь саме банків іноземних банківських груп [125].

У 2024 рр. активи страховиків життя залишилися майже незмінними. Натомість активи ризикових страховиків відновили зростання – на 6%, незважаючи на вихід із ринку 14 компаній. Премії ризикових страховиків зростали два роки поспіль – на 12% та 10%. У страховиків життя в попередніх роках премії зросли після зниження – на 10% [123].

Страхові виплати також зростали, проте дуже різними темпами. У ризикових страховиків виплати зросли на 1%, що продовжило тенденцію, яка триває з початку 2023 року. Однак темпи приросту помітно сповільнилися. У 2024 р. надавачів небанківських фінансових послуг поволі розвивався: зросли обсяги активів страховиків. Валові премії ризикового страхування зростали другий рік поспіль, а збільшення виплат тривало з початку 2023 року. Премії та виплати зі страхування життя також відновили зростання. Основні показники діяльності страховиків залишилися прийнятними, за результатами 2024 р. сегмент прибутковий.

У 2024 році ринок страхування продовжив демонструвати позитивну динаміку. Страхові премії зросли за всіма основними напрямками бізнесу, а

найбільше зростання серед продуктів транспортного страхування було за «Зеленою карткою» (+13%). У сегменті особистого страхування найбільше зріс асистанс (+83%), що підтверджує його популярність серед споживачів. Транспортне та особисте страхування залишаються ключовими сегментами, формуючи понад 80% премій та 90% виплат на ринку. Серед інших продуктів найбільше зростання спостерігалось у страхуванні фінансових ризиків (+25%) та вантажів і багажу (+18%). Проте їхня частка у ризиковому сегменті залишається незначною – лише 6% від загального обсягу премій. Частка премій, переданих у перестраховання, також залишалася низькою – лише 8%, причому більшість із них передавалася на зовнішній ринок. Страховики активно нарощували резерви збитків, які зросли на 11% у сегменті ризикового страхування. Основний внесок у це зростання зробили транспортне страхування та страхування майна. При цьому коефіцієнти покриття премій та виплат резервами збитків залишилися стабільними. Коефіцієнт нетто-збитковості скоротився на 1 в. п., досягнувши 51%, що свідчить про покращення ситуації на ринку. Нетто-комбінований коефіцієнт у кварталі зростає через підвищення коефіцієнта збитковості, але на кінець року залишився майже незмінним порівняно з 2023 роком і становив 103%. Коефіцієнт нетто-ефективності діяльності також залишився стабільним – 95%, відображаючи динаміку нетто-комбінованого коефіцієнта. Загалом, ринок страхування у 2024 році демонстрував стабільність та помірне зростання, особливо у ключових сегментах транспортного та особистого страхування[125].

За результатами 2024 р. страховики залишалися прибутковими. Прибуток ризикових страховиків майже дорівнював показнику аналогічного періоду минулого року, а рентабельність капіталу незначно зросла. Натомість, незважаючи на вищий прибуток, ніж торік, рентабельність капіталу страховиків життя суттєво скоротилася через зростання обсягу капіталу. Низка страховиків докапіталізувалися виконуючи оновлені мінімальні вимоги до платоспроможності. Частка збиткових компаній серед ризикових страховиків скоротилася, а серед страховиків життя – зросла.

За підсумками 2024 р. шість страховиків порушували вимоги до капіталу платоспроможності (SCR) та/або мінімального капіталу (MCR). Серед компаній-порушників три компанії покинули / завершують вихід з ринку добровільно. Частка порушників в активах становила 2% [123].

Проведений огляд страхового сегменту НФС дозволяє зрозуміти реальну картину страхового ринку в якому вчиняються кримінальні правопорушення.

Повномасштабна збройна агресія розпочата РФ проти України на початку 2022 року призвела не тільки до тимчасової анексії й окупації окремих територій і регіонів країни, руйнувань, значних економічних втрат, але й суттєвого ускладнення безпеки у НФС, як наслідок, нестабільність макроекономічної ситуації та кризовий стан в економіці спричинив активізацію тіньового сектору й стрімке зростання рівня окремих видів злочинності у фінансовій сфері. Зростання тіньового сектору економіки та криміналізація господарських сфер створюють значні виклики для розвитку ринкових відносин в Україні. Це може призводити до загроз національним інтересам і безпеці держави, підриваючи довіру громадян до демократичних інститутів. Така ситуація викликає занепокоєння серед населення та критику з боку міжнародних експертів, що підкреслює необхідність ефективних реформ для подолання цих проблем. Забезпечення функціонування економіки країни в умовах воєнного стану потребувало внесення суттєвих змін у законодавство, й вступивший у дію новий Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» [149] з 1 січня 2024 р. спрямований на реформування регулювання НФС з передачею функцій регулювання та нагляду за НФУ від Нацкомфінпослуг до НБУ, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку й Антимонопольного комітету України. Однак, це не покращило інвестиційну привабливість, прозорість, а також не сприяло захисту споживачів фінансових послуг та протидії незаконним практикам на ринку в умовах воєнного стану.

За даними міжнародних організацій рівень тіньової економіки в Україні нині становить 50% [156]. І хоча, протягом 2015–2024 рр. у середньому за рік

було викрито близько 40 тис. економічних кримінальних правопорушень, серед яких переважають проти власності (52%), у сфері господарської діяльності (25%) та пов'язані з ними зловживання службових осіб (23%), перманентно збільшується питома вага тяжких та особливо тяжких злочинів і кількість потерпілих, яким завдано великої матеріальної шкоди. У загальній структурі економічної злочинності, частка виявлених кримінальних правопорушень у сфері діяльності НФУ впродовж аналізованого періоду мінімізована (3%), а динаміка задокументованих організованих груп і злочинних організацій відповідного спрямування зменшилася на 41%, закінчених провадженням кримінальних правопорушень – на 29%, що фактично засвідчує суттєве послаблення оперативно-розшукових позицій. Негативною також є динаміка щодо викритих угруповань з міжрегіональними (-53%) і транскордонними (-48%) кредитно-фінансовими зв'язками.

Загостренню криміногенної ситуації на фінансовому ринку сприяє фіктивна складова, спрямована на виведення глобальних фінансових ресурсів з легального сектору економіки злочинним шляхом, конвертацію мільярдних прибутків на користь легальних і фіктивних суб'єктів господарської діяльності, відтік капіталу за межі країни. Більше того, діяльність фіктивних НФУ є одним із елементів механізму легалізації злочинних доходів, спрямовуючи рух товарно-грошових потоків з легальної до тіньової економіки й у зворотному напрямку, залежно від поточних потреб їх власників. Тут фактично варто також говорити й про так звані «конвертаційні центри» та фіктивні фірми, що діють під оболонкою легальних підприємницьких структур є найпоширенішими інструментами для відмивання «брудних» грошей. Вагомим чинником є також декриміналізація низки видів зазначених посягань (2011 р.), обмеження активності органів кримінальної юстиції в межах реалізації державної програми щодо зменшення тиску на бізнес, відсутність методик ризик-орієнтованого підходу в діяльності органів сектору безпеки. Таким чином, значні масштаби криміналізації та корумпованості економічних відносин становлять загрозу національним інтересам і національній безпеці країни [171].

Як відзначає В. М. Купрієнко, значною мірою кримінальні правопорушення у сфері діяльності НФУ носять латентний характер. Це частково пояснюється відсутністю єдиного статистичного обліку кримінальних правопорушень у цій сфері, та й в цілому у фінансовій сфері, недоліками як в структурі, так і в організації діяльності органів, що займаються питаннями нагляду за діяльністю НФУ, упущеннями в управлінській роботі правозастосовних органів, слабким відомчим та позавідомчим контролем, недостатньо активною роботою контрольно-ревізійних служб й правоохоронних органів [97]. Відтак, за допомогою контент-аналізу звітів Офісу Генерального прокурора, Національної поліції України, Бюро економічної безпеки, наукових досліджень провідних фахівців-кримінологів, публікацій в медіа, презентацій журналістських розслідувань спробуємо виокремити основні показники злочинності у сфері страхування.

Так, протягом 2019–2024 рр. у середньому за рік було викрито близько 1,5-2 тис. кримінальних правопорушень у сфері страхування, серед яких 85% складає шахрайство (2019 р. – 1510, 2020 р. – 1219, 2021 р. – 989, 2022 р. – 327, 2023 р. – 1495 та 2024 р. – 1859), яке пов'язане з іншими предикатними кримінальними правопорушеннями (у сфері господарської діяльності (25%) та пов'язані з ними зловживання службових осіб (23%), проти безпеки руху та експлуатації транспорту (21%)). Частка таких кримінальних правопорушень у сфері економіки склала у 2019 р. – 1,4%, 2020 р. – 1,5%, 2021 р. – 1,3%, 2022 р. – 0,2%, 2023 р. – 0,8% та 2024 р. – 1,8%.

За допомогою контент-аналізу звітів Офісу Генерального прокурора, Національної поліції України, Бюро економічної безпеки, публікацій в медіа, презентацій журналістських розслідувань, встановлено, що у сфері страхування за 2019–2024 рр. вручено повідомлення про підозру 9443 особам (2019 р. – 1812, 2020 р. – 1605, 2021 р. – 1329, 2022 р. – 593, 2023 р. – 1893, 2024 р. – 2211), направлено до суду 8844 кримінальні провадження (2019 р. – 1778 (приріст до попереднього року – -7%), 2020 р. – 1522 (-11%), 2021 р. – 1288 (-9%), 2022 р. – 495 (-62%), 2023 р. – 1710 (+72%) та 2024 р. – 2051 (+32%)), з

них з обвинувальним актом – 8405; з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності – 439, переважну більшість з яких – 6188 (71%) кваліфіковано як злочини та лише 2656 (29%) – як кримінальні проступки.

У структурі злочинності на ринку страхування основним є шахрайство (ст. 190 КК України).

Кількість випадків шахрайства впродовж 2019–2021 років зменшилася з 32 358 до 23 847 (–23,6%), у 2022 р. на відміну від інших кримінальних правопорушень проти власності вона помітно зросла до 32 086 (+34,5%). У 2024 р. її чисельність збільшилася одразу в 2,6 рази та дорівнювала вже 82 609. Частка випадків шахрайства серед усіх посягань проти власності в 2019–2021 роках збільшилася з 12,6% до 15,0%, у 2022 р. становила 28,4%, а в 2024 р. – уже 46,2%, тобто такий показник цього кримінального правопорушення став найбільшим серед усіх посягань проти власності та взагалі найпоширенішим кримінальним правопорушенням у країні. Серед усіх випадків шахрайства, вчиненого в 2024 р., 53 547 фактів (64,8%) становили злочини, а 29 062 (35,2%) – кримінальні проступки [140; 145; 79; 80].

Зростання кількості шахрайств в останні два роки відбулося на тлі погіршення матеріального становища й побутових умов життя населення, перебування більшості людей у стані стресу, пошуку допомоги та підвищеної довірливості; появи після початку великої війни нових видів шахрайства та пасток для отримання страхових виплат від страхових організацій з їх подальшим привласненням; страхування рідних та близьких, що воюють чи мешкають у районах бойових дій, за що стягується чимала плата тощо. Важливою умовою значного поширення таких діянь є розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, які значно полегшують і прискорюють здійснення страхових кримінальних правопорушень в частині грошових переказів тощо, але при цьому не забезпечують належного контролю за їх безпечністю і законністю.

Середня частка шахрайств у сфері страхування складає 85%, яке вчиняється керівниками страхових компаній; страхувальниками,

вигодонабувачами, застрахованими особами, страховими посередниками (агентами і брокерами). Страхове шахрайство пов'язане з вчиненням інших предикатних кримінальних правопорушень (ст. ст. 191, 192, 209, 290, 357, 358, 364–370, 383, 384 КК України). Переважна більшість шахрайств на страховому ринку складає транспортне та особисте страхування, що формують понад 80% премій та 90% виплат на ринку. Серед інших продуктів лідерами за зростанням були лінії бізнесу фінансових ризиків (+25%) та вантажів та багажу (+18%), що сукупно становили лише 6% страхових премій у ризиковому сегменті.

За експертними оцінками, до 70% усіх страхових шахрайств припадає на автострахування, а деякі великі компанії заявляють, що на виплати аферистам витрачається до 10% усіх автомобільних зборів. Питома вага шахрайств на ринку автострахування в загальній структурі страхового ринку, на думку експертів, становить не менше 60% [123; 211, с. 219].

За результатами проведених досліджень, саме автострахування стало найбільш популярним у шахраїв через низку чинників. По-перше, доступність. Для укладення договору страхування необхідно придбати автомобіль і мати відносно невелику суму грошей (до 10% від вартості страховки) для сплати першого внеску. Натомість страхування, приміром, засобів виробництва здійснюється лише великими підприємствами. Інший аспект – мобільність і легкість реалізації застрахованого автомобіля. Після інсценування страхового випадку приховати або продати його набагато легше, ніж, скажімо, залізничний склад з вантажем. По-друге, загальна криміналізація автомобільного ринку. Під «дахом» організованих злочинних груп, до складу яких залучаються й працівники органів внутрішніх справ, перебуває значна частка збуту нових й уживаних машин. Вони контролюють ринки, на яких продається викрадений автотранспорт. Діють підпільні майстерні, що здійснюють підготовку до реалізації транспортних засобів. Налагоджена індустрія легалізації автомобілів, здобутих злочинним шляхом (зміна ідентифікаційних номерів, зовнішнього вигляду, підроблення документів тощо). Ці умови найбільш сприятливі для злочинців, які мають можливість підготувати інсценування страхового випадку

та швидко збути застрахований автомобіль. Адже, за матеріалами оперативно-розшукових справ, більшість шахраїв – це представники саме «кримінального автобізнесу». По-третє, недбалість та корислива зацікавленість страховика чи третіх осіб. На різних етапах страхових правовідносин не виключається можливість злочинної змови шахраїв із представниками страхової компанії щодо оцінки вартості майна, ступеня ризиків та інших обставин, що впливають на умови договору. Неправомірне сприяння діям шахраїв можливе також з боку працівників органів поліції, оціночних організацій, експертних служб, СТО тощо. По-четверте, відсутність належної взаємодії та обміну інформацією як між самими страховими компаніями, так і страховиків із правоохоронними органами та банками [188].

Велика прибутковість шахрайства у сфері автострахування сприяла високим темпам його розвитку, що змусило страхові компанії переглянути типові умови страхування транспортних засобів від незаконного заволодіння. Більшість страховиків почали страхувати ризик викрадання лише в комплексі з іншими ризиками. Крім того, вартість такого страхування значно підвищилася, запроваджено чималі величини безумовної франшизи, вимоги до обов'язкового встановлення на застрахованих автомобілях захисних пристроїв. Страховик залишає за собою право періодично перевіряти технічний стан автотранспорту [151, с. 26].

Звертаючи увагу на завданні збитки, то у структурі страхових премій за мінусом частки сплачених перестраховикам-резидентам, за видами страхування, наприклад за 2024 р. найбільша питома вага належить таким з них, як: автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка») – 15 947,5 млн. грн. (або 32,0%) (станом на 2019 р даний показник становив 12 982,2 млн. грн. (або 27,8%)); страхування життя – 12 159,7 млн. грн. (11,6%) (2019 – 12 476,5 млн. грн.); страхування майна 12 045,1 млн. грн. (11,0%); страхування фінансових ризиків – 12 019,1 млн. грн. (10,9%); медичне страхування (безперервне страхування здоров'я) – 11 507,1 млн. грн. (або 8,1%); страхування від воєнних дій, вогневих уражень та ризиків стихійних явищ –

11 250,4 млн. грн. (6,7%), страхування вантажів та багажу – 1860,4 млн. грн. (4,6%). Відтак, варто наголосити на перерозподілі структури чистих страхових премій станом на 2025 р., що відбувся на користь таких важливих соціальних секторів страхування, як: автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка») (з 27,8% до 32,0%), медичне страхування (безперервне страхування здоров'я) (з 6,5% до 8,1%), страхування життя (з 11,5% до 11,6%). При цьому, у структурі чистих страхових премій відбулося зменшення з таких видів страхування: страхування відповідальності перед третіми особами (з 4,8% до 3,6%), страхування від нещасних випадків (з 4,6% до 3,4%), страхування кредитів (з 3,2% до 2,1%), страхування майна (з 11,6% до 11,0%) [125].

За оцінками закордонних експертів, наголошує І. Арцимович, в країнах Західної Європи і США 15% виплат по страхових випадках припадає на частку шахраїв. Так, за оцінкою Асоціації британських страховиків, приблизно 10% заявок на виплату по автострахуванню і близько 15% - по страхуванню домашнього майна подаються страхувальниками саме з метою шахрайства [3].

Варто відзначити, що українські страховики щорічно виплачують до 100 млн. доларів за шахрайськими випадками, і в зв'язку з введенням обов'язкового страхування відповідальності автовласників рівень шахрайства буде рости. За іншими даними, в результаті шахрайства на страховому ринку Україні страховики щорічно втрачають близько 240 млн. доларів.

На підтвердження, заступник директора «Українська страхова група» заявив, що у 2024 р. кожен український автовласник заплатив близько 420 грн. шахраям у сфері обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності (ОСЦПВ). За його оцінками, близько 49% всіх випадків становить «внутрішнє» шахрайство з боку страхових агентів, 15% припадає на зовнішнє шахрайство з боку професіоналів і 36% – на шахрайство непрофесіоналів. За час дії закону про ОСЦПВ з різних причин було втрачено понад 900 тис. бланків страхових полісів [4].

За отриманими даними Національної поліції України сума збитків від шахрайств пов'язаних з розкраданням коштів відносно страхових компаній за

2019–2024 рр. склало: 2019 р. – 236425 тис. грн., 2020 р. – 243023, 2021 р. – 233397, 2022 р. – 23656, 2023 р. – 499632 та 2024 р. – 512634.

Наведені дані свідчать про негативні соціальні наслідки шахрайства у сфері страхування. Тим часом ці наслідки, що називається, «лежать на поверхні», висловлюють майнову, матеріальну сторону явища. У той же час соціальні наслідки шахрайства у сфері страхування можуть носити як майновий (матеріальний збиток), так немайновий характер (нематеріальну шкоду). Останній проявляється в посиленні психологічної напруженості і тривожності в суспільстві, зменшенні довіри населення до страхових компаній і держави, до існуючих правових нормам (правовий нігілізм), у появі байдужого, а часом негативного ставлення суспільства до страхових інститутів тощо.

Соціальні наслідки шахрайських дій страхувальників та страхових посередників, спрямованих проти страховика, впливають не тільки на майновий стан страхової компанії, але і непрямим чином зачіпають інтереси сумлінних страхувальників. Так, виникнувши в результаті незаконного отримання шахраєм страхової виплати від страхової компанії безпосередня майнова шкода є негативний наслідком першого порядку. Дезорганізація в сфері комерційної діяльності страхової компанії, порушення стабільності майнового стану компанії, пов'язані із зменшенням її страхового фонду (матеріальної бази), витрати для ліквідації страхових втрат тощо – це наслідки другого порядку (непрямі, опосередковані). Враховуючи, що дії шахраїв-страхувальників носять масовий характер, страховики змушені розробляти спеціальні програми із запобігання шахрайству, утримувати значний апарат працівників служби безпеки, складати спеціальні бази даних по страхових випадках тощо. А для здійснення таких перерахованих заходів необхідні значні фінансові ресурси. Тому, на думку фахівців, страхове шахрайство є причиною збільшення розміру тарифів по страхуванню на 10-20% [3].

Варто вернути увагу на перманентне збільшення питомої ваги тяжких та особливо тяжких злочинів і кількість потерпілих, яким завдано збитків у великих та особливо великих розмірах (за даними НБУ сума завданих збитків

становила близько 800 млн грн; резерви збитків склали 11% у сегменті ризикового страхування за лініями бізнесу транспортного страхування та страхування майна [125]). У загальній структурі економічної злочинності, частка виявлених кримінальних правопорушень у сфері страхування впродовж аналізованого періоду мінімізована (динаміка встановлених страхових злочинних груп зменшилася на 41%, закінчених провадженням кримінальних правопорушень – на 29%), що фактично засвідчило латентність незаконної страхової діяльності та кримінальних правопорушень, що вчиняються з використанням незаконно діючих страхових груп.

Певне зменшення кількості виявлених таких кримінальних правопорушень пояснюється достатнім рівнем латентності (72%) на якій впливають: загальна криміналізація окремих об'єктів страхового бізнесу (19%); недбалість або особиста зацікавленість представників страхових компаній (24%); відсутність належної взаємодії страховиків між собою та із правоохоронними органами (12%); неадекватне кримінальне переслідування за вчинення кримінальних правопорушень (7%); намагання страхових організацій, які вивили ознаки шахрайства, вирішити питання в досудовому порядку, не звертаючись до правоохоронних органів (20%); доступність умов страхування та легкість одержання страхової виплати (9%); неефективна робота правоохоронних органів (9%) [188].

На сьогодні в країні немає чіткої універсальної методики для виявлення та обліку латентної злочинності, особливо в сфері фінансово-страховій діяльності. Дані, отримані в результаті експертних оцінок, повинні бути підтверджені результатами дослідження громадської думки щодо роботи правоохоронних органів в цілому, а також думкою громадян стосовно проблеми. Крім того, було б доцільно мати науково обґрунтовані регіональні дані про поширеність злочинності в різних областях, щоб використовувати їх для аналізу як контрольну групу показників. Також відсутня ефективна відомча система запобігання фактам укриття кримінальних правопорушень від реєстрації.

Відтак, кримінальна ситуація в сфері діяльності НФУ ускладнюється зацікавленістю злочинців у збереженні «таємниці» вчинених діянь протягом тривалого часу, що призводить до значної частки латентної злочинності – близько 80% кримінальних протиправних діянь залишаються невиявленими.

Найбільша кількість кримінальних правопорушень у сфері страхування встановлена у регіонах, де зосереджується основний фінансово-економічний потенціал держави – Дніпропетровська (15%), Львівська (14%), Одеська (12%) області та м. Києві (35%).

Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що такі невтішні тенденції засвідчили суттєве послаблення кримінологічних позицій й визначають пріоритетність запобігання кримінально протиправним діянням на ринку страхування в умовах, коли ризики, які покривають страховики, а також способи гарантування, розподілу та управління вимогами змінюються. У все більш оцифрованому світі деякі ризики стануть менш частими, тоді як інші, як-от кіберзахист, набудуть ваги, а інші можуть припинити своє існування. Стрімкий розвиток технологій, триваючий дефіцит кадрів і зростання очікувань клієнтів щодо досвіду всіх типів змінюють страхову галузь протягом останніх кількох років, змушуючи страховиків розвивати свої стратегії обслуговування та бізнес-процеси відповідно. Відтак й кримінальні правопорушення у такій сфері набувають нових способів вчинення й приховування.

2.2. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері страхування

Страховий ринок України стикається з багатьма викликами, серед яких політичні та законодавчі ризики, інфляція, низький рівень виконання зобов'язань контрагентами та недостатня страхова культура. Основною проблемою є низький рівень капіталізації страхових компаній, що обумовлено браком методологічної бази для управління капіталом. Це ускладнює виявлення

проблем на ранніх етапах, ухвалення ефективних рішень щодо формування фінансових ресурсів та зниження ризиків. Глобалізація економіки додатково посилює конкуренцію на фінансових ринках, що створює додатковий тиск на страховий сектор. Для забезпечення стабільності роботи страхових компаній необхідно впроваджувати сучасні технології управління ризиками, використовувати інноваційні інструменти регулювання та здійснювати ефективний пруденційний нагляд на державному рівні. Лише усвідомлення сутності ризиків та їх належне управління можуть сприяти розвитку страхової системи України [150].

Одним із ключових підходів до ефективної боротьби зі злочинністю є усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень. Головною кримінально-правовою ознакою злочинності у сфері страхування є корислива мотивація. Не даремно під корисливою злочинністю розуміють сукупність кримінально-караних діянь, що посягають на сферу економіки, обумовлених усвідомленим прагненням отримати безоплатну протиправну майнову користь [66, с. 41–42; 42, с. 15].

Фінансові правовідносини виникають: між суб'єктами господарювання; між суб'єктами господарювання й вищими організаціями з приводу створення та розподілу фондів грошових коштів; усередині підприємства при формуванні та обігу його коштів; між державою та суб'єктом господарювання під час сплати податків та інших обов'язкових платежів до бюджету, а також фінансуванні видатків; між державою та громадянами при сплаті ними податків та інших платежів; між суб'єктами господарювання, громадянами тощо. З'ясування факторів, які детермінують кримінальні загрози фінансовій безпеці держави, у методологічному аспекті, насамперед, важливо для визначення перспектив побудови кримінально-правової політики держави. Тому запобігання кримінальним правопорушенням у будь-якій сфері потребує глибокого аналізу джерел виникнення таких кримінальних проти правних діянь. Неможливо забезпечити запобігання без детального вивчення природи страхової сфери, сутності, закономірностей розвитку, а також причин, що

спричиняють негативним процесам, та спричиненню фінансових наслідків. Ефективне впровадження запобіжних заходів стає можливим лише за умови розроблення науково обґрунтованих знань про причини злочинності і ретельного аналізу факторів, які впливають на її розвиток у конкретній сфері.

Як відзначає О. М. Джужа, найчастіше терміном «детермінанти злочинності» у науковій літературі охоплюються причини та умови вчинення кримінальних правопорушень, при цьому під причинами варто розуміти такі процеси і явища, які породжують злочинність як свій безпосередній наслідок [89, с. 79]. На думку Н. М. Ярмиш, причинність – категорія, призначена для того, щоб висловлювати винятково причинно-наслідкові відносини, тобто має більш вузьке значення [232, с. 35]. Фактором можна назвати причину, яка стимулює певний процес і впливає на його особливості чи риси. У свою чергу, з точки зору наслідків і результатів, причина може виступати в ролі детермінанти. Причини й умови – складові процесу детермінації, який, окрім них, містить ще наслідок [18, с. 95].

Вчені-кримінологи відзначають, що причини злочинності – це комплекс соціально-психологічних чинників, які впливають на формування протиправної поведінки; мають системний характер і включають в себе взаємодію різних підсистем та елементів, що перебувають у певній ієрархії.; сприяють вчиненню кримінального правопорушення, включають два ключові аспекти: антигромадську спрямованість особистості та конкретні обставини, що склалися в життєвій ситуації на момент вчинення правопорушення [100, с. 105–106]. Причини вчинення кримінального правопорушення безпосередньо пов'язані з умовами, які йому сприяють. Однак, на відміну від причин, умови самі по собі не породжують кримінальне правопорушення, а лише супроводжують причини у просторі та часі, впливаючи на їх розвиток і створюючи необхідні передумови для настання злочинного наслідку. Водночас важливо розрізняти умови, що сприяють злочинності, та умови, які впливають на зростання показників злочинності, такі як криміналізація або декриміналізація певних дій [56].

До основних елементів, які впливають на злочинність, можна віднести економічну, політичну, правову та побутову психологію, котрі формуються на різних рівнях суспільної свідомості. Важливо розуміти, що причинний зв'язок між явищами є генетичним, тобто одне явище породжує інше. Для аналізу причин та наслідків необхідно чітко визначати, яке явище є причиною, а яке – наслідком [152, с. 67]. У системі суспільних відносин існують як криміногенні, так і антикриміногенні явища, які перебувають у діалектичній взаємодії. Ці явища впливають на суспільну свідомість, але сприймаються і оцінюються людьми по-різному залежно від їхніх цінностей, світогляду та соціальної орієнтації. Криміногенні процеси можуть сприяти формуванню антисуспільної поведінки у певної частини людей, особливо тих, хто вже має схильність до протиправних дій, при цьому підкреслює важливість розвитку антикриміногенних механізмів у суспільстві, які здатні знижувати ризики злочинності й сприяти формуванню позитивних соціальних цінностей [43].

Відтак, кримінологічна детермінація є важливим елементом у запобіганні кримінальним правопорушенням. Вона передбачає аналіз причин та умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, з метою їх виявлення та усунення. Це не лише сприяє встановленню об'єктивної істини у кримінальних провадженнях, але й має значний соціальний ефект, запобігаючи повторенню подібних діянь у майбутньому. Такий підхід демонструє професіоналізм і відповідальність осіб, які займаються кримінальним переслідуванням, а також підвищує довіру суспільства до правової системи [117, с. 19].

Злочинність зумовлена різними причинами відзначає В. І. Тимошенко, що поділяються за сутністю та природою. Основні категорії факторів — це соціальні, економічні, психологічні, ідеологічні, політичні, культурно-виховні та організаційно-управлінські, які відображають різні аспекти суспільних відносин. За природою виникнення, такі причини поділяються на: індивідуальні (антропологічні) — пов'язані з рисами особистості злочинця; фізичні — вплив природних умов, кліматичних факторів; соціально-економічні — відображають вплив рівня доходів, політики чи можливостей самореалізації прав. За зв'язком

з волею суб'єкта вони поділяються на: об'єктивні – існують незалежно від волі людей (рівень економіки, соціально-історичні умови); суб'єктивні – породжені діяльністю людей, зокрема їхніми помилками чи недоліками. Отже, злочинність виникає через складну взаємодію об'єктивних та суб'єктивних чинників суспільства і особистості [183, с. 273].

Натомість С. І. Нежурбіда до причинного комплексу відносить: соціально-економічні або політичні фактори; соціально-психологічні. Вчений стверджує, що окремі з них об'єктивні та не залежать від волі й свідомості людей (впливу природи), а інші суб'єктивні і знаходяться у прямій залежності від волі і свідомості особи [117].

Причини кримінальних правопорушень можна поділити й на зовнішні та внутрішні фактори. Зовнішні включають обставини, які впливають на формування антигромадських поглядів та звичок у людини, такі як соціальне середовище, економічні труднощі, відсутність належного виховання або освіти. Внутрішні фактори стосуються особистісних характеристик, таких як психологічна нестабільність, низький рівень моральних принципів або схильність до агресії. Ці причини впливають на формування особистості правопорушника ще до вчинення протиправного діяння. Важливо зазначити, що вони можуть бути не пов'язані безпосередньо з характером конкретного злочину, який буде здійснений у майбутньому. Отже, для ефективної профілактики злочинності необхідно враховувати як зовнішні обставини, так і внутрішні особливості особи, які сприяють виникненню наміру вчинити кримінальне правопорушення [182].

Ефективне державне регулювання у сфері страхування є ключовим фактором для забезпечення стабільності та розвитку страхового ринку. Для досягнення оптимального результату важливо створити збалансовану систему страхового захисту, яка враховує переваги як обов'язкового, так і добровільного страхування.

Однак, останнім часом на страховому ринку України спостерігалися певні проблеми, які негативно вплинули на фінансовий стан страховиків. Серед

основних викликів можна виділити:

- стрімке зростання страхування фінансових ризиків, особливо у сфері споживчого кредитування;
- зниження страхових тарифів та франшиз, що використовуються для залучення нових клієнтів;
- дисбаланс страхового портфелю, зокрема через збільшення ризиків з високою збитковістю, таких як страхування КАСКО;
- зниження фінансової стійкості страховиків, незважаючи на зростання надходжень від страхових премій;
- обмеження фінансового потенціалу для подальшого розвитку.

Ці фактори вказують на необхідність удосконалення механізмів регулювання та підтримки страхового ринку, а також впровадження стратегій, спрямованих на зміцнення фінансової стійкості страховиків і підвищення довіри клієнтів до страхових послуг.

Зниження загального рівня виробництва та його висока збитковість, відносно довгий термін повернення вкладених коштів (які знецінюються завдяки високому рівню інфляції), змушують шукати більш прибуткове вкладення капіталу. Таким вкладенням є страховий бізнес. Його висока прибутковість на українському страховому ринку стимулює прихід як іноземного капіталу, так й перетік вітчизняного з галузей з низькою віддачею. Крім того, якщо страховий портфель добре збалансовано, то при наявності значної кількості обов'язкових видів страхування, фінансова криза несуттєво зачепить страховиків. Введення у якості обов'язкового страхування будівельно-монтажних робіт також буде сприяти розвитку страхування [223, с. 24].

Попри зовнішньо позитивний вигляд фінансового стану, страховий ринок стикається з низкою суттєвих проблем. По-перше, значним викликом є забезпечення фінансової стійкості страхових компаній. Існуючі методики оцінювання їхньої фінансової стабільності не надають достовірної інформації, що відповідає сучасним вимогам до фінансової діяльності у страховій сфері. По-друге, необхідним є створення єдиного регуляторного органу, який матиме

чітко визначені повноваження як у питаннях організаційно-правових аспектів діяльності страховиків, так і у сфері фінансового контролю. По-третє, давно назріло питання створення централізованого гарантійного страхового фонду для забезпечення мінімального рівня виконання фінансових зобов'язань. Однак наразі відсутні як конкретні механізми його організації, так і законодавче підґрунтя для його функціонування. По-четверте, немає обов'язкових вимог щодо обмеження інвестування страхових резервів у різні фінансові інструменти. Такий підхід потребує реформування: правила розміщення страхових резервів повинні стати обов'язковими, зокрема і для управління гарантійними фондами в умовах економік, які перебувають у перехідному періоді. По-п'яте, ще однією тривалою проблемою залишається питання оподаткування страховиків. 3% ставка податку на прибуток була цілком прийнятною для страховиків і дозволяла їм отримувати значні доходи. Однак це призводило до того, що компанії часто уникали пошуку внутрішніх резервів, мали завищений рівень аквізаційних витрат, не приділяли достатньої уваги збалансованості страхового портфеля та не накопичували достатній фінансовий капітал. Варто зазначити, що середній рівень страхового відшкодування в українських компаній був удвічі нижчим порівняно з показниками розвинених країн, що підсилювало їхню рентабельність – за деякими оцінками, вона перевищувала 50% [110, с. 35].

Збройний конфлікт загострив проблеми, що існували на страховому ринку. Значна кількість страховиків стала збитковою й сьогодні вже є певні вимоги щодо зміни методики оподаткування страхової діяльності. В умовах війни страхові компанії підвищують ефективність менеджменту та маркетингового аналізу сегментів ринку (виділення окремих груп споживачів страхових продуктів, підготовка цільових програм страхових компаній по максимальному задоволенню споживачів, інтересів держави та самих страховиків, взаємна координація їх діяльності з виконання цих програм і заходів), але з урахуванням умов воєнного стану, що сприяє вчиненню нових кримінальних правопорушень на ринку страхування з використанням сучасних

технологій та засобів.

У межах об'єднаного детермінаційного комплексу, слід виокремити фактори вчинення кримінальних правопорушень у сфері страхування.

(1) *Военно-політичні.* Упродовж 2022–2024 рр. домінуючим фактором впливу на безпекову ситуацію в Україні залишалася масштабна збройна агресія РФ та запровадження у зв'язку з цим у країні воєнного стану. Цей воєнно-політичний фактор суттєво й дуже негативно впливає на всі сфери життєдіяльності суспільства і, зокрема, на кримінальну ситуацію в країні, зокрема варто відзначити: погіршення соціально-економічної ситуації в країні внаслідок масштабного військового вторгнення, триваюче зростання кількості загиблих військовослужбовців та цивільних осіб, руйнація та пошкодження великої кількості промислових, сільськогосподарських, інфраструктурних та соціальних об'єктів; незначне зростання обсягу ВВП, зменшення обсягів виробництва порівняно з довоєнними показниками; зменшення обсягів фінансової та військово-технічної допомоги з боку країн-донорів та затримка в її наданні; значне збільшення чисельності фактично безробітних осіб; великий бюджетний дефіцит; зменшення обсягів зовнішньої торгівлі; зниження рівня матеріального забезпечення населення; значний обсяг внутрішньої та зовнішньої міграції. Це ті загальні причини та умови, які сприяють негативній ситуації у НФС країни.

Воєнно-політичний фактор, нажаль, не оминув осторонь й сферу страхування. Розпочинаючи з 2014 р., збройний конфлікт на території країни загострив проблеми, що існували на страховому ринку протягом становлення НФС, а також значна кількість страховиків стала збитковою попри встановлення певних вимог щодо зміни методики оподаткування страхової діяльності в умовах модернізації НФС під час воєнного стану; страхування життя є одним з найважливіших видів соціального захисту, а також таким джерелом інвестування в економіку країни, що навіть страховим аналітикам важко оцінити його кількісні або грошові вирази, і як наслідок – наявність кримінальних правопорушень зі значними фінансовими наслідками.

Українські страхові компанії стикаються з численними викликами через війну та економічну нестабільність. Попит на страхові послуги значно знизився через падіння платоспроможності клієнтів, які часто віддають перевагу базовим потребам замість страхування. Окрім того, стандартні страхові договори зазвичай не покривають ризиків, пов'язаних із військовими діями [220].

Керівництво страховиків зазначає, що дії НБУ створили додатковий тиск на галузь. Зокрема, йдеться про посилення вимог до майнового стану власників компаній, розширення ліцензійних умов та високі вимоги до корпоративного управління. Це змушує компанії збільшувати витрати на персонал, що є особливо важким для невеликих та середніх підприємств. У результаті прибутки знижуються, а інтерес власників до бізнесу слабшає через високі ризики та низьку рентабельність. Попри це, деякі страхові компанії демонструють соціальну відповідальність, виплачуючи компенсації за збитки, завдані війною цивільним об'єктам, навіть якщо такі випадки не передбачені стандартними умовами страхування. Це свідчить про прагнення окремих учасників ринку підтримувати суспільство у складний час [65].

(2) *Фінансово-економічні.* Економічна злочинність у сфері діяльності НФУ в нашій державі має давні корені, зумовлені дисбалансом економічного розвитку та невідповідністю між потребами людей і їхніми можливостями. Відсутність дієвого державного контролю економічних процесів, руйнування економічних зв'язків із країнами, що входили до складу колишнього СРСР, а також лібералізація цін створили сприятливі умови для поширення кримінальних елементів в економіці. Серед головних видів злочинних дій, які стали звичним явищем, варто виділити контрабанду, нелегальний експорт сировини, ухиляння від сплати податків, махінації з цінами та фінансові шахрайства. Ці негативні явища виникли як наслідок не лише економічної кризи, але й вразливостей у фіскальній, податковій та кредитній системах. У свою чергу, такі чинники створили середовище для значної криміналізації суспільних відносин. Подолання цієї проблеми потребує системного й комплексного підходу [101].

Кримінальні процеси у фінансовій сфері стали найбільш небезпечними для суспільства з огляду на її місце та роль у системі господарювання. Зосередження значних коштів робить цей сегмент економіки привабливим для протиправної діяльності, адже контроль за фінансовим ринком надає можливість організованій злочинності здійснювати експансію до інших ланок економічної системи. Перехід до ринкових відносин вимагає ретельного вивчення фінансового законодавства та правозастосовної практики розвинутих країн світу. У зв'язку з цим, цінним є зарубіжний досвід запобігання та протидії шахрайствам у фінансовій сфері. Правового захисту від злочинних посягань потребують усі складові фінансової системи: бюджетна; кредитна; страхова; ринок цінних паперів; фінанси суб'єктів господарювання та громадян

Більше того, у перехідний період незалежності, и організована злочинність зазнала суттєвих трансформацій, зумовлених переходом до ринкової економіки, переділом власності та впливом глобальних економічних процесів. Це спричинило підвищення рівня професіоналізму злочинних угруповань, чіткіше розділення їх на кримінальні і економічно спрямовані сегменти, а також модернізацію ресурсного забезпечення. Значний тиск мала інтеграція організованих груп у легальний бізнес, що змістила їхні зусилля в напрямку економічної діяльності із фокусом на фінансову вигоду. Головні прибутки таких угруповань надходили з порушень, пов'язаних із діяльністю організованих злочинних синдикатів, у тому числі й у сфері страхування, а страхове шахрайство створило значні економічні ризики та виклики для забезпечення правопорядку в умовах перехідного етапу [211, с. 192].

Активізація криміногенних економічних факторів наприкінці 90-х років ХХ ст. зумовлена створенням монопольних об'єднань та наданням їм преференцій з боку державних чиновників у фінансуванні. Це також включало незаконне перекачування державних ресурсів до недержавних підприємств і спотворення цінової політики. Загальна економічна криза, що охопила Україну в цей час, проявлялася у спаді виробництва, дисбалансі в економіці, зниженні життєвого рівня населення, інфляції та гіперінфляції, а також у зниженні

продуктивності праці. Ці фактори значно загострили кримінальну ситуацію в країні, створивши сприятливі умови для розвитку економічної злочинності та подальшої криміналізації суспільства. Відтак, суспільство, що розвивається на основі ринкової економіки, повинно усвідомлювати, що ринкові відносини, незважаючи на численні позитивні аспекти, мають і негативні наслідки – вони суттєво впливають на рівень злочинності. Державі варто враховувати цей факт і бути готовою адекватно реагувати на те, що економічна свобода може бути використана особами з кримінальними намірами. Відтак, розроблення методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері діяльності НФУ є нагальним [98].

Зважаючи на виклики, пов'язані з сучасними змінами на глобальному ринку фінансових послуг, а також на особливості тіньової економіки та корупції в Україні, держава повинна зосередити свої зусилля на наступних пріоритетних напрямках:

1. Адаптація законодавства до європейських стандартів: необхідно гармонізувати національні нормативно-правові акти з вимогами Директив ЄС, що сприятиме інтеграції України до європейського ринку фінансових послуг. Це включає встановлення єдиних підходів до регулювання ліцензування, правонаступництва за договорами та прозорості діяльності небанківських фінансових установ.

2. Посилення фінансового моніторингу: впровадження постійного аналізу діяльності учасників ринку, зокрема щодо їхнього капіталу, зобов'язань, резервів, ліквідності та дохідності, дозволить підвищити рівень прозорості та довіри до фінансового сектору.

3. Боротьба з корупцією та тіньовою економікою: прийняття ефективних заходів для детінізації економіки, повернення незаконно виведених активів до легального обігу та захисту прав власності є критично важливими для економічної безпеки країни. Особливу увагу слід приділяти усуненню корупційних схем, які руйнують правові та етичні основи суспільства.

Як відзначає Є. В. Расюк, корупція в Україні має свої специфічні риси і суттєво відрізняється від корупційних явищ у розвинених країнах. Без розуміння цих особливостей неможливо розробити ефективні заходи для її подолання. Сучасна корупція характеризується кризовим характером. Вона виникає внаслідок кризи, що охопила українське суспільство, а не лише через недоліки кримінальної юстиції, і здатна поглиблювати цю кризу, знищуючи будь-які політичні, економічні, правові та моральні реформи в Україні. Тому корупція стала серйозною загрозою для національної безпеки та конституційного ладу України, а також основним викликом для української нації, зокрема для її політичних, економічних, правових, моральних і культурних основ розвитку. Корупційні зв'язки все більше витісняють правові та етичні стосунки між людьми, перетворюючи аномалії на звичні норми поведінки [153].

Основні форми зрощення чиновництва та бізнесу в системі страхових відносин включають такі механізми:

1. «Кришування» страхового бізнесу – чиновники контрольно-ревізійних органів пропонують страховим групам платні псевдопослуги для захисту їхніх інтересів. Це може включати захист від втручання правоохоронних органів, конкурентів, рейдерських атак або злочинних угруповань.

2. Заснування підконтрольних страхових груп – створення або участь у капіталі страхових компаній через посередників, таких як родичі чи знайомі. Надалі ці підприємства отримують різні пільги та преференції.

3. Одержання частки в капіталі страхових груп – надання частки в обмін на послуги, наприклад, уникнення кримінального переслідування, організацію тиску на конкурентів чи отримання державних контрактів поза процедурою.

4. Розкрадання страхових коштів (коштів страхувальників) – завищення вартості страхових послуг, які надаються, із застосуванням системи «відкату». Також це може включати незаконну передачу бюджетних коштів підконтрольним страховим структурам.

5. «Страхове рейдерство» – встановлення контролю над страховими групами, компаніями.

6. Приватизація страхових компаній – використання службового становища для придбання майна або акцій у приватну власність чиновником чи близькими до нього особами.

7. Заснування страхових фондів – створення фондів із прихованою участю чиновників для легалізації фінансових ресурсів, у тому числі здобутих незаконним шляхом, з метою страхування вигідних їм проектів.

8. Створення координаційних страхових структур – формування рад і комітетів для координації надання страхових послуг «фіктивними» суб'єктами на ринку страхування.

Ці форми взаємодії чиновництва та страхового бізнесу є прикладами корупційних механізмів, які перешкоджають прозорості та законності страхових відносин.

Процеси тінізації [195], насамперед, охопили легальне виробництво та звичайне підприємництво, що пов'язано з приховуванням додаткових прибутків від обліку [106]. На рівні конкретних суб'єктів господарювання фактично зникла межа між офіційною та прихованою економічною діяльністю, що призвело до обігу тіньових і легальних капіталів, з огляду на вигоду для бізнесу. Концентрація кримінального капіталу сприяла формуванню олігархічних лідерів фінансово-промислових груп замість традиційних керівників підпільних цехів.

Злочинні зв'язки між фінансово-промисловими групами, корумпованими чиновниками та тіньовим бізнесом стали відображенням офіційної системи управління. Псевдоекономічні тіньові відносини функціонують за власними законами, створюючи матеріальну основу для організованої злочинності та корупції. Остання перетворюється на норму, ефективно регулюючи розподіл і перерозподіл тіньових прибутків і надприбутків серед окремих осіб, соціальних груп (корпорацій), які залучені в цю систему, а також на рівні держави в цілому.

Одним із недоліків нормативно-правового характеру, що впливає на рівень злочинності у сфері діяльності НФУ, є відсутність чіткої спеціалізації правоохоронних і контролюючих органів на законодавчому рівні. Це, в свою чергу, призводить до дублювання функцій різними їх структурними підрозділами. Іншою проблемою є правові колізії, пов'язані з механізмом отримання інформації, що містить комерційну або банківську таємницю, а також даних, які стають відомими в процесі виконання контрольних функцій державними регуляторами. Часто на практиці виникають випадки безпідставної відмови у наданні цієї інформації, що призводить до зростання латентності злочинів і зниження ефективності профілактичної роботи. Крім того, під час розслідування розкрадань та інших небезпечних посягань на фінансові ресурси, органам досудового слідства складно знайти правові підстави для залучення фахівців контролюючих або інших спеціалізованих органів.

Як зауважують С. С. Чернявський та В. А. Некрасов до сфер тіньової економічної діяльності може належати вся легальна економічна діяльність. Водночас найвищий рівень тіньової економічної діяльності притаманний для: виробничої та розподільної діяльності, зокрема продуктивного капіталу; інвестиційної діяльності; банківської, біржової, страхової діяльності; ресурсовидобувної та ресурсорозподільної діяльності; сфери надання послуг (в освітній діяльності, медицині тощо); будь-якої посередницької діяльності [189, с. 12].

Ефективність процесу детінізації залучених фінансових інвестицій залежить від здатності держави створити безпечні та стабільно сприятливі умови, які дозволять НФУ активізувати свою економічну та інвестиційну діяльність у легальному секторі, дотримуючись принципів добросовісної економічної конкуренції на ринку. Важливо звернути увагу на думку Ю. М. Дмитренко, яка підкреслює, що діяльність НБУ є, перш за все, публічною. Її суть полягає в тому, що це фінансова діяльність, регульована фінансово-правовими нормами, що стосуються формування та реалізації грошово-кредитної і валютної політики в країні, а також організації,

функціонування та контролю небанківської системи з метою стабільного та ефективного використання публічних фінансових ресурсів і створення сприятливих умов для розвитку грошового ринку України [49, с. 86].

НБУ, на відміну від НФУ, має особливі функції, зокрема в забезпеченні функціонування національної системи економічної безпеки. Важливо також виділити можливість, санкціоновану державою, впливати на діяльність НФУ відповідно до законодавства. Таким чином, НБУ паралельно впливає на роботу банківської та небанківської системи з метою підвищення ефективності останньої та забезпечення її стабільності. У наукових колах висловлюються думки про необхідність посилення контролюючої функції НБУ. Наприклад, І. Я. Хитра стверджує, що для якісного адміністративно-правового забезпечення діяльності НФУ, НБУ слід надати більше свободи в реалізації грошово-кредитної політики та нагляді за фінансовим сектором [204].

Таким чином, тіньова економіка та корупція залишаються одними з найзначніших загроз для економічної безпеки країни, що посилює соціально-економічну кризу в Україні й негативно впливає на її міжнародний імідж. Тому розробка ефективних механізмів детінізації господарської та фінансової сфер, а також пошук і повернення незаконно виведених активів до легального обігу, захист прав власності є пріоритетними напрямками державної політики в правоохоронній сфері. Особливості української тіньової економіки є наслідком її формування та розвитку в радянський період. В умовах адміністративно-командної планової системи в колишньому СРСР тіньові відносини стали основою для організованої злочинності та корупції.

4. Розробка ефективних наукових методик запобігання кримінальним правопорушенням у небанківській фінансовій сфері й у сфері страхування: з огляду на ризики, пов'язані з економічною свободою, держава має забезпечити ефективні механізми реагування на можливі кримінальні правопорушення у сфері діяльності НФУ.

5. Освітні програми та підвищення кваліфікації: важливим елементом є розробка типових програм навчання для працівників фінансових установ, які

включатимуть обов'язковий підсумковий іспит під контролем НБУ. Це сприятиме підвищенню професійної компетентності та якості надання послуг.

Таким чином, комплексний підхід до вирішення зазначених проблем дозволить не лише зміцнити фінансову систему України, але й покращити її міжнародний імідж, сприяючи сталому розвитку економіки

Фінансово-економічний фактор тісно пов'язаний з такими причинами як порушення вимог законодавства у сфері захисту прав споживачів і фінансового моніторингу й управління відповідними ризиками; запровадження обов'язкового страхування з втратою свободи укладення контрактів.

У контексті страхового ринку доцільно звернути увагу на кіберризики та дефіцит кіберзахисту. Швидке зростання ринку кіберстрахування може сповільнюватися, сектор продовжує залишатися привабливим для зростання. Дані перестраховика свідчать про уповільнення темпів зростання та зниження тарифів страхування, що вказує на те, що попередній оптимізм аналітиків був не виправданим [121]. Незважаючи на це, зберігаються прогнози про щорічне зростання ринку кіберстрахування на рівні 20%, що викликає питання про їх реалістичність на тлі геополітичних змін. Кіберризики залишаються головною проблемою 62% компаній, а порушення безпеки та несанкціонований доступ – 57% страхових компаній (особливими способами є застосування програмного забезпечення-вимагачів (54%), небезпечних комп'ютерних практик співробітників (53%), а також системні збої (53%)), а також на вимірювання та управління ризиками, пов'язаними зі штучним інтелектом (штучний інтелект – як загроза в ланцюзі постачання програмного забезпечення; як новий інструмент кібератак, а також ризики для конфіденційності даних загрози, пов'язані з використанням штучного інтелекту (AI) у системах безпеки). Страховий сектор відстає від впровадження GenAI.

З 2020 по 2024 рр. основним рушієм зростання стала хвиля атак програм-вимагачів, що призвела до значних фінансових втрат. Ринок відреагував підвищенням тарифів, щоб покрити збільшений ризик. Індустрія кіберстрахування швидко відреагувала на сплеск атак програм-вимагачів. Підвищені збитки в 2019 і

2020 роках змусили страховиків посилити стандарти андеррайтингу, вимагаючи від страхувальників міцніших заходів кібербезпеки. Страховики також зменшили ліміти страхового покриття та підвищили премії у відповідь на підвищений ризик. Попри суттєве зростання тарифів у 2020 р. , органічне зростання (покупка нових полісів та підвищення лімітів існуючими клієнтами) відставало. Ринок кіберстрахування зазнав значних змін у період 2022–2024 років. Після пікового зростання премій у 2022 році, яке було спричинене коригуванням цін на кіберстрахування, конкуренція на ринку посилилася через появу нових гравців. Це, у свою чергу, сприяло зниженню тарифів, компенсуючи значну частину органічного зростання.

Дослідження Niscox вказує на серйозні наслідки кібератак для бізнесу. Майже половина постраждалих компаній повідомляють про труднощі з залученням нових клієнтів (47% у світі та 46% у Великобританії), що є значним зростанням порівняно з 20% минулого року. Крім того, 43% втратили існуючих клієнтів, 38% зазнали негативної публічності, а 21% втратили бізнес-партнерів. Репутаційна шкода також впливає на рішення компаній щодо виплати викупу кіберзлочинцям. У 2024 році багато компаній обирали цей шлях, прагнучи захистити дані клієнтів та відновити інформацію. Однак лише 18% бізнесів змогли успішно повернути всі дані після виплати викупу, що свідчить про ненадійність такого підходу [122].

Генеративний штучний інтелект пропонує компаніям нові можливості для трансформації цілих галузей завдяки покращенню бізнес-функцій. Однак ця технологія може стати інструментом для зловмисників, які використовуватимуть її для вчинення кримінальних правопорушень у такій сфері [39]. Варто виділити ключові проблеми:

- штучний інтелект як загроза в ланцюзі постачання програмного забезпечення;
- штучний інтелект як новий інструмент кібератак;
- ризики для конфіденційності даних загрози, пов'язані з використанням штучного інтелекту у системах безпеки.

Враховуючи ризики накопичення збитків через штучний інтелект, важливо, щоб страхова та перестрахова галузь створили аналітичні механізми для оцінки цих ризиків, одночасно використовуючи переваги штучного інтелекту.

Не можна не відзначити, що існують прогалини в цивільно-правовій регламентації відносин у страховій сфері, створюють сприятливий ґрунт в першу чергу для зловживань з боку страховиків. Зокрема, правова невизначеність такого виду страхування як страхування фінансових ризиків перетворює їх в інструмент заволодіння грошовими коштами громадян. Як правило, ймовірність настання страхового випадку за вказаними договорами є надзвичайно низькою, у зв'язку з чим можливість отримання страхувальником страхового відшкодування практично дорівнює нулю. У той же час такого роду діяльність страхових компаній формально не суперечить законодавству, тому підстави притягнення до відповідальності за здійснення діяльності, пов'язаної зі страхуванням фінансових ризиків, фактично відсутня.

Кіберстраховики й надалі стикатимуться з проблемами андеррайтингу, оскільки ринкова конкуренція та частота страхових випадків зростають через швидкі технологічні зміни.

Таким чином, відмічаємо, що кримінальні правопорушення у сфері страхування часто виникають через економічну складову (страхування сприймається як спосіб отримання вигоди за рахунок інших), пов'язану із фінансовою складовою, підкріпленою соціальними процесами, які можуть впливати на поведінку осіб, що вчиняють протиправні дії. Однією з основних причин правопорушень є штучне створення страхових випадків, таких як шахрайство з документами або інформацією.

(3) *Організаційно-правові.* До таких можна віднести у першу чергу недосконалість організації запобігання кримінальним правопорушенням. Зокрема, запобігання страховим ризикам. страхова група (компанія), як суб'єкт господарювання, стикається з різними типами ризиків, які можна класифікувати залежно від їхньої природи та впливу на діяльність компанії на:

(1) особистісні, що виникають у процесі основної страхової діяльності.

Сюди належать:

- ризик недостатності страхового тарифу;
- ризик незбалансованого страхового портфеля;
- ризик відхилення ймовірності настання страхової події.

(2) фінансові (комерційні) ризики, які стосуються діяльності, не пов'язаної зі страхуванням чи інвестиціями, наприклад:

- ризик неотримання коштів від посередників;
- податковий ризик.

(3) інвестиційні ризики, що виникають під час інвестиційної діяльності, включаючи:

- ризик ліквідності активів;
- ризик знецінення активів.

(4) договірні, які охоплюють: операційні ризики; ризики, які стосуються страхових і перестраховальних договорів, які компанія свідомо приймає на себе. Вони включають: ризики, прийняті за договорами страхування; ризики, пов'язані з обслуговуванням договорів страхування.

Для ефективного управління цими ризиками компанія застосовує систему ризик-менеджменту, яка включає моніторинг, контроль і прийняття рішень, спрямованих на мінімізацію втрат та підвищення ймовірності досягнення позитивних результатів [73].

Проведеним опитуванням встановлено те, що головними причинами ситуації, що склалася полягають в наступному: не здійснюються комплексні дослідження щодо кримінологічної безпеки у сфері страхування та організації взаємодії служб і підрозділів страховиків з співробітниками правоохоронних органів (53%); правозастосовна практика не відображає специфіку і характеристику правопорушень у цій сфері (45%); страхові компанії не наділені правом проведення процесуальних дій у ході роботи по страхових справах (23%); відсутня система підготовки кадрів для страхових компаній з запобігання кримінальним правопорушенням зі спеціальною професійною і

методичною підготовкою (47%); на міжвідомчому рівні відсутнє необхідне нормативно-правове регулювання взаємодії служб безпеки страхових компаній з правоохоронними органами 23%; не вирішується протягом декількох років проблема створення централізованої бази даних про осіб та факти вчинення страхового шахрайства (63%); не вирішується протягом декількох років проблема створення централізованої бази даних про осіб та факти вчинення кримінальних правопорушень у сфері страхування (31%); професійні об'єднання страховиків (асоціації, спілки) слабо координують між собою та страховими компаніями діяльність у боротьбі зі страховим шахрайством, обмежуючись вирішенням питань переважно декларативного характеру (37%).

Для вирішення проблеми шахрайства та неефективної організації роботи страхових компаній в Україні необхідно впроваджувати комплексні заходи, спрямовані на оптимізацію внутрішніх процесів, підвищення рівня професійної підготовки співробітників та створення спеціалізованих підрозділів.

По-перше, слід законодавчо закріпити інститут експертних служб у страхових компаніях. Це дозволить працівникам, які займаються розслідуванням страхових випадків, діяти в рамках правового поля та брати участь у процесуальних правовідносинах з відповідними правами та обов'язками.

По-друге, необхідно забезпечити страхові компанії сучасним програмним забезпеченням для розрахунку страхового відшкодування та аналізу страхових випадків. Це сприятиме точності у визначенні розміру виплат і дозволить уникнути необґрунтованих витрат.

По-третє, варто створювати спеціалізовані підрозділи з врегулювання збитків, захисту інформації та безпеки. Їхніми основними завданнями мають бути взаємодія з правоохоронними органами, перевірка надійності клієнтів, розслідування сумнівних страхових випадків, а також запобігання шахрайству.

По-четверте, важливо приділяти увагу організації контрольної-ревізійної роботи та аудиту. Це допоможе виявляти внутрішньофірмові порушення, такі як крадіжки, спотворення звітності або незаконне витрачання коштів. Для цього

доцільно створювати підрозділи внутрішнього контролю, особливо у великих компаніях із розгалуженою філіальною мережею.

Загалом, впровадження цих заходів сприятиме підвищенню ефективності роботи страхових компаній, зменшенню ризиків шахрайства та зміцненню довіри клієнтів до страхового ринку в Україні.

З огляду на сучасні зміни на глобальному ринку фінансових послуг, існує потреба в адаптації вимог Директив ЄС та їх відображенні в національному законодавстві. Організаційні основи забезпечення безпеки на ринку небанківських фінансових послуг спрямовані на: обов'язкове ведення інформації про учасників ринку; встановлення єдиного підходу до регулювання правовідносин, пов'язаних з ліцензуванням окремих видів діяльності; визначення порядку правонаступництва за укладеними договорами; аналіз діяльності учасників ринку (капітал, зобов'язання, резерви, дохідність, ліквідність та інші основні показники); забезпечення прозорості в діяльності складових ринку небанківських фінансових послуг; формування механізму захисту клієнтів на цьому ринку та підвищення довіри серед них, а також надання якісних послуг; проведення постійного фінансового моніторингу; розробка типових програм підвищення кваліфікації для працівників фінансових установ та постійний контроль за їх реалізацією, включаючи складання підсумкового іспиту НБУ.

(4) *Морально-психологічні* (особистісні). Перш за все, слід відзначити виклики, пов'язані з персоналом задіяному у сфері страхування. Відтак найм, утримання працівників і їхній ментальний добробут залишаються актуальними, особливо для таких галузей, як охорона здоров'я, освіта та роздрібна торгівля. Бізнеси повинні застосовувати комплексний підхід, який враховує взаємозв'язок ризиків, а не зосереджуватися на одній проблемі, щоб підвищити стійкість і подолати ці виклики.

Звернемо увагу й на низький рівень правової культури населення та правової свідомості суб'єктів страхових відносин. Страхові компанії прагнуть до отримання максимально можливого прибутку, часто нехтуючи законними

інтересами страхувальників, використовують необізнаність останніх в питаннях страхування, а нерідко – існування прогалини в чинному законодавстві, з метою ухилення від обов'язків, пов'язаних з виплатою страхового відшкодування (забезпечення). Низький рівень правової культури населення проявляється також у відсутності елементарних знань споживачів страхових послуг про сутність страхових відносин. Відомі випадки, коли на страхування приймаються страхові ризики, імовірність настання яких мізерно мала або взагалі неможлива; нерідко умови страхування, запропоновані страховиком, фактично виключають можливість отримання страхової виплати, проте дані обставини не зупиняють страхувальника при укладенні договору.

Особистісний рівень детермінації злочинної поведінки представлений психологічними причинами вчинення кримінального правопорушення конкретними людьми. У цьому плані іноземні дослідники відзначають, що всім видам і способам шахрайства притаманні три елементи, що визначають мотивацію і можливість вчинення кримінального правопорушення: 1) тиск зовнішніх обставин; 2) можливість вчинити правопорушення і якийсь час приховувати його; 3) здатність виправдати цю дію.

Таким чином, окреслені детермінанти значно вплинули на діяльність страхових компаній, спричинивши дефіцит фінансових ресурсів і ускладнивши виконання страхових зобов'язань перед клієнтами. У відповідь на скорочення ринку та підвищення конкуренції, окремі компанії вдалися до демпінгування тарифів, що лише погіршило ситуацію, призвівши до масових невиплат страхувальникам та закриття регіональних представництв. Для стабілізації ситуації необхідно впровадження єдиних стандартів якості страхових послуг, які можуть стати ефективним інструментом антидемпінгової політики. У кризових умовах ключовими фінансовими показниками для управління компанією є надходження страхових премій, оптимізація витрат, формування резервів, рівень збитковості за напрямками страхування, надійність перестрахового захисту та якість активів.

Окрім кризових факторів, на ринок страхових послуг впливають і

довготривалі проблеми, такі як недосконалість законодавства, економічна нестабільність, низька платоспроможність населення, а також інформаційні прогалини. Для покращення ситуації потрібні системні зміни у нормативно-правовій базі, ефективний державний контроль, створення єдиної бази даних несумлінних страхувальників та підвищення обізнаності населення щодо страхових послуг.

2.3. Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері страхування

Поведінка особи є важливим показником її соціалізації, тобто здатності діяти у відповідності до норм і цінностей суспільства, в якому вона живе, що охоплює дотримання традицій, звичаїв, моральних принципів, релігійних настанов, а саме важливо – правових норм. Особа розглядається як носій соціальних, морально-психологічних властивостей, які визначаються її індивідуальними рисами, здібностями та виконуваними соціальними функціями. Різні науки, такі як право, філософія, соціологія, психологія та інші, вивчають особу з різних кутів зору. У кримінології ж об'єктом дослідження є специфічний тип – особа злочинця, яка має свої унікальні характеристики та поведінкові особливості [104, с. 194].

З цього приводу, А. П. Закалюк наголошував, що специфічною властивістю злочинців, що виражає їх соціальну сутність, є антисуспільна спрямованість і суспільна небезпечність [61, с. 240], яка наділена соціально-типовими ознаками, які сформувалися в процесі негативного впливу на соціальний розвиток особи, відрізняються своєю суспільною неприйнятністю та крайньою формою останньої – суспільною небезпечністю, обумовлюють криміногенну мотивацію та кримінальну активність особи, безпосередньо спричиняють учинення протиправних дій [61, с. 241].

У цьому контексті справедливим є зауваження В. І. Тимошенко. Вчена наголошує, якщо особа злочинця має певні специфічні особистісні особливості, які послуговували однією з детермінант кримінального правопорушення, то чому наявність цих особливостей обґрунтовується фактом учинення протиправного діяння? Мабуть, такі якості мають проявлятися до моменту вчинення кримінального протиправного діяння та бути відомими кримінологам [183, с. 139].

Водночас, як зауважують вчені-процесуалісти, характеристика особи злочинця є важливим елементом у кримінальному процесі, оскільки вона дозволяє глибше зрозуміти мотиви, поведінку та суспільну небезпеку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [190, с. 96; 119, с. 128]. Соціально-демографічні ознаки, такі як стать, вік, освіта, соціальний статус, становлять базу для аналізу. Соціально-рольові аспекти, включаючи професійну діяльність та роль у суспільстві, допомагають оцінити вплив соціального середовища на поведінку особи. Морально-психологічні характеристики дозволяють зрозуміти внутрішній світ злочинця, його моральні цінності, мотиви та емоційний стан. Кримінально-правові ознаки відображають ступінь тяжкості вчиненого злочину та попередній кримінальний досвід. Установлення цих характеристик спрямоване не лише на індивідуалізацію покарання, але й на розробку ефективних запобіжних заходів. Вивчення причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, дозволяє вжити відповідних заходів для їх усунення, що є важливим кроком у зниженні рівня злочинності в суспільстві.

Суспільна небезпека особи злочинця полягає в її соціальній сутності, яка визначається як характером вчиненого кримінального правопорушення, так і мотивами та загальною поведінкою суб'єкта. Важливим є баланс між негативними та позитивними рисами особистості. У сфері господарських злочинів основними мотивами є соціально-економічні фактори, такі як прагнення задовольнити «відносні потреби», що виникають через соціальну нерівність, або досягти певного ідеалу, пов'язаного з матеріальними чи

соціальними стандартами. Наприклад, підроблення документів зазвичай мотивується прагненнями отримати вигоду, що свідчить про домінування корисливої мотивації. Злочинець також нерідко намагається переконати співучасників у правомірності своїх дій, що є характерною рисою їхньої поведінки.

Спроби надати загальне поняття «особа злочинця» залишається складним завданням через унікальність і неповторність кожної людини. Усі люди мають індивідуальні риси, і їх поведінка може змінюватися залежно від обставин, емоційного стану чи психологічного тиску. Тому виділення чітких характеристик, які б однозначно відрізняли злочинця від законотриваючого громадянина, є надзвичайно непростим завданням [64, с. 85; 93, с. 43]. Більше того, поняття «особа злочинця» поєднує в собі соціологічне, філософське поняття особи і юридичне – злочинець. Тому ця проблема повинна розв'язуватися виходячи із загального вчення про особу з наявністю соціологічних, філософських, психологічних, юридичних ознак особи [61]. Ще більш широким є поняття «людина», яке охоплює нерозривну єдність двох сторін її сутності: соціальної та біологічної. У понятті «особа» фіксуються тільки її соціальні ознаки. Особа – це соціальна якість людини, те, ким вона стала у процесі соціалізації. Ці якості особи визначаються рівнем її свідомості, змістом внутрішнього духовного світу. Обумовлена соціальним середовищем і попереднім досвідом свідомість стає активним елементом особи, визначаючи у конкретних випадках вибір нею певної форми поведінки [46, с. 16].

Як відзначає О. М. Джужа, під особою злочинця сьогодні розуміється як сукупність соціальних та соціально значущих (поглядів, здібностей, інтересів, потреб, моральних переконань тощо) властивостей, відносин, що характеризують конкретну особу, яка вчинила злочин, у поєднанні з позаособистісними зовнішніми умовами та обставинами – властивостями, відносинами навколишнього середовища [46, с. 20]. Даним поняттям, відзначає І. М. Довбань, охоплюються також соціальні та соціально-значимі властивості,

відносини всього кола осіб, які вчинили злочини. Тобто під особою злочинця розуміється певний соціальний тип [50, с. 90].

На думку С. А. Шалгунової, особа злочинця – це сукупність істотних стійких соціальних властивостей і ознак, соціально значущих біопсихологічних особливостей індивіда, які об'єктивно реалізуючись у конкретному злочині, надають вчиненому діянню характер суспільної небезпечності, а винній в ньому особі – властивість суспільної небезпечності, у зв'язку з чим вона і притягається до кримінальної відповідальності, передбаченої кримінальним законом [222, с. 20].

Виходячи з наведених міркувань, під поняттям «особа економічного злочинця» О. Г. Кальман розуміє сукупність таких істотних і стійких корисливо-індивідуалістичної спрямованості морально-психологічних установок, властивостей і ознак, різною мірою притаманних особам, які вчинили економічний злочин або займаються економічною злочинною діяльністю. А їх загальна характеристика відтворюється у сукупності соціально-демографічних, морально-психологічних та кримінально-правових ознак [66, с. 90]. Однак, вивчення особи здійснюється для того, щоб знайти типові риси деформації особи, враховуючи особливості з тієї чи іншої категорії кримінальних проваджень, що необхідно враховувати при здійсненні заходів запобігання аналогічним кримінальним правопорушенням.

Отже, особа злочинця – це більш широке поняття, яке виражає соціальну, кримінологічну сутність особи, комплекс характеризуючих її ознак, якостей, зв'язків, відносин, які тією чи іншою мірою визначають здійснення злочину. Крім того, особа злочинця має багато інших ознак індивіда, не пов'язаних з його правовою характеристикою як суб'єкта кримінального правопорушення: положення в системі суспільних відносин, великих та малих соціальних груп, соціальні зв'язки, ставлення до існуючих соціальних цінностей. *Під особою, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері страхування та пов'язані із ним кримінальні правопорушення, пропонуємо розуміти індивіда наділеного сукупністю соціально значимих кримінологічних ознак (соціально-демографічні,*

соціально-рольові, кримінально-правові та морально-психологічні), що детермінуються та проявляються у корисливій протиправній кримінальній поведінці пов'язаною зі сферою страхування.

Особа злочинця включає в себе ознаки, які згідно із законом характеризують її як суб'єкт кримінального правопорушення (1) фізичну сутність особи, як людського індивіда («...індивід – це одиничний представник людського роду, окремо взята людина безвідносно до його реальних антропологічних та соціальних умов. Індивід стає індивідуальністю у міру того, як перестає бути тільки «одним з» людського роду та набуває самостійності свого буття в суспільстві, стає особою»), його вік та (2) психічна здатність до осмислення, а також деякі ознаки, наприклад: (3) посадове становище у сфері страхування, особливі обов'язки, особливе положення відносно інших осіб і т.ін., через що особа може розглядатися як спеціальний суб'єкт.

Вивчення особи злочинця є важливим етапом у розумінні причин та умов, які призводять до злочинної поведінки. Це дослідження включає аналіз особистісних характеристик, способу життя, соціального оточення, зв'язків і відносин злочинця. Такий підхід дозволяє виявити зовнішні соціальні фактори, які сприяли формуванню антигромадських рис, поглядів та орієнтацій. У свою чергу, ці фактори, взаємодіючи з конкретними життєвими обставинами, стають безпосередньою причиною вчинення кримінальних правопорушень [63].

Структура особи злочинця, запропонована А. П. Закалюком, включає кілька груп ознак, які відображають як соціальні, так і біосоціальні аспекти особистості. До соціальних характеристик належать: 1. Ознаки формування та соціалізації особистості, такі як освіта, вид діяльності, звички, риси, набуті в сім'ї, характер занять у вільний час тощо. 2. Ознаки соціального статусу та ролей, зокрема соціальне становище, належність до певних соціальних груп. 3. Безпосередні ознаки спрямованості особистості, які включають потреби, інтереси та соціальні цінності) [61].

Біосоціальні характеристики складаються з таких блоків: 1. Демографічні ознаки (стать, вік), які мають як соціальне, так і психологічне значення. 2.

Психофізіологічні особливості, такі як реакції, адаптація, моторика, тип темпераменту тощо. 3. Показники фізичного стану здоров'я (загальний стан, фізичні вади, хронічні захворювання). 4. Показники психічного стану здоров'я (патології, що виключають осудність; аномалії в межах осудності тощо). 5. Індивідуальні психологічні риси, включаючи негативні та суспільно небезпечні риси характеру і вольові якості [61].

На думку О. М. Джужи, особу злочинця потрібно вивчати на трьох рівнях: 1) одиничному, коли визначаються риси певного злочинця; 2) груповому – для характеристики злочинців у певній підсистемі кримінальних правопорушень; 3) на загальному рівні [46, с. 20]. С. А. Шалгунова визначає, що особу злочинця можна характеризувати за різними ознаками: демографічними (стать, вік, стан здоров'я), моральними (світогляд, інтереси, спрямованість), соціальними (трудова діяльність, сімейно-побутові відносини) та психологічними (емоції, темперамент, вольові якості тощо). Ці характеристики формують індивідуальні властивості особи злочинця і впливають на його взаємодію з потерпілим [222, с. 128].

У психології виділяють чотири підструктури психологічної структури особи: а) спрямованість особи – потяги, бажання, інтереси, ідеали, світогляд і переконання, які формуються у процесі виховання.; б) досвід – знання, вміння, навички та звички, набуті в результаті особистого досвіду або навчання, з урахуванням впливу біологічних якостей; в) індивідуальні особливості психічних процесів – емоції, відчуття, мислення, сприйняття, увага, почуття, воля, пам'ять; г) біологічно обумовлена структура – темперамент, статеві та вікові характеристики, а також можливі патологічні зміни [230].

Безумовно, формально-логічні схеми та методи типізації осіб, що напрацьовані в кримінології, мають бути використані і в теорії детінізації економіки так само, як і ті, що розроблені в соціології, логіці та інших суспільних науках. Водночас, беручи за основу «ознаки-причини» та «ознаки-прояви» як підґрунтя типізації і вивчення особи делінквента-злочинця і особи делінквента-тіньовика, у причинній базі типізації є певні відмінності. Перша з

цих відмінностей полягає в тому, що ці два типи осіб за змістом термінів не є адекватними, оскільки делінквент-тіньовик, окрім злочинців, включає багато інших типів осіб. Це й учасники вкрай суспільно небезпечних, але некриміналізованих діянь, й широкий спектр учасників тіньової економічної діяльності неформального сектора тіньової економіки, а також такий тип осіб, як злочинці. Виходячи з цього, спектр ознак-проявів, що лежать у наведеному вище визначенні типу осіб-суб'єктів тіньових відносин значно ширше, ніж тип осіб «злочинці». Таким чином, зміст поняття «тіньовик-делінквент» виходить за межі предмета кримінології. Усвідомити ці відмінності можливо на визначенні соціального типу криміногенної особи в кримінології.

На наш погляд, структуру особи злочинця у досліджуваній категорії кримінальних правопорушень необхідно розглядати за такими критеріями:

- 1) соціально-демографічні характеристики (стать, національність, вік);
- 2) статусно-рольові (роль на страховому ринку);
- 3) кримінально-правові ознаки (наявність судимостей, рецидив, поведінка після відбуття покарання тощо);
- 4) морально-психологічні якості особи (інтелектуальні, вольові, моральні якості, риси характеру тощо).

У загальній класифікації осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері діяльності НФУ, пропонується виділяти закономірності особи «економічного» злочинця; надалі – осіб, які вчинюють економічні кримінальні правопорушення, об'єднані в типові групи або підгрупи (кримінальні правопорушення проти власності, у кредитно-фінансовій сфері тощо); потім – характеристику суб'єктів окремих видів кримінальних правопорушень у сфері страхування, що входять до названих груп та підпадають під ознаки відповідних статей КК (шахрайство, легалізація (відмивання) майна та ін.).

Упродовж 2019–2023 років кількість виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, в Україні переважно скорочувалася незначними темпами. За перші три роки цього періоду вона знизилася з 135 412232 до 122 895 (–9,2%). У 2022 р. через суттєве зменшення на початку війни облікованих

кримінальних правопорушень кількість встановлених правопорушників також значно зменшилася (–25,6%) та становила 91 446 осіб. У 2023 р. після минулорічного дуже суттєвого скорочення відбулося зростання їх чисельності на 34,5% до 122 985. Проте, загалом упродовж 2019–2023 років їх кількість зменшилася на 9,2% [79]. Аналіз даних про осіб, які вчинили шахрайство, обмежується інформацією, яка міститься у вироках судів у кримінальних провадженнях, внесених до Єдиного державного реєстру судових рішень. Усього дослідженими вироками було засуджено 439 осіб. Майже всі засуджені – громадяни України. У вироках фігурували лише три громадянина інших країн близького зарубіжжя. . В умовах війни перебування громадян інших держав в Україні суттєво обмежено, що природно зумовило мінімальну кількість шахраїв-іноземців, особливо у сфері страхування.

Серед правопорушників за статтю абсолютну більшість становили чоловіки. Їх частка серед усіх засуджених становила 77%, а жінок відповідно – 23%. Згідно з цими даними про страхове шахрайство є переважно «чоловічим» кримінальним правопорушенням. Жінки здійснюють такі діяння значно рідше, зазвичай шляхом традиційних способів маніпулятивного впливу на осіб для отримання грошей (перевантаження сенсорної системи людини, створення ситуації дефіциту часу при прийнятті рішення про передачу коштів шахрайці тощо) або як член групи шахраїв, який виконує певну роль у реалізації шахрайської схеми [79].

Трудовий стаж шахраїв визначився таким чином: менше трьох років – 19%, від 3 до 5 років – 17%, від 5 до 10 років – 29%, вище 10 років – 35%, не встановлено – 22%

У структурі засуджених за сімейним станом переважали неодружені. Їх частка дорівнювала 62% від усіх засуджених. Решта груп засуджених, виокремлених за видом сімейного стану, були значно менш численними. Одружені або заміжні становили 38%; розлучені – 7%; вдови – 0,5%. Відомості щодо сімейного стану 16,9% засуджених у вироках не зазначалися. Серед усіх осіб, засуджених за шахрайство, не перебували в сприятливому сімейному

оточенні понад 66%, тобто на них не впливав цей важливий фактор запобігання кримінальній поведінці.

За рівнем освіти особи, засуджені за шахрайство, розподілилися так:

загальна середня – 45,1%; середня спеціальна та професійно-технічна – 22,6%; вища (у тому числі незакінчена та неповна) – 11,2%; неповна середня – 5,5%; початкова та без освіти – 0,9%. Інформація щодо рівня освіти 14,8% засуджених у вироках відсутня.

Порівняння цих даних з аналогічними показниками стосовно всіх осіб, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень в країні в 2023 р., свідчить, що вони дуже подібні. Відмінність лише в тому, що серед усіх засуджених помітно більша ніж серед осіб, засуджених за шахрайство, частка осіб з середньою освітою (65,7%). Це ймовірно пов'язано з відсутністю даних про рівень освіти засуджених у помітній кількості вироків.

Важливою кримінологічною ознакою осіб, засуджених за шахрайство, є наявність попередньої судимості за вчинення кримінального правопорушення. Серед засуджених правопорушників більшість (84%) становили особи, які раніше не були судимі. Частка засуджених, які раніше були судимі й судимість не була погашена, дорівнювала всього 16%, а тих, з яких судимість була знята в порядку ст. 89 КК України (погашення судимості), – 11%. Тобто 11% засуджених шахраїв мали попередній кримінальний досвід. Стосовно 3% засуджених відомості щодо судимості або несудимості у вироках відсутні.

Відтак, з огляду на результати вивчення матеріалів судових вироків та кримінальних проваджень, встановлено, що кримінальні правопорушення у сфері страхування як правило вчиняють особи чоловічої статі (77%), віком від 35 до 55 років (81%), одружені (38%), із базовою вищою освітою 100%, із них повна (29%). Більшість з них є громадянами України (86%). У 75% кримінальних проваджень простежується груповий характер страхової злочинної діяльності, із них за попередньою змовою – 61%; організованою групою – 39%.

З урахуванням, закону України «Про страхування» (2021 р.), варто здійснити систематизацію учасників ринку страхування відповідно належності до сфери страхування:

(1) *надавачі страхових послуг*: страхова група (небанківська фінансова група, у якій страховики здійснюють переважну діяльність, що складається з: страховика, який є контролером одного чи кількох резидентів та/або іноземних дочірніх страховиків, дочірніх та/або асоційованих юридичних осіб, які є фінансовими установами, або двох або більше страховиків-резидентів, інших фінансових установ, які мають спільного контролера, їх українських та/або іноземних дочірніх та/або асоційованих юридичних осіб, які є фінансовими установами.), страхова холдингова компанія (материнська компанія, яка є фінансовою холдинговою компанією, основна діяльність якої полягає у придбанні та володінні участю у дочірніх компаніях, за умови що ці дочірні компанії переважно є страховиками і принаймні одна з таких дочірніх компаній є страховиком), філія страховика-нерезидента (представництво у формі філії страховика-нерезидента, яке має право на здійснення діяльності із страхування від імені страховика-нерезидента) [147], до складу яких належать:

а) *страховики* – головний внутрішній аудитор, головний комплаєнс-менеджер, головний ризик-менеджер, керівники з реалізації страхових та/або перестрахових продуктів, страховий агент, страховий брокер, страховий посередник, страховик, страховик-нерезидент, страхувальник, субагент.

Страхові посередники відіграють важливу роль у функціонуванні страхового ринку, забезпечуючи взаємодію між страховиками та клієнтами. Вони поділяються на два типи: прямі та непрямі. Прямі страховики, такі як страхові агенти та брокери, займаються безпосередньо продажем та обслуговуванням договорів страхування. Непрямі посередники, наприклад, аварійні комісари, сюрвейєри або диспашери, надають супутні послуги.

Страхові агенти діють від імені страховика, представляючи його інтереси. Вони укладають договори страхування, отримують страхові платежі, здійснюють страхові виплати та виконують інші представницькі функції. Їх

діяльність базується на договорі доручення зі страховиком. Основні функції агентів включають продаж страхових полісів, оформлення документації, здійснення виплат та забезпечення своєчасного перерахування внесків [126].

Страхові брокери, на відміну від агентів, діють від свого імені та представляють інтереси клієнта. Вони проводять аналіз ринку страхових послуг, підбирають оптимального страховика для клієнта, визначають об'єкти страхування та ризики, а також оформляють договори страхування. Брокерами можуть бути як громадяни-підприємці, так і юридичні особи, зареєстровані у відповідному реєстрі [59].

Таким чином, і агенти, і брокери виконують ключові функції в системі страхування, сприяючи ефективному обслуговуванню клієнтів та розвитку страхового ринку;

б) *перестраховики* – перестраховий брокер (юридична особа діють від свого імені та в інтересах клієнта і за винагороду за реалізацію здійснюють діяльність з надання посередницьких послуг з перестраховання на підставі договору), перестраховик (цесіонер, ретроцесіонер – страховик та страховик-нерезидент, який приймає ризик за договором перестраховання), перестраховальник (страховик та страховик-нерезидент, який передає ризик за договором перестраховання), працівники з реалізації (фізичні особи, з якими оформлені трудові відносини страховиком, страховим агентом, страховим брокером, субагентом, перестраховим брокером, які виконують трудові обов'язки з реалізації страхових та/або перестрахових продуктів) [147];

(2) *отримувачі страхових послуг*: вигодонабувач (особа, яка має право на отримання страхової виплати згідно з умовами договору страхування та/або відповідно до законодавства), застрахована особа (фізична особа, визначена страхувальником у договорі страхування, життя, здоров'я, працездатність та/або пенсійне забезпечення якої є об'єктом страхування за договором страхування), клієнт (особа, яка звернулася за отриманням або користується страховою чи перестраховою послугою), споживач (фізична особа, яка звернулася за отриманням або отримує страхову послугу для задоволення

особистих потреб, не пов'язаних з підприємницькою або незалежною професійною діяльністю, а також інші особи, визначені договором страхування як застраховані особи та/або вигодонабувачі, які є фізичними особами, або інші фізичні особи, які мають право на отримання страхової виплати) [147].

(3) *регулятор* – НБУ.

(4) *інші*: а) забезпечувальні: організації із забезпечення страхової та перестрахової діяльностей; організації, що займаються попередженням випадків страхового шахрайства й веденням відповідних баз даних, аутсорсингом конкретних функцій діяльності страховиків; інвестиційні компанії, організації, що займаються оцінюванням майна, ризиків і збитків; організації, що спеціалізуються на наданні консалтингових і рекламних послуг страховикам, наукові й освітні установи, інформаційні агентства (Ліга страхових організацій України, Моторне (транспортне) страхове бюро, Авіаційне страхове бюро, Морське страхове бюро, Національний ядерний страховий пул, Аграрний страховий пул, Асоціація «Українська федерація убезпечення»); б) контрольно-наглядові: наглядові органи, товариства із захисту прав та інтересів страхувальників і застрахованих осіб, об'єднання страховиків та учасників страхового ринку, гарантійні фонди [150, с. 121].

Гарантійні фонди відіграють важливу роль у зміцненні довіри страхувальників до страхових продуктів, що сприяє стабільності та розвитку ринку страхових послуг. Вони належать до інституціональної інфраструктури цього ринку, оскільки забезпечують додаткові гарантії для учасників. Такі фонди можуть створюватися за ініціативою професійних об'єднань страховиків, асоціацій або відповідних державних органів.

Окрім державних регуляторів, які здійснюють нагляд за страховим ринком, істотну роль у його функціонуванні відіграють також професійні асоціації страховиків, страхові посередники та дослідницькі організації. Всі ці суб'єкти є невід'ємною частиною інституційної структури ринку страхових послуг, сприяючи його прозорості, ефективності та розвитку.

Водночас, В. В. Черней до осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у НФС відніс:

1) осіб з досвідом роботи в різних сферах фінансової діяльності (як правило, вони є організаторами шахрайства, розподіляють обов'язки між учасниками злочинних груп, розпоряджаються одержаними коштами);

2) осіб, які, зловживаючи службовим становищем, вчиняють юридично значущі дії (надають публічні послуги), що мають значення на етапі підготовки, вчинення та приховування злочину (нотаріуси, банківські працівники, службові особи контролюючих органів та ін.);

3) працівників банків та інших фінансових установ (кредитних спілок, інвестиційних компаній, ломбардів, лізингових компаній), які забезпечують проведення банківських переказів та електронних платежів – найбільш складного етапу злочинних дій (особисто не беруть участі у злочинних схемах);

4) фахівців, яких залучають для використання спеціальних знань у галузі психології, фінансових операцій, організації масових заходів, а також з метою фальсифікації документів, утручання в роботу комп'ютерних мереж;

5) осіб, які виконують окремі технічні й допоміжні функції (бухгалтери, менеджери, секретарі, охоронці, водії);

6) службових осіб різного рівня, які забезпечують загальне корупційне «прикриття» злочинної діяльності [214, с. 72].

Особистісними рисами «фінансових» злочинців, які відрізняють їх від інших правопорушників, є здатність легко знайомитися, вступати в психологічний контакт з оточуючими. Важливе значення у цьому плані має вміння переконувати людей, ураховуючи їх психологічні особливості. Типовими рисами злочинців є хитрість, брехливість, динамічність поведінки, залежно від ситуації і людей, з якими вони спілкуються. Неабияке значення мають акторські здібності шахраїв, вміння перевтілюватися. За своєю зовнішністю – це, зазвичай, солідні люди, які вміють себе поводити та володіють знаннями в галузі психології [212, с. 156–157].

Здійснений аналіз кримінальних проваджень дозволяє наголосити, що частка притягнутих до відповідальності державних чиновників та представників страхових фінансових установ, які нерідко беруть участь у вчиненні кримінальних правопорушень вкрай низька.

Усіх осіб, які вчинюють кримінальні правопорушення у сфері діяльності НФУ в Україні, в залежності від окремих елементів способу вчинення, С. С. Чернявський розподілив на дві категорії.

Перша – особи, які уособлюють реально діюче підприємство. Ними, можуть бути працівники підприємств (керівники, бухгалтери, інші посадові особи, технічний персонал), а також колишні працівники (або які офіційно не входять до штату підприємства, але фактично працюють) за умов наявності змови між ними та штатними працівниками.

Друга – шахраї, які створюють фіктивне підприємство або використовують підроблені документи іншого підприємства з метою приховання свого «походження». В переважній більшості такі особи мають стійку антисоціальну спрямованість, що найчастіше виникає внаслідок певних невдач у легальному бізнесі, і домінуючу корисливу злочинну орієнтацію [216, с. 8].

У свою чергу, Є. В. Бондаренко до осіб, які вчиняють шахрайство в сфері страхування відніс таких:

1. Керівник страхової компанії, що здійснює шахрайство, – це чоловік у віці 40-50 років, має вищу освіту, досить високий інтелектуальний рівень розвитку, з глибокими знаннями в області страхової справи, який добре знає механізм роботи страхової компанії; раніше не судимий, вчинив злочин поодинці, а в ряді випадків - із залученням підлеглих йому осіб. Як мотив злочинної поведінки виступає прагнення до постійного підвищення матеріального добробуту.

2. В якості страхового посередника, що здійснює шахрайство в сфері страхування, виступає, як правило, жінка у віці 35-40 років, що має середню спеціальну, незакінчену вищу або вищу освіту; поєднує роботу в страховій

компанії з роботою в інших організаціях та установах (у ряді випадків працює в декількох страхових компаніях одночасно); здійснює злочин у більшості випадків за змовою зі страхувальниками та іншими зацікавленими особами; Керівництво при здійсненні злочинних дій прагненням до підвищення рівня матеріального добробуту.

3. Серед страхувальників та інших осіб, які вчиняють злочинні дії, спрямовані на незаконне отримання страхової виплати, переважають чоловіки у віці 25-30 років, які мають середню спеціальну, незакінчену вищу, а також вищу освіту, володіють певним рівнем матеріального стану, що є за посадовим положенням службовцям різних організацій, а в ряді випадків - керівниками комерційних організацій та індивідуальними підприємцями; що раніше не судимі, які вчиняють злочини поодиноко або за змовою з працівниками страхових компаній (страховими агентами). Переважаючими мотивами злочинної поведінки виступають прагнення до незаконної наживи, утвердженню в очах інших осіб, а також схильність до ризику і небезпеки, що супроводжують процес незаконного заволодіння майном [23].

З огляду на результати вивчення кримінальних справ С. С. Чернявський, визначив, що злочинців, які вчиняють фінансове шахрайство, доцільно розподілити на дві категорії: особи, які беруть безпосередню участь у фінансовій діяльності або її регулюванні; особи, які зазіхають на фінансові відносини «ззовні». На характеристику осіб першої групи впливають службове становище винного, спеціальні знання в галузі бухгалтерського обліку, банківської справи, здійснення фінансових операцій. Це відповідає підходам, прийнятим у західній науці, у якій загальноприйнятою є концепція «професійного злочинця» [214, с. 34]. Враховуючи вищезазначене, доцільно виділити дві основні форми участі працівників НФУ у вчиненні кримінальних правопорушень: добровільна співучасть, що передбачає підкуп злочинцями працівників установи, дружні стосунки працівників установи з клієнтом-злочинцем або впровадження до персоналу представників кримінальних структур. У цьому випадку працівник особисто зацікавлений у прихованні

слідів, тому його дії відрізняються продуманістю та витонченістю. Примушування до співучасті з боку клієнтів або керівництва НФУ шляхом використання погроз, насильства, шантажу тощо.

Базуючись на результатах вивчення кримінальних проваджень, В. В. Черней виділив основні риси, властиві злочинним групам у сфері діяльності НФУ: 1) невелика чисельність групи (групи чисельністю 2 особи зустрічалися у 60% випадків; 3 особи – у 26% випадків; 4 особи – у 12%; 5 та більше осіб – у 2%); 2) формування груп відбувалось, як правило, на підставі формально існуючих виробничих зв'язків. Так, у 56% випадків учасників групи пов'язували службові (трудові) відносини; у 27% – особисті (нетрудові) відносини; у 17% – родинні стосунки; 3) До складу злочинних груп у 52% випадків входили працівники підприємства-позичальника; у 25% випадків, крім того, – працівники інших підприємницьких структур («третіх» організацій); у 22% – представники банку-кредитору; 4) За способами утворення, групи формувалися: як добровільні об'єднання – у 77% випадків; шляхом активного втягування в групу організатором (ініціатором) потрібних за посадою осіб з використанням службової залежності – у 23%.; 5) організатори злочинних груп є переважно представниками легальних підприємницьких структур, маючи авторитетний статус у ділових колах. Злочинна діяльність вимагає від них глибоких професійних знань у різних сферах економіки. Так, організаторами злочинних груп у 87% випадків були представники підприємств-позичальників; у 11% випадків – представники інших підприємницьких структур, у тому числі й фіктивно створених; у 2% – працівники банків-кредиторів. За посадовою ознакою у 83% випадків організаторами виступали керівники суб'єктів господарювання [214, с. 72].

Злочинні організації у кримінальних провадженнях характеризуються ієрархічністю структурної побудови, що складається з таких ланок:

1) вищий орган управління («велика рада», «рада керівників» тощо), до якого на постійній основі входять організатор та дві-три особи з числа

найближчого його оточення, які здійснюють загальний контроль за діяльністю усіх учасників організації та керівників нижчестоящих ланок;

2) виконавчий орган («рада директорів», «правління»), до складу якого входять особи, які здійснюють координацію дій учасників злочинної організації за окремими напрямками, зокрема «директор з безпеки», «маркетинг-директор» та інші керівники структурних підрозділів за напрямками діяльності злочинної організації;

3) безпосередні виконавці (активні учасники злочинної організації), які посідають становище технічних виконавців (менеджерів).

До безпосередніх завдань організаторів, згідно з вивченими нами кримінальними провадженнями, належали такі: розроблення загальних схем злочинної діяльності та безпосередня участь у вчиненні підготовчих дій (97%); утягування співучасників, підбір та розподіл ролей між ними, загальне керівництво злочинною групою (93%); створення фіктивних підприємств та забезпечення приховування доходів, одержаних злочинним шляхом, розподіл злочинних прибутків між членами злочинної групи (67%); налагодження корупційних зв'язків з працівниками правоохоронних та контролюючих органів (62%) тощо.

Інших членів злочинних груп, які виконували допоміжні функції, підбирав організатор з урахуванням посадових функцій або професійних навичок. У 86% випадків ці особи знали про злочинний характер дій та загальну схему, наприклад, шахрайства й особисто брали участь у вчиненні кримінального правопорушення.

З урахуванням конкретних завдань, що ставляться організатором, зусилля виконавчих органів й працівників здебільшого спрямовані на вчинення таких дій: допомога організатору в керуванні утвореною злочинною групою, забезпечення фінансування та приховування злочинної діяльності, координація дій виконавців; забезпечення відповідного рівня організованості групи, дотримання її членами загальних правил поведінки й дисципліни, вербування нових учасників, розподіл та перерозподіл між ними функціональних

обов'язків; спрямування зусиль безпосередніх виконавців злочинів на виконання шахрайських дій, їх інструктаж щодо виконання відповідних злочинних дій та забезпечення їх виконання; контроль за веденням бухгалтерського й податкового обліку створеними суб'єктами господарювання, ведення обліку грошових коштів, отриманих унаслідок вчинення шахрайських дій, їх розподіл і спрямування на витрати, пов'язані з діяльністю та функціонуванням самої злочинної організації і його учасників (оренда приміщень, придбання майна, необхідного для функціонування злочинної організації, оплата рекламних послуг, виплата коштів членам цього об'єднання за виконання ними відповідних функцій);

Завдання безпосередніх виконавців (співвиконавців) запланованих кримінальних правопорушень полягають у такому: вчинення активних дій щодо дезінформації та уведення в оману громадян з метою створення в них оманливої видимості легальності діяльності організації, її здатності виконувати взяті на себе зобов'язання; проведення первинних співбесід та складання договорів на виконання робіт або надання послуг громадянам, документів про передачу громадянами грошових коштів за вказаними вище договорами; вербування нових учасників злочинної організації, проведення первинних співбесід із громадянами, демонстрація документів і рекламної продукції з метою залучення громадян до участі в організації; реєстрація в органах державної влади як суб'єктів страхової діяльності з метою отримання в подальшому від громадян грошових коштів під виглядом надання страхових послуг; зустрічі з громадянами, які звертаються за рекламними оголошеннями, укладання договорів оренди приміщень, вчинення активних дій щодо дезінформації громадян; здійснення комп'ютерно-технічного забезпечення діяльності злочинної організації, підроблення документів тощо.

Відтак, варто наголосити на груповому вчиненні кримінальних правопорушень у сфері страхування. У ході проведеного вивчення матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що особа злочинця у 62% випадків є колективним суб'єктом (організована страхова група або злочинна страхова

організація). Кількість членів групи визначається залежно від потреби в розподілі ролей і технологій злочинної страхової діяльності. Формування груп відбувається зазвичай з ініціативи організаторів (68%), що мають ієрархічну побудову (вищий орган управління, виконавчий орган, середня та низова ланки, виконавці-страховики), існують тривалий час при незмінному складі вищих керівників і поетапному оновленні виконавців середньої та низової ланки, які мають обмежене уявлення про загальну злочинну спрямованість діяльності страхової групи (компанії, холдингу). Завданнями організаторів страхового шахрайства найчастіше було розроблення загальної схеми кримінального правопорушення та безпосередня участь у реалізації (97%), підбір співучасників, розподіл ролей між ними, їх навчання (93%), приховування страхових внесків/виплат, розподіл злочинних прибутків між членами групи (66%), налагодження корупційних зв'язків з працівниками правоохоронних та контрольно-регуляторних органів (62%).

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень засвідчив, що зазвичай до складу групи входять від двох до десяти осіб. Кількість членів групи визначається залежно від потреби в розподілі ролей та способу вчинення кримінального правопорушення (групи чисельністю дві особи траплялись у 33%; три особи – у 22%; чотири особи – у 25%; п'ять та більше осіб – у 18%). Формування груп відбувалось, як правило, з ініціативи організатора. У 68% випадків учасників групи пов'язували службові стосунки, у 21% – позаслужбові контакти. За способами утворення групи формувалися на добровільних засадах (46%) або шляхом втягування у групу організатором (53%). За стійкістю злочинної спрямованості у 23% випадків кримінальних правопорушень цієї категорії вчиняли у складі злочинної організації, у 45% – організованих груп з розподілом ролей співучасників.

Організатори злочинних груп мали авторитетний статус у ділових колах. Злочинна діяльність вимагає від них глибоких професійних знань у різних сферах фінансового ринку. Злочинні групи за вивченими нами кримінальними провадженнями характеризують такі ознаки:

- тривалість існування (у 27% термін функціонування групи становив понад три роки; у 60% – від одного до трьох років; у 12% – до одного року);
- стійкість складу, що виразився в тривалому періоді часу перебування в ній кожного з її керівників й учасників злочинної організації;
- поетапне оновлення складу учасників організатором та його найближчими помічниками («верхівкою» страхової компанії) із числа осіб, які мають спеціальні знання або навички в певних видах діяльності;
- постійне навчання учасників злочинної організації окремим елементам механізму заволодіння коштами громадян шляхом шахрайства й методикам незаконного психологічного впливу на потерпілих;
- наявність розроблених правил поведінки усередині злочинної організації, яких дотримуються у суворому порядку всі її учасники (ці правила включають обов'язкові вимоги щодо зовнішнього вигляду, манери поведінки й розмови, а також заборони на контакти із правоохоронними органами й органами державної влади, на розголошення інформації про суть діяльності злочинної організації, безпосередніх керівників і рядових членів), а також системи покарань (від майнових штрафів до пониження в ієрархії злочинної організації) за порушення встановлених правил;
- застосування методів конспірації існування злочинної організації та її діяльності, що полягає, зокрема, у застосуванні певних перерахованих вище технологій;
- наявність детально розробленого плану злочинної діяльності, спрямованого на створення злочинної організації й учинення її учасниками корисливих злочинів у вигляді заволодіння коштами громадян в особливо великих розмірах.

Наприклад, 21.04.2020 року ОСОБА_7, перебуваючи в приміщенні Вінницької регіональної дирекції ПрАТ «СК «Арсенал Страхування», що по вул. Магістратській, 158 в м. Вінниці, діючи з корисливих мотивів, маючи умисел на незаконне заволодіння чужим майном в особливо великих розмірах, шляхом обману, з метою отримання страхового відшкодування від ПрАТ «СК «Арсенал

Страхування», за допомогою представника зазначеної страхової компанії вніс до офіційного документу, бланку заяви про настання події, що має ознаки страхового випадку за договором добровільного страхування транспортного засобу, завідомо неправдиві відомості про обставини займання та знищення застрахованого автомобіля BMW M5, д.н.з НОМЕР_2. А саме, у вказаному документі представник ПрАТ «СК «Арсенал Страхування» зі слів ОСОБА_7, використовуючи комп'ютерну техніку, зазначила, що ОСОБА_7 керував застрахованим автомобілем на момент ДТП, внаслідок якої відбулось його займання та знищення, що не відповідало дійсності, оскільки на момент займання та невдовзі до цього автомобіль знаходився під керуванням іншої особи, про що було достовірно відомо ОСОБА_7.

Відразу після цього зазначений підроблений офіційний документ, що підтверджує певні події, які здатні спричинити наслідки правового характеру, ОСОБА_7 підписав та надав представнику ПрАТ «СК «Арсенал Страхування» з метою отримання страхового відшкодування, що згідно договору страхування від 06.06.2019 мало становити 4900000 грн [197].

У 81% організована страхова злочинна діяльність здійснювалася у формі «фінансових страхових пірамід», до яких належали керівники страхових груп (холдингів); страховий агент, страховий брокер, страхувальник, субагент, перестраховальник (цедент, ретроцедент), які у 72% для прикриття страхового шахрайства залучали фіктивних суб'єктів надання/отримання страхових послуг, у 11% – працівників банківських установ, контрольно-ревізійних органів, правоохоронних органів та інших.

Наприклад, ОСОБА_4 та ОСОБА_7 за попередньою змовою у групі із невстановленими слідством особами розподіливши між собою ролі, підшукували транспортні засоби з пошкодженими елементами кузова, які були попередньо застраховані власником у ТДВ «Експрес Страхування», а також осіб, які мали у подальшому виконати роль водіїв вказаних транспортних засобів, під час імітування ДТП, внаслідок якого ніби то утворились вказані пошкодження автомобілів, оформлення його працівниками поліції та

зверненням до ТДВ «Експрес Страхування» із заявою про страхове відшкодування на ремонт пошкодженого транспортного засобу, а ОСОБА_4 діючи відповідно до п. 2.3 Договору про надання послуг №ДМ/19-121 від 01.02.2012 укладеного між ним ТДВ «Експрес Страхування» здійснити огляд транспортного засобу (об'єкта страхування) зі складанням акту огляду та фотознімками пошкоджень, що слугувало б підставою для подальшої страхової виплати.

Так, 11.11.2019, приблизно о 20.00 год ОСОБА_4 та ОСОБА_7, перебуваючи у місті Львові, на вулиці Рясненській, 116, діючи умисно, шляхом обману, що виразився в імітуванні дорожньо-транспортної пригоди між автомобілем марки Mercedes-Benz GLE 250, д.н.з НОМЕР_1, у якого були наявні пошкодження аварійного характеру та автомобілем марки Kia Sportage, д.н.з. НОМЕР_2, який був попередньо застрахований власником згідно договору добровільного страхування наземних транспортних засобів №208.19.2492526 від 17.10.2019 з ТДВ «Експрес Страхування» та полісу №АО-4428278 обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів від 17.10.2019, залучивши осіб, які виступили водіями - учасниками імітованої дорожньо-транспортної пригоди, повідомили про таку працівників поліції та надали їм пояснення про механізм та причини ДТП, а також, повідомили ТДВ «Експрес Страхування» про факт страхового випадку, а ОСОБА_4, провів огляд вказаних транспортних засобів, підтвердивши наявність технічних пошкоджень на них, що у подальшому, слугувало підставою для страхового відшкодування ТДВ «Експрес Страхування» коштів за пошкоджені транспортні засоби, а саме, 16.12.2019 за пошкодження Mercedes-Benz GLE 250, д.н.з НОМЕР_1 у сумі 130 000 грн., які перераховано на картковий рахунок водія вказаного транспортного засобу та 17.12.2019 за пошкодження Kia Sportage, д.н.з. НОМЕР_2 у сумі 144 832,98 грн., які перераховано на рахунок ПАТ «Галичина авто» та були використані на ремонт вказаного транспортного засобу, якими ОСОБА_4, ОСОБА_7 та

невстановлені досудовим розслідуванням особи заволоділи, заподіявши ТДВ «Експрес Страхування» матеріальну шкоду на загальну суму 274 832, 98 грн.

Окрім цього, досудовим розслідуванням встановлено, що ОСОБА_4, діючи за попередньою змовою у групі осіб із ОСОБА_7 та невідомими досудовим розслідуванням особами, з корисливих мотивів, з метою протиправного збагачення, повторно, шляхом обману заволоділи грошовими коштами ТДВ «Експрес Страхування» у великих розмірах [199].

Вивчення думок правоохоронців та працівників страхових компаній показало, що мотиви, якими керуються працівники, йдучи на контакт зі злочинцями, є переважно корисливими (94%). В окремих випадках на злочинний шлях їх «штовхають» воєнні дії, родинні та інші стосунки із злочинцями; страх втратити роботу; страх за особисту безпеку або безпеку близьких осіб. Деякі аналітики вважають, що з усіх працівників будь-якої страхової структури 15% – ніколи не вчинюють правопорушень; 15% – вчинюють правопорушення в будь-яких умовах, а 70% – діють залежно від обставин.

До індивідуальних рис характеру цих осіб можна віднести такі, як: егоцентризм, емоційна невірноваженість, відчуття власної соціальної невідповідності, негативне ставлення до інших осіб взагалі, сприйняття грошової та матеріальної оболонки супутніх соціальному стану, вище за соціальний стан, наслідування життєвого принципу, який можна виразити формулою «гроші понад усе» – кар'єри, соціального статусу, сім'ї тощо. У багатьох випадках, як було помічено нами, вказані характеристики збігаються з характеристиками злочинців, що вчиняють примітивні і, навіть, вуличні кримінальні правопорушення, а також осіб, які в злочинній діяльності не звинувачувались, але характерною ознакою «білокомірцевих» є наявність такого суттєвого зовнішнього важеля, як відсутність необхідного контролю на певних ланках економіки, а у випадку зі страховими шахраями і взагалі відсутність розуміння злочинності певних видів небанківської фінансової діяльності. Так чи інакше, спонукання і можливість є головними факторами, що

можуть, навіть, і не в первинно злочинній особі пробудити бажання порушити існуючі етичні принципи та вчинити кримінальне правопорушення.

Проведене дослідження дозволило виділити типового злочинця, який вчиняє кримінальні правопорушення у сфері страхування – це чоловік, що є суб'єктом страхової групи (компанії, холдингу) у віці від 35 до 50 років, має базову вищу освіту, одружений, наділений користолюбством, жадібністю, пристрастю до неправомірного збагачення.

Висновки до розділу 2

1. У межах об'єднаного детермінаційного комплексу, виокремлено такі фактори вчинення кримінальних правопорушень у сфері страхування: (1) *воєнно-політичні* – збройний конфлікт на території країни загострив проблеми, що існували на страховому ринку протягом становлення НФС, а також значна кількість страховиків стала збитковою попри встановлення певних вимог щодо зміни методики оподаткування страхової діяльності в умовах модернізації НФС під час воєнного стану; страхування життя є одним з найважливіших видів соціального захисту, а також таким джерелом інвестування в економіку країни, що навіть страховим аналітикам важко оцінити його кількісні або грошові вирази, і як наслідок – наявність кримінальних правопорушень зі значними фінансовими наслідками; (2) *фінансово-економічні*: а) порушення вимог законодавства у сфері захисту прав споживачів і фінансового моніторингу й управління відповідними ризиками; запровадження обов'язкового страхування з втратою свободи укладення контрактів; б) кіберризиками та дефіцит кіберзахисту – головна проблема 62%, а порушення безпеки та несанкціонований доступ – 57% страхових компаній (особливими способами є застосування програмного забезпечення-вимагачів (54%), небезпечних комп'ютерних практик співробітників (53%), а також системні збої (53%)); в) вимірювання та управління ризиками, пов'язаними зі штучним інтелектом (штучний інтелект – як загроза в ланцюзі

постачання програмного забезпечення; як новий інструмент кібератак, а також ризики для конфіденційності даних загрози, пов'язані з використанням AI у системах безпеки). Страховий сектор відстає від впровадження GenAI; (3) *організаційно-правові*: відсутність нормативно-закріплених напрямів взаємодії служб і підрозділів страховиків зі співробітниками органів правопорядку, координації професійних об'єднань страховиків (асоціації, спілки); системи підготовки кадрів для страхових компаній із запобігання страхових ризиків й виявлення правопорушень зі спеціальною професійною і методичною підготовкою; централізованої бази даних про осіб та факти вчинення протиправних дій на ринку страхування, а правозастосовна практика не відображає специфіку та кримінологічну характеристику кримінальних правопорушень у сфері страхування; (4) *морально-психологічні* пов'язані із низьким рівнем правової культури населення та правової свідомості суб'єктів страхових відносин; особистістю застрахованої особи, а також персоналом страховиків, а тому безпека страхового бізнесу полягає у комплексному врахуванні взаємозв'язку особи – системи страхування – страхового ризику.

2. Особа, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері страхування та пов'язані із ним кримінальні правопорушення – індивід наділений сукупністю соціально значимих кримінологічних ознак (соціально-демографічні, соціально-рольові, кримінально-правові та морально-психологічні), що детермінуються та проявляються у корисливій протиправній кримінальній поведінці пов'язаною зі сферою страхування.

3.3 огляду на результати вивчення кримінальних проваджень, встановлено, що кримінальні правопорушення у сфері страхування як правило вчиняють особи чоловічої статі (77%), віком від 35 до 55 років (81%), одружені (38%), із базовою вищою освітою 100%, із них повна (29%). Більшість з них є громадянами України (86%). У 75% кримінальних проваджень простежується груповий характер страхової злочинної діяльності, із них за попередньою змовою – 61%; організованою групою – 39%.

4. У 81% організована страхова злочинна діяльність здійснювалася у формі «фінансових страхових пірамід», до яких належали керівники страхових груп (холдингів); страховий агент, страховий брокер, страхувальник, субагент, перестраховальник (цедент, ретроцедент), які у 72% для прикриття страхового шахрайства залучали фіктивних суб'єктів надання/отримання страхових послуг, а у 11% – працівників банківських установ, контрольно-ревізійних та правоохоронних органів.

РОЗДІЛ 3.

ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування

Діяльність державних органів у запобіганні кримінальним правопорушенням у сфері страхування має бути спрямована на досягнення максимальної ефективності та раціональності. Відтак необхідно впроваджувати комплексний підхід, що включає аналіз ризиків, моніторинг фінансових операцій, співпрацю та навчання персоналу. Важливо також враховувати специфіку роботи страхових груп, їх роль у НФС та можливі загрози. Використання сучасних технологій, розробка превентивних заходів і побудова чіткої системи контролю сприятимуть досягненню поставлених цілей щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування.

Варто підтримати П. С. Єспринцева в тому, що основними завданням вчених-кримінологів є забезпечення суспільства ефективною стратегією впливу на злочинність, яка дозволила б максимально з позитивним результатом розподіляти ресурси в протистоянні таким негативним соціальним проявам. Головна мета цьому –, не допустити масового порушення кримінального закону шляхом впливу на процеси детермінації і причинності злочинності, а в разі його порушення – застосувати до винних примусові заходи для того, щоб домогтися їх відмови від злочинної поведінки [56, с. 210].

У кримінології під загальносоціальними заходами запобігання кримінальним правопорушенням розуміється сукупність перспективних соціально-економічних та культурно-виховних заходів, які спрямовані на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин, а також на усунення або нейтралізацію причин та умов, що сприяють злочинності [90, с. 143].

Заходи, спрямовані на запобігання злочинності, мають важливе значення для створення безпечного суспільства. Вони включають не лише запобігання вже вчинених кримінальних правопорушень, але й формування таких умов, які сприяють розвитку позитивних цінностей та моральних орієнтирів у кожного громадянина. Як зазначив О. М. Джужа, основна мета цих заходів полягає у впливі на формування в особи позитивної поведінки, що дозволяє зменшити ризик злочинної поведінки на рівні суспільства загалом [47, с. 62]. Такий рівень запобігання відзначається тим, що його елементи інтегровані в соціально-економічний розвиток і сприяють покращенню морально-психічної та духовної сфер [87, с. 53–54].

На думку, О. М. Литвинова, заходи загальносоціального характеру є важливим інструментом для забезпечення гармонійного розвитку суспільства. Вони охоплюють різні аспекти, такі як соціально-економічні, правові, ідеологічні, організаційно-управлінські та культурно-виховні ініціативи. Основна мета таких заходів полягає у вдосконаленні суспільних відносин, створенні сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства та ефективному подоланні причин і умов, які сприяють виникненню злочинності [103, с. 114]; І. Г. Богатирьова [18] та А. М. Бабенка [5], таке запобігання – реакція держави та суспільства на злочинність, зосереджуючи увагу на протидії негативним явищам і процесам, які сприяють її виникненню, та стимулюванні законослухняної поведінки громадян. Воно включає комплекс політичних, соціально-економічних і культурно-виховних заходів [18, с. 114–116].

В умовах воєнного стану, страховий ринок зіткнувся з низкою серйозних викликів, які потребують негайного вирішення. Політичні та економічні фактори значно ускладнюють його функціонування, але водночас відкривають можливості для реформ і вдосконалення.

Зокрема, на політичному рівні спрощення регуляторних вимог, запроваджене для підтримки роботи ринку під час війни, виявило суттєві порушення фінансових нормативів у діяльності окремих компаній. Це створює загрозу для стабільності ринку та підриває довіру до його операторів.

Вирішення цієї проблеми вимагає повернення до чітких регуляторних стандартів та забезпечення їх суворого дотримання. Крім того, необхідно розробити проекти державно-приватного партнерства, які допоможуть покривати післявоєнні ризики, зокрема, за рахунок компенсації збитків, завданих країною-агресором. Такі ініціативи можуть сприяти збереженню фінансової стійкості страхових компаній.

Економічна складова проблеми включає багаторічну практику використання страхування для ухилення від сплати податків і виведення капіталу. Тіньовий обіг коштів через страхові механізми негативно впливає на об'єктивність фінансової звітності суб'єктів господарювання, зменшує надходження до бюджетів та уповільнює економічний розвиток країни. Для подолання цієї проблеми необхідне посилення регуляторного контролю та вдосконалення законодавчої бази, що сприятиме прозорості та ефективності страхового ринку.

Отже, вирішення зазначених викликів потребує комплексного підходу, який включає жорсткіші регуляторні вимоги, розвиток державно-приватного партнерства та боротьбу з тіньовими схемами. Це дозволить не лише стабілізувати страховий ринок, але й створити передумови для його сталого розвитку в майбутньому.

Специфічною якістю загальносоціального запобігання є те, що такі заходи забезпечують антикриміногенний запобіжний ефект поряд з виконанням основних завдань шляхом зниження дії криміногенних факторів, створюючи позитивного розвиток страхового ринку. На нашу думку, загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування спрямовані на забезпечення кримінологічної безпеки й усунення страхових ризиків у сфері страхування за допомоги правових інституційних, організаційних інструментів недопущення порушення порядку надання страхових послуг; притягнення до кримінальної відповідальності; поновлення страхового права й відшкодування заподіяної шкоди.

Криміналізація економіки та НФС створює серйозні перешкоди для розвитку ринкових відносин в Україні. Це не лише ускладнює економічне зростання, але й становить загрозу національній безпеці, яка, згідно із Законом України «Про національну безпеку України», включає захист суверенітету, територіальної цілісності, демократичного устрою та інших національних інтересів. Для подолання цієї проблеми необхідні комплексні заходи, спрямовані на зменшення рівня корупції, вдосконалення правової бази та створення сприятливих умов для прозорості і чесної діяльності бізнесу [143]. Тому, забезпечення безпеки на ринку небанківських фінансових послуг є важливим елементом стратегії національної фінансової стабільності. Ефективна політика управління фінансовими ризиками повинна враховувати всі основні види ризиків, зокрема інвестиційний, валютний, кредитний, процентний, інфляційний та податковий. Для мінімізації негативних наслідків цих ризиків необхідно розробити комплексну систему заходів, спрямовану на їх виявлення, оцінку та попередження. Такий підхід сприятиме зміцненню фінансового сектору та забезпеченню його сталого розвитку.

Забезпечення економічної безпеки України є важливим аспектом для досягнення сталого розвитку національної економіки. Для цього необхідно реалізувати стратегічний курс, який сприятиме підвищенню конкурентоспроможності країни, зміцненню її економічної стійкості та зменшенню вразливості до різноманітних загроз. Важливими елементами цього процесу є інтеграція України в європейський економічний простір та розвиток рівноправного і взаємовигідного співробітництва з іншими країнами. Таким чином, формування ефективної стратегії економічної безпеки стане основою для досягнення довгострокових національних інтересів [157].

Для зменшення ризиків у НФС важливо зміцнити інституційну та фінансову спроможність органів державного регулювання. Основні напрями державної політики повинні включати створення ефективної системи ідентифікації ризиків, моніторингу та аналізу ринку, посилення прозорості діяльності фінансових установ, підвищення фінансової стійкості та

платоспроможності небанківських фінансових установ, забезпечення захисту споживачів та запобігання незаконному виведенню капіталу за кордон.

Як зазначає С. А. Мозоль, кримінологічна безпека є важливою складовою загальної системи безпеки, особливо в умовах сучасних викликів, зокрема зростання злочинності та загострення суспільної небезпечності злочинних дій. Її забезпечення передбачає комплекс заходів, спрямованих на захист інтересів особи, суспільства та держави. У цій системі ключову роль відіграють правоохоронні органи, хоча важливість громадських інституцій також не можна недооцінювати. Основною метою кримінологічної безпеки є виявлення, нейтралізація та протидія кримінологічним загрозам. Вибір конкретних заходів залежить від характеру та виду загроз, що дозволяє ефективніше визначати напрями діяльності та ідентифікувати потенційні об'єкти злочинних посягань. Така конкретизація сприяє координації дій між державними установами та громадськими організаціями, забезпечуючи комплексний підхід до вирішення проблеми [111, с. 127].

Кримінологічна безпека, стверджує Є. О. Гладкова, є важливим елементом у системі запобігання злочинності, охоплюючи широкий спектр заходів і дій. Її основною метою є створення умов для мінімізації злочинної активності та захисту суспільства від кримінальних загроз. До ключових напрямків забезпечення кримінологічної безпеки входять вплив на рівень злочинності, робота з особами, які вчинили злочини, нейтралізація причин і умов, що сприяють злочинності, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Зазначені заходи включають кримінологічний захист, що спрямований на зниження ризиків для потенційних жертв кримінальних правопорушень, та віктимологічну профілактику, яка допомагає зменшити уразливість людей до злочинних посягань. У порівнянні з традиційними підходами, такими як «боротьба зі злочинністю» чи «кримінологічна політика», поняття кримінологічної безпеки має більш широкий і комплексний зміст, що дає змогу ефективніше вирішувати питання суспільної безпеки [40].

Кримінологічна безпека та її забезпечення передбачають зміщення змістовного навантаження із об'єкта нападу – злочинності на об'єкт захисту – сферу страхування. Діяльність, пов'язана із запобіганням кримінальним правопорушенням у сфері страхування виступає засобом досягнення стану безпеки, а не ціллю – подоланням злочинності. Так, зменшення кількості кримінальних правопорушень у такій сфері – це завдання вважається досягнутим у разі створення безпечних страхових операцій, уникнення страхових ризиків, зменшення масштабів шкоди, заподіяної злочинними діями, пом'якшення кримінального тиску на економіку тощо. У разі ж кількісного зменшення кримінальних правопорушень, але якісного збільшення ступеня їх небезпечності й тяжкості завданої шкоди, це говорить про те, що мета зусиль суспільства, витрачених запобігання кримінальним правопорушенням, не була досягнута.

Страховий ринок є важливою складовою фінансової системи, і його регулювання відіграє ключову роль у забезпеченні стабільності та надійності фінансового середовища. Для ефективного функціонування ринку необхідно підтримувати високий рівень довіри громадян до держави та страхових компаній. Головна мета страхового ринку полягає у забезпеченні впевненості, що інтереси клієнтів будуть захищені, а фінансові втрати чи збитки компенсовані. Це вимагає чіткого виконання зобов'язань страховими компаніями та належного регулювання з боку держави, яка несе значну частину відповідальності за організацію і контроль цього процесу.

Варто навести типовий приклад заволодіння страховими коштами у період воєнних дій. Так, *НАБУ провело обшуки у гендиректора Державного авіаційного підприємства «Україна» та голови правління ПрАТ «Українська пожежно-страхова компанія» у справі щодо імовірного заволодіння коштами держпідприємства під час оплати страхування повітряних суден. У межах цієї справи детективи НАБУ досліджують можливе заволодіння коштами ДАП «Україна» під час оплати страхування літака Ан-74ТК-300Д і гелікоптера Мі-8МТВ-1 на загальну суму майже 7 млн грн. Слідчі встановили,*

що договір про страхування літака Ан-74 діяв до 19 квітня 2021 р., на 2022 р. його не продовжили, проте держспідприємство все-одно сплатила за страхування 31 січня 2022 р. Аналогічна ситуація склалася і щодо страхування гелікоптера Мі-8, де дія відповідного договору завершилася 19 грудня 2021 р. У підсумку ревізією Державної аудиторської служби встановлено збитки ДАП «Україна» в сумі 11,74 млн грн. [112].

Науковці зазначають, що сучасне державне регулювання страхової діяльності є системою засобів і методів, які реалізуються на правовій основі. Метою такого регулювання є встановлення рамок і правил функціонування страхового ринку, а також забезпечення належної діяльності страхових компаній у його межах [118].

Державне регулювання страхового ринку є важливим елементом забезпечення стабільності та ефективності його функціонування. Воно спрямоване на створення сприятливих умов для діяльності учасників ринку, забезпечення чесної конкуренції, захист прав страхувальників та стимулювання розвитку галузі. Основними завданнями такого регулювання є забезпечення справедливого ставлення фінансових установ до клієнтів, а також підвищення рівня довіри громадян до системи страхування. Це досягається через контроль з боку державних органів та впровадження відповідних механізмів нагляду за діяльністю суб'єктів ринку [16].

Відповідно до ст. 21 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» метою державного регулювання та нагляду за діяльністю з надання фінансових та супровідних послуг є забезпечення захисту законних інтересів клієнтів, сталого розвитку і стабільності фінансового ринку, а також створення сприятливих умов для розвитку економіки України і належного конкурентного середовища на фінансовому ринку [149].

Водночас, відповідно до ст. 114 Закону України «Про страхування» НБУ здійснює державне регулювання та нагляд за діяльністю з надання страхових та супровідних послуг на ринку страхування, а також у випадках, визначених спеціальними законами з регулювання страхування, за діяльністю об'єднань

страховиків [147]. У Законі чітко окреслено засади моделі регулювання вітчизняного страхового ринку, зокрема:

1) Стандарти ліцензування – передбачають обов’язкове дотримання вимог щодо здійснення страхової діяльності та надання супровідних страхових послуг виключно на підставі ліцензії. Ліцензування страхових компаній за новою моделлю здійснюється за класами страхування, які поділяються на напрями «non-life» (класи 1-18) та «life» (класи 19-23). При цьому передбачена можливість адаптації ліцензій відповідно до потреб страховиків. Крім того, стандарти ліцензування регулюють вибір організаційно-правової форми страховика, розкриття структури його власності та кінцевих бенефіціарів, а також дотримання вимог до ділової репутації осіб, які займають керівні посади в компанії або є її акціонерами. Зокрема, фінансові установи, що здійснюють страхову діяльність в Україні, мають бути створені у формі акціонерного товариства (ПАТ, ПрАТ) або товариства з додатковою відповідальністю (ТОВ) [147]. В отриманні ліцензії страховику може бути відмовлено, якщо, для прикладу, пакет документів, поданих регулятору для ліцензування містить не повну інформацію або внутрішній аудитор чи інша керівна особа не відповідає кваліфікаційним вимогам.

2) Відповідальність кінцевих бенефіціарів: кінцеві бенефіціари несуть відповідальність за діяльність фінансових установ у сфері страхування та перестраховання.

3) Вимоги до корпоративного управління: страховики повинні мати ефективну систему управління, яка враховує розміри компанії, профіль ризику та особливості діяльності. Система управління повинна базуватися на принципах прозорості, ефективності внутрішнього контролю, відповідності керівництва кваліфікаційним вимогам і високій корпоративній культурі.

4) Управління ризиками: страховики зобов’язані створювати комплексну систему управління ризиками, включаючи інвестування, андеррайтинг, формування технічних резервів, управління активами, концентраціями ризиків, ліквідністю, операційними ризиками та перестрахованням.

5) Прийнятність активів і оцінка їхньої якості: страхові компанії повинні дотримуватися нормативів щодо структури активів і пасивів, регулятивного капіталу, мінімального розміру статутного капіталу та технічних резервів.

6) Система раннього виявлення ризиків: НБУ впроваджує проактивний нагляд за страховими компаніями для оцінки їхньої платоспроможності та виявлення потенційних ризиків.

7) Відновлення діяльності: важливість розробки процедур відновлення діяльності страхових компаній замість їхньої ліквідації або реорганізації з метою підтримання довіри та репутації.

8) Реорганізація або вихід з ринку: законодавство регулює процес реорганізації страхових компаній через поділ, злиття або приєднання. Вихід з ринку можливий як добровільно, так і примусово.

9) Облік і звітність за міжнародними стандартами фінансової звітності: страхові компанії повинні використовувати міжнародні стандарти фінансової звітності та сучасне програмне забезпечення для частого і детального звітування.

10) Відкритість і комунікація: забезпечення прозорості ринку, інформування клієнтів про ринкові процеси та сприяння розвитку ринку через відкриті комунікації між регулятором і суб'єктами регулювання.

Прийняття нової редакції Закону спрямоване на вдосконалення законодавчого регулювання страхової та перестрахової діяльності, а також посередницької діяльності в страхуванні на території України. Це включає як резидентів, так і нерезидентів. Основними цілями змін є підвищення довіри населення до страховиків, забезпечення доступу до страхових послуг через розвиток посередництва, усунення прогалин у регулюванні страхування життя, а також створення умов для впровадження нових страхових продуктів, що відповідають міжнародним стандартам.

Однією з ключових проблем, яку намагається вирішити нова редакція Закону, є недостатня кількість кваліфікованих актуаріїв на ринку, що впливає на якість розрахунків. Крім того, процедури ліцензування та реєстрації

страхової діяльності потребують посилення для запобігання проникненню нелегальних капіталів у цей сектор. Таким чином, нова редакція Закону спрямована на створення прозорого та ефективного механізму регулювання і нагляду за страховим ринком, забезпечуючи його стабільний розвиток.

До того ж, прийняття нової редакції Закону сприяло уведенню обмеження щодо організаційно-правової форми страховиків, що є необхідним, оскільки це відповідає останнім світовим тенденціям, а також тенденціям зміни законодавства України в цьому напрямку (нова редакція Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», зміни до Закону України «Про банки і банківську діяльність»).

З усієї системи нормативно-правового регулювання сфери страхування (тільки щодо загального регулювання більше ніж 50 нормативно-правових актів), не можна оминати увагою й новий Закон України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [144], який забезпечує подальший розвиток цього сегменту ринку та наближає його функціонування до стандартів ЄС.

Ключова мета Закону полягає у створенні нової моделі регулювання ринку, яка відповідає європейським стандартам та враховує інтереси страхувальників і потерпілих. Це спрямовано на підвищення довіри до страхування та стимулювання розвитку ринку обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності автовласників; вдосконалення системи страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів в Україні.

Основними проблемами, які планується вирішити, є підвищення лімітів відповідальності страховиків, спрощення процедур розрахунку виплат, а також покращення управління Моторного (транспортного) страхового бюро України. Згідно з пропозиціями, з 2025 року передбачається поступове збільшення страхових сум до рівнів, прийнятих у країнах ЄС. Наприклад, виплати за шкоду майну зростуть із 160 тис. грн до 250 тис. грн, а за шкоду життю і здоров'ю – із 320 тис. грн до 500 тис. грн. У 2026 році ці суми будуть збільшені ще більше:

до 1 млн грн на одну особу та до 20 млн грн на всіх постраждалих у ДТП. Після вступу України до ЄС планується три етапи підвищення страхових сум. Зокрема, максимальна виплата за шкоду життю і здоров'ю досягне 32 млн грн, а за збитки майну – також 32 млн грн. Крім того, Закон передбачає встановлення мінімальних виплат у разі смерті чи шкоди здоров'ю – від 12 до 36 мінімальних заробітних плат для безробітних або осіб без підтвердженого доходу. Виплата за смерть збільшиться до 25 мінімальних заробітних плат. Ці зміни базуються на законодавчих пропозиціях НБУ і відповідають європейській Директиві 2009/103/ЄС, що регулює страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів.

Новий Закон містить низку ключових новацій, спрямованих на розвиток автострахування та наближення його до стандартів ЄС. Основні зміни включають: - Підвищення якості страхового покриття: поступове збільшення максимальних розмірів страхових виплат до рівня країн ЄС, запровадження ануїтетних страхових виплат у разі тяжкої шкоди здоров'ю або життю потерпілих, а також розрахунок виплат за пошкодження транспортного засобу без врахування зносу деталей. - Європейські підходи до ціноутворення: впровадження системи визначення «справедливої ціни» для кожного страхувальника з урахуванням його персональної історії, перехід на електронну форму договорів через централізовану базу даних. - Покращення обслуговування клієнтів: спрощення врегулювання страхових випадків через модель обов'язкового прямого врегулювання збитків, скасування обмежень на максимальний розмір виплат у разі оформлення ДТП через європротокол. - Удосконалення управління Моторного (транспортного) страхового бюро України: реформування органів управління та контролю, побудова збалансованої системи прийняття рішень, а також покращення системи нагляду за діяльністю Моторного (транспортного) страхового бюро України. Такі нововведення спрямовані на підвищення ефективності функціонування ринку автострахування в Україні та забезпечення його відповідності європейським стандартам [158].

Варто наголосити, що забезпечення фінансової стабільності в країні та у фінансовій сфері є важливим завданням, яке сприяє підвищенню рівня економічного розвитку в Україні. Це, своєю чергою, активізує економічні процеси загалом. Окрему увагу слід приділити забезпеченню фінансової інклюзії для всіх учасників страхових відносин, а також стимулюванню інноваційного розвитку галузі страхування.

Для подальшого розвитку українського страхового ринку та підвищення якості страхових послуг доцільно впроваджувати низку заходів, що сприятимуть зміцненню його інвестиційного потенціалу. Серед таких заходів можна виділити запровадження нормативів достатності капіталу, які унеможливають псевдостраховання, а також заохочення страховиків до дотримання стандартів прозорості та міжнародних стандартів фінансової звітності.

Страховий ринок України перебуває у стані поступового відновлення після шоків, викликаних військовою агресією, і водночас демонструє перспективи для подальшого розвитку. Основними тенденціями є поступове зростання, хоча динаміка розвитку залишається стриманою через вплив різноманітних політичних, економічних, соціальних та технологічних чинників. Так, на початку воєнного вторгнення країни-агресора на територію України було втрачено значну частину постійних клієнтів через їх міграцію, еміграцію або загибель. Відновлення та розширення ділових зв'язків дозволило досягти певних темпів відновлення ринку, проте ці взаємовідносини потребують подальшого вдосконалення.

Страховання від воєнних ризиків є важливим елементом для забезпечення стабільності як під час війни, так і після її завершення. Це стосується зокрема відбудови критично важливих об'єктів, таких як енергетична інфраструктура, а також підтримки виробництва й військових потреб. Цей механізм передбачає обов'язкове страхування, державну підтримку та залучення міжнародних партнерів. Для його реалізації потрібна міцна інституційна основа. У співпраці зі Світовим банком НБУ разом із Урядом працює над розробкою відповідного

законодавства. Рада з фінансової стабільності, до складу якої входять керівники НБУ, міністерств фінансів та економіки, а також регулятора фондового ринку, вже погодила трирівневу модель для впровадження цього механізму [130, с. 28].

Страхові компанії мають розробити та впровадити програми страхування ризиків у пріоритетних на сьогодні галузях, таких як будівництво, енергетика, інфраструктура, аграрне виробництво та інші сфери, які сприятимуть відбудові економіки країни. Окрему увагу слід приділити розвитку програм особистого медичного страхування. Це дозволить забезпечити фінансування вторинної та третинної ланок медичної системи, що є надзвичайно важливим у зв'язку з високою актуальністю таких потреб у сучасних умовах.

Також, попри воєнні виклики, страховий ринок України має значний потенціал для позитивного впливу на економіку країни та може стати важливим інструментом її відновлення перебуває в процесі активного розвитку, стикаючись із низкою викликів та можливостей. Серед ключових завдань – підвищення якості послуг, розширення їхнього переліку, впровадження інноваційних підходів в управлінні та обслуговуванні клієнтів. Водночас існують певні обмеження, як-от відсутність програм страхування воєнних ризиків та тимчасове скорочення доступності послуг для деяких клієнтів [28].

Модель удосконалення стратегії розвитку страхового ринку України передбачає впровадження заходів, спрямованих на покращення взаємодії між страхувальниками, страховиками, страховими посередниками та державним регулятором, які охоплюють як макро-, так і мікрорівні, що дозволить забезпечити ефективне функціонування страхового ринку та задовольнити потреби всіх його учасників. Основна увага приділяється системному підходу до розвитку ринку, а також локальним ініціативам, які сприятимуть підвищенню якості страхових послуг і довіри до ринку в цілому.

Як відзначають страховики, забезпечення стійкої діяльності компаній у надзвичайних умовах вимагає адаптації до нових реалій. Це включає перехід на гібридний формат роботи, впровадження віддаленого управління проєктами та

командами, а також розвиток «soft skills», які є критично важливими для обслуговування клієнтів у складних ситуаціях. Одночасно важливо інвестувати в розвиток контакт-центрів, IT-інфраструктури та програмного забезпечення. Такі кроки сприяють підвищенню ефективності та дозволяють збільшити можливості обслуговування клієнтів [19].

Імплементация європейських норм дійсно може стати потужним стимулом для розвитку українського ринку страхування. Розширення списку інвестиційних інструментів, які дозволено використовувати для покриття страхових резервів, особливо тих, що емітуються на фондових ринках ЄС, є важливим кроком у цьому напрямку. Це дозволить страховим компаніям диверсифікувати свої активи, підвищити їхню фінансову стійкість і створити сприятливі умови для залучення інвестицій. У довгостроковій перспективі такі зміни сприятимуть зміцненню позицій українських страхових компаній як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках.

Важливим кроком є удосконалення регулювання діяльності актуаріїв і створення системи їх підготовки та сертифікації з подальшою передачею цих функцій саморегульній організації. Крім того, стимулююча податкова політика, спрямована на розвиток особистого страхування, довгострокового страхування життя та участь у системі недержавного пенсійного забезпечення, може стати важливим чинником розвитку ринку.

Необхідно також посилити законодавство для запобігання використанню страхового ринку для протиправних операцій та шахрайства, включаючи відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом. Усі ці заходи сприятимуть підвищенню довіри до страхового ринку та його стабільному розвитку [160].

Відтак, для покращення сучасного стану страхового ринку України необхідно реалізувати комплекс заходів, які сприятимуть його розвитку та стабільності. По-перше, варто інтегрувати європейські принципи регулювання страхової діяльності, що дозволить забезпечити відповідність міжнародним стандартам. По-друге, потрібна ефективна нормативно-правова база для постійного контролю за фінансовою діяльністю страховиків, що підвищить

їхню надійність. Також важливо впроваджувати європейську систему управління ризиками страхового портфелю, аби мінімізувати можливі фінансові втрати. Підвищення прозорості ринку та обов'язкове оприлюднення аудиторських висновків сприятимуть зростанню довіри з боку клієнтів і партнерів. Розвиток сучасної інфраструктури страхового ринку та уніфікація методичних принципів роботи посередників допоможуть створити ефективну екосистему. Активізація фінансової діяльності страхових компаній дозволить залучати додатковий капітал, регулювати фінансові потоки та збільшувати інвестиційні можливості. Окрему увагу слід приділити розвитку недержавного пенсійного забезпечення, що стане важливим компонентом фінансової стабільності громадян. Загалом, реалізація цих заходів не лише зміцнить фінансовий стан страховиків, а й сприятиме загальному розвитку фінансового ринку України.

Далі, співстрахування, подвійне страхування та самострахування є ефективними інструментами для нейтралізації ризиків. Співстрахування передбачає участь кількох страховиків у страхуванні одного ризику, де кожен оформляє свій поліс або спільний поліс на визначену частку страхової суми. Подвійне страхування означає страхування одного й того ж об'єкта в різних компаніях від однакових страхових випадків. Самострахування, у свою чергу, полягає у створенні власних резервів для покриття можливих інвестиційних ризиків.

Технології та нові джерела даних докорінно змінюють нашу економіку та суспільство, а також обіцяють трансформувати страхову галузь. Цифровізація змінює роль страхування: від захисту від ризиків до прогнозування та запобігання ризикам; сприяє його розвитку та модернізації. Завдяки впровадженню інноваційних технологій страхові компанії розширюють свою клієнтську базу, пропонують нові страхові продукти та активно переходять на онлайн-формати обслуговування. Важливим аспектом є імплементація іноземного досвіду, що дозволяє вдосконалити бізнес-процеси та інтегрувати сучасну IT-інфраструктуру.

Страхова галузь зазнає значних змін через вплив технологій, зміну очікувань клієнтів та нові види ризиків. У сучасному цифровому світі деякі традиційні ризики поступово втрачають актуальність, тоді як інші, наприклад, кіберзагрози, стають пріоритетними. Це вимагає від страховиків адаптації своїх стратегій, перегляду бізнес-процесів та впровадження інноваційних підходів.

Зростаючий дефіцит кваліфікованих кадрів і очікування клієнтів щодо високого рівня обслуговування створюють додатковий тиск на компанії. Ті, хто не зможе швидко пристосуватися до нових умов, ризикують втратити конкурентоспроможність та частку ринку. Експерти наголошують, що успіх у цій галузі залежить від здатності швидко реагувати на зміни, впроваджувати цифрові технології та пропонувати клієнтам індивідуалізовані рішення [194].

Таким чином, страхові компанії повинні бути готові до викликів, які виникають не лише через поведінкові зміни клієнтів та іншутерів, але й через стрімкий розвиток технологій. Це відкриває нові можливості для тих, хто здатний інвестувати в інновації та адаптуватися до нових умов ринку. Зокрема, цифрова трансформація є ключовим процесом для сучасного бізнесу, який потребує чіткого планування та системного підходу. Для її успішної реалізації необхідно розробити стратегію та дорожню карту, які враховують специфіку організації та її середовище. Основна мета таких ініціатив – покращення та адаптація основних елементів ланцюжків створення вартості. Штучний інтелект у страхуванні має широкий спектр застосувань, які виходять за межі роботи чат-ботів. Він допомагає автоматизувати процеси, аналізувати великі обсяги даних та підвищувати точність оцінки ризиків. Наприклад, при оформленні страхового полісу штучний інтелект може використовуватися для автоматичної обробки інформації, що значно скорочує час на виконання завдань і зменшує ймовірність людських помилок. Це сприяє більш ефективній роботі страховиків та покращенню взаємодії з клієнтами [193].

Зараз багато клієнтів перед покупкою страхового полісу звертаються до онлайн-ресурсів, таких як веб-сайти страхових компаній, платформи для порівняння та соціальні мережі. У зв'язку з цифровізацією, компанії, які раніше

працювали через агентів, брокерів чи кол-центри, активно переходять на цифрові канали. Особливу увагу приділяють мобільним платформам, соціальним мережам та впровадженню нових функцій онлайн, щоб забезпечити зручність для клієнтів, які користуються різними каналами.

Основним викликом є створення цілісного та інтегрованого клієнтського досвіду на всіх етапах взаємодії з компанією. Це вимагає адаптації процесів, продуктів і послуг, а також поступового впровадження змін для досягнення гармонії в обслуговуванні клієнтів.

Критично важливо враховувати рівень цифрової зрілості організації, а також її бізнес-модель. Це включає аналіз типів клієнтів, каналів розподілу, асортименту продуктів чи послуг, внутрішніх процесів, організаційної структури, корпоративної культури та навіть історії розвитку компанії. Успішна цифрова трансформація має бути гнучкою та орієнтованою на унікальні особливості бренду, що дозволить організації залишатися конкурентоспроможною у змінному середовищі.

У контексті вищевикладеного звертаючи увагу на предмет дослідження зауважимо, що виявлення та запобігання страховому шахрайству є складним завданням, яке постійно еволюціонує. Шахраї стають дедалі винахідливішими, але сучасні технології, зокрема штучний інтелект, дають змогу страховим компаніям ефективніше протидіяти цим викликам. Завдяки штучному інтелекту можна аналізувати великі обсяги даних, виявляти підозрілі патерни та передбачати потенційні загрози. Це не лише підвищує рівень безпеки, але й змінює підходи до управління ризиками в страховій галузі. Штучний інтелект стає важливим інструментом у боротьбі з шахрайством, що дозволяє не лише адаптуватися до нових викликів, але й випереджати їх [228].

Штучний інтелект стає важливим інструментом у боротьбі зі страховим шахрайством, надаючи страховикам можливість більш ефективно аналізувати дані та виявляти зловмисників. Завдяки використанню складних алгоритмів і машинного навчання, AI дозволяє швидше обробляти страхові випадки, зменшуючи навантаження на працівників і клієнтів. Зокрема, аналітика голосу

допомагає оцінювати щирість застрахованих осіб, а аналіз великих обсягів даних дозволяє виявляти приховані мережі шахрайства. Однак із розвитком технологій виникають нові виклики. Генеративний AI може бути використаний для створення реалістичних підробок, таких як фейкові зображення чи відео, що ускладнює завдання страховиків. Тому важливо розробляти методи для розпізнавання таких підробок і протидії шахрайському використанню штучного інтелекту. Удосконалення цих технологій є ключовим кроком для забезпечення справедливості та захисту клієнтів від зловмисників.

Технології телематики та вбудованого страхування активно змінюють страхову галузь, зокрема в автострахованні США, де телематика вже інтегрована у 30% нових полісів. Іншуртех-компанії, такі як Cambridge Mobile Telematics і Bolttech, використовують мобільні технології для збору даних про водіння, що дозволяє вдосконалити процеси страхування та підвищити ефективність. Компанія Lemonade стала прикладом інноваційного підходу, використовуючи штучний інтелект і машинне навчання. Вона досягла значного зростання, збільшивши страхові премії на 55% за рік і знизивши коефіцієнт збитковості з 94% до 83% [72].

Розвиток Generative AI (GenAI) знаменує нову хвилю трансформації, яка зменшує надлишок персоналу та підвищує ефективність роботи. Інвестиції в іншуртехи, що використовують AI, зросли на 18%, досягнувши \$2 млрд. Серед найпомітніших впроваджень GenAI – андеррайтинг, аналіз поведінки користувачів і автоматичне дисконтування премій. Етичне впровадження штучного інтелекту стає ключовим фактором у страховій галузі. Компанії, такі як Mind Foundry і At-Bay, демонструють приклади прозорих та ефективних рішень. Наприклад, At-Bay зменшила кількість атак програм-вимагачів на 80%, що спричинило зростання премій на 800%. Штучний інтелект також активно використовується для виявлення страхового шахрайства. У Великобританії завдяки AI-системам виявлення шахрайських виплат зросло на 120%, а витрати на відшкодування зменшилися на 4%.

Попри загальне зниження фінансування іншуртехів із \$6 млрд у 2021 р., інвестиції у 2024 р. свідчать про диверсифікацію напрямків. Основний акцент робиться на вбудованому страхуванні, кіберризиках та виплатах працівникам. Очікується, що до 2030 р. обсяг вбудованого страхування досягне \$700 млрд премій. Технологічні гіганти, такі як Google, Microsoft і Amazon, активно інвестують у GenAI, здійснюючи 40% усіх придбань у цій сфері. Попри фінансові виклики державних іншуртех-компаній, їхні показники оборотності активів значно покращилися, що свідчить про адаптацію до нових умов ринку [72].

Також варте уваги й кіберзлочинність у сфері страхування. Щорічне опитування «The Travelers» щодо кіберзагроз показало, що порушення безпеки та несанкціонований доступ турбує 57% компаній, програмне забезпечення-вимагачі (54%), небезпечні комп'ютерні практики співробітників (53%), системні збої (53%) [69]. Відтак, страхові групи все більше усвідомлюють кіберзагрози та серйозну фінансову й операційну шкоду, яку можуть завдати кібератаки.

Таким чином, варто наголосити, що цифровізація позитивно впливає на швидкість операційної діяльності, створення нових інформаційних каналів та оптимізацію процедур розробки і запуску нових страхових продуктів. Українські страхові компанії поступово впроваджують дистанційне обслуговування клієнтів та автоматизоване врегулювання збитків, що робить їхні послуги більш доступними та ефективними, й тим самим збільшуючи й зменшуючи ризик вчинення кримінальних правопорушень у сфері страхування.

Для ефективної боротьби зі страховим шахрайством необхідно впроваджувати системний підхід, який включатиме розробку спільних інструментів та методів запобігання протиправним діям у сфері страхування. Важливо створити та підтримувати бази даних обліку страхових операцій забезпечуючи їх наповнення необхідною інформацією. Також слід посилювати співпрацю між страховими компаніями, державними органами та правоохоронними структурами для координації зусиль у виявленні та

запобіганні шахрайських дій. Не менш важливою є інформаційно-просвітницька робота серед населення, спрямована на підвищення обізнаності про шахрайські схеми та їх наслідки. Головною метою є досягнення такого рівня запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування, який відповідав би стандартам європейських ринків.

Варто наголосити, що детективні послуги – це діяльність, яка полягає в пошуку, фіксації, отриманні, обробці та передачі інформації про осіб, об'єкти і події, що здійснюється на підставі договору, укладеного між замовником та детективом. У рамках загальносоціальних заходів пропонується створення інституту страхових детективів з підзвітністю НБУ для ефективнішої боротьби з шахрайством у сфері страхування з одночасним прийняттям Закону України «Про приватну детективну діяльність» [146]. Такий організаційний підхід передбачає виявлення кримінальних правопорушень, збір доказових матеріалів і розслідування проступків, що здійснюватимуть спеціальні підрозділи страхових організацій із правами детективів.

Асоціації страховиків, так звані об'єднання страховиків, відіграють важливу роль у забезпеченні внутрішнього регулювання та захисту інтересів учасників ринку. В Україні такі організації функціонують на добровільних засадах і об'єднують страховиків для розробки та впровадження нормативів, а також встановлення правил поведінки на ринку. Серед них можна виділити Асоціацію «Страховий бізнес», Федерацію страхових посередників України та Лігу страхових організацій України та ін., які належать до Національної асоціації страховиків України. Відтак, з метою впровадження стандартів у процесах укладання страхових договорів і врегулювання збитків, видається за необхідно створити служби розслідування страхових подій, які матимуть чіткі стандарти виявлення ознак шахрайства та проведення розслідувань за різними видами страхування. Це сприятиме підвищенню прозорості та надійності страхового ринку.

До основних завдань такої Служби слід віднести відслідковування змін у зовнішньому середовищі та аналіз ключових аспектів, таких як політична,

законодавча, економічна та соціальна ситуація. Результати моніторингу повинні оформлюватися у вигляді звітів з періодичністю не рідше одного разу на тиждень. Ці звіти стануть основою для прийняття менеджментом компанії рішень щодо коригування поточних планів та актуарних розрахунків. До переліку основних показників, які підлягають аналізу, необхідно включити такі важливі аспекти: - рівень інфляції; - динаміку індексів фондового ринку; - зміни у фіскальній та бюджетній політиці; - політичну ситуацію в державі; - динаміку споживчих індексів; - розвиток промисловості; - стан окремих галузей господарства. Такі показники дозволять страховій компанії оперативно реагувати на зміни у зовнішньому середовищі та забезпечувати ефективне управління своїми ресурсами, запобігати правопорушенням у страховому полі її діяльності.

Робота з розвитку та впровадження статистичної звітності у сфері страхування є важливим інструментом для аналізу активності шахрайства та планування заходів з його запобігання. Одним із ключових аспектів є створення регіональних робочих груп страховиків в Україні, які повинні займатися організацією співпраці з правоохоронними органами, обміном найкращими практиками між страховиками, а також аналізом діяльності експертних організацій, таких як станції технічного обслуговування, з метою виявлення порушень, що сприяють страховому шахрайству.

Формування додаткових фінансових джерел для покриття потенційних та фактичних збитків є важливим аспектом управління страховими ризиками. Найбільш правильним і ефективним джерелом для цього є використання страхових резервів. Водночас можливе застосування таких інструментів, як самострахування, передача ризику на перестраховування, а також кредитування. Однак залучення кредитних коштів для виконання поточних зобов'язань страхової компанії є небажаним, оскільки це може призвести до збільшення фінансових витрат та негативно вплинути на фінансовий результат компанії. Також це може свідчити про недоліки в тарифній політиці або управлінні резервами, що вимагає відповідного аналізу та корекції.

Підсумовуючи вищевикладене, варто наголосити що сфера страхування в умовах воєнного стану зіткнулася з низкою перепон, які впливають на вчинення кримінальних правопорушень й потребують негайного вирішення в рамках загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування як таких, що спрямовані на забезпечення кримінологічної безпеки (зміщення змістовного навантаження із об'єкта нападу – злочинності на об'єкт захисту – сферу страхування; запобігання як діяльність виступає засобом досягнення стану безпеки сфери страхування, а не ціллю – подоланням злочинності) й усунення страхових ризиків шляхом встановлення порушень, вжиття запобіжних заходів, поновлення страхового права й відшкодування заподіяної шкоди.

Серед проблем нормативно-правового забезпечення сфери страхування виділяється недосконалість законодавчої бази, що регулює розвиток страхового ринку, формування страхових резервів та запобігання сумнівними операціями; економічна складова включає проблему використання страхування для ухилення від сплати податків та виведення капіталу, а соціальна – пов'язана з низькою платоспроможністю населення та недовірою до страхових компаній. У технологічному контексті існує проблема невідповідності структури активів багатьох учасників ринку сучасним вимогам. Тому, стратегічними напрямками загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування визнано ліцензування, реєстрацію, платоспроможність, фінансову стійкість, контроль, нагляд, інспектування, аудит, гарантійний фонд, які сприятимуть підвищенню прозорості, стабільності та довіри до страхового ринку, а також забезпечать ефективний захист інтересів споживачів страхових послуг з практичною їх реалізацією у Концепції розвитку страхового ринку України до 2030 р.

3.2. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування

Запобігання кримінальним правопорушенням є надзвичайно складною діяльністю. Для ефективного запобігання кримінальним правопорушенням важливо забезпечити постійний моніторинг криміногенної ситуації в країні, що дозволяє оперативно виявляти нові загрози, аналізувати їхні причини та розробляти ефективні стратегії для їх запобігання. Своєчасне реагування на зміну тенденцій у кримінальному середовищі сприяє зниженню рівня злочинності та підвищенню довіри громадян до правоохоронних органів [8, с. 99].

Спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням є комплексним підходом до боротьби зі злочинністю, що базується на використанні знань кримінології та інших наукових галузей, таких як соціологія, економіка, психологія, кримінальний процес, криміналістика, оперативно-розшукова діяльність. Як відзначає В. В. Голіна, така діяльність здійснюється різними суб'єктами, зокрема державними органами, громадськими організаціями та окремими громадянами й спрямована на протидію криміногенним явищам і процесам; включає розробку теоретичних основ і практичних методів, які дозволяють запобігати кримінальним правопорушенням на різних етапах злочинної поведінки [41, с. 21].

За словами О. М. Джужі, у широкому сенсі спеціально-кримінологічне запобігання злочинам включає: цілеспрямоване здійснення цього виду запобіжної діяльності як функції; зв'язок з елементами системи «по горизонталі» (взаємодія) та «по вертикалі» (підпорядкування); неухильне виконання команд керуючого механізму системи; вибір лінії поведінки відповідно до стану об'єкта профілактичного впливу [88, с. 63].

У свою чергу, О. М. Литвак розмежовує, що є цілком прийнятним, загальносоціальне (яке збігається із соціальним прогресом) із спеціально-кримінологічним запобіганням. Учений визначає якісні відмінності саме

запобіжної діяльності, яка орієнтована на досягнення мети без застосування примусу, при цьому визначаючи і неспеціалізованих суб'єктів (для яких здійснення запобіжного впливу є не основною функцією у межах своєї конкретної професійної діяльності) [102, с. 22].

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинності є ключовим елементом системи запобігання. Їх основна мета полягає у виявленні та усуненні конкретних криміногенних факторів, а також у створенні умов, які унеможливають вчинення злочинів. Такі заходи спрямовані на запобігання як окремих видів кримінальних правопорушень, так і конкретних кримінальних діянь, враховуючи їх причини та умови. Відмінною рисою спеціально-кримінологічних заходів є їхня сфокусованість на практичних аспектах, без необхідності радикальних змін у суспільстві чи формування у громадян певних морально-етичних переконань [184].

Вчений-кримінолог А. П. Закалюк підкреслює, що на відміну від інших видів, заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинності впливають не лише після вчинення кримінального правопорушення, але й перед ним. Вони діють у сфері, яка лише частково регулюється правом, використовуючи засоби, що мають виключно цільове запобіжне значення. Іноді ці заходи застосовуються паралельно з іншими засобами запобігання злочинності, але частіше після них [61, с. 328].

На нашу думку, вищезгадані підходи до визначення сутності спеціально-кримінологічного запобігання заслуговують на увагу та мають право на існування. Спеціально-кримінологічні заходи є окремим різновидом запобігання злочинності – суто кримінологічним, й полягають у діяльності правоохоронних інституцій та громадськості спрямованої на встановлення осіб, які схильні до протиправної поведінки, виявлення та усунення або нейтралізацію факторів, які сприяють їх вчиненню, а також упередження та припинення злочинних дій на стадіях підготовки або замаху.

З огляду на вищезазначені підходи, спеціально-кримінологічні заходи спрямовані на недопущення вчинення кримінальних правопорушень у сфері

страхування з боку конкретних осіб або страхових груп, їх виявлення на стадіях готування або замаху, усунення причин та створення умов, які унеможливають вчинення протиправних дій на ринку страхування, а також встановлення обставин страхової події, шахрайства, страхового ризику, конвертації грошових коштів.

Спеціально-кримінологічна діяльність здійснюється у вигляді:

1) регуляторної діяльності (облік, звітність, аудит, інспекційні перевірки), яка проводиться в односторонньому примусовому порядку – НБУ.

Основним спеціальним уповноваженим органом влади, що наділений регулюванням за діяльність ринку небанківських фінансових послуг, у тому числі й страхових груп вважається сьогодні саме НБУ, який відповідно до ст. 114 Закону України «Про страхування» здійснює державне регулювання з надання страхових та супровідних послуг на ринку страхування. Метою такого регулювання є забезпечення відповідності діяльності із страхування законодавству України в цілях захисту прав та законних інтересів клієнтів (у тому числі споживачів, страхувальників, застрахованих осіб та вигодонабувачів) [147]. НБУ при здійсненні регулювання за страховою (перестраховою) діяльністю: 1) розробляє і затверджує нормативно-правові акти; 2) веде реєстри та затверджує положення про них; 3) здійснює ліцензування страховиків та авторизацію страхових посередників, реєстрацію філій страховиків-нерезидентів та затверджує умови здійснення діяльності із страхування, здійснення якої потребує відповідної ліцензії чи авторизації, та порядок контролю за їх додержанням; 4) встановлює пруденційні вимоги, а також вимоги до розміру регулятивного капіталу; 5) затверджує порядок проведення інспекційних перевірок і оформлення їх результатів; 6) проводить самостійно чи разом з іншими державними органами перевірку діяльності учасників ринку страхування (крім клієнтів), а також юридичних осіб та фізичних осіб, які здійснюють діяльність на ринку страхування, для яких законом встановлені вимоги щодо авторизації та ін. [147].

НБУ здійснює інспекційні перевірки страховиків, філій страховиків-нерезидентів, страхових посередників та страхових груп з метою забезпечення дотримання законодавства України у сфері фінансових послуг. Перевірки можуть бути плановими або позаплановими.

Планові перевірки проводяться раз на рік відповідно до затвердженого плану. Страховика повідомляють про їх проведення не пізніше ніж за 10 календарних днів до початку. Позапланові перевірки здійснюються за таких підстав: 1. Виявлення порушень у поданих документах або недостовірної інформації. 2. Перевірка виконання рішень Регулятора щодо усунення порушень. 3. Неподання звітності чи інших документів у встановлений строк. 4. Заяви клієнтів про порушення прав споживачів фінансових послуг, які підтверджені документально. 5. Ознаки погіршення фінансового стану страховика або діяльності без ліцензії. 6. Необхідність перевірки дотримання встановлених Регулятором вимог і обмежень [147].

Рішення про позапланову перевірку підписується керівником Регулятора або уповноваженою особою. Страховика повідомляють про її проведення не пізніше дня початку перевірки.

Відповідно до Положення про організацію та проведення інспекційних перевірок на ринках небанківських фінансових послуг (2023 р.) інспекційна група складається з таких членів інспекційної групи: 1) куратора інспекційної перевірки; 2) керівника інспекційної групи та його заступника; 3) інспектора (інспекторів). Члени інспекційної групи під час проведення інспекційної перевірки в межах повноважень НБУ з нагляду за діяльністю з надання фінансових та/або супровідних послуг мають право: безоплатно та безперешкодно одержувати від об'єкта перевірки інформацію, документи та їх копії, у тому числі інформацію, копії документів, що зберігається (зберігаються) в інформаційних системах об'єкта перевірки, інформацію з обмеженим доступом, потрібну для здійснення інспекційної перевірки, усні пояснення керівника та/або працівників об'єкта перевірки, письмові пояснення з питань діяльності об'єкта перевірки, включаючи ті, що характеризують

фінансові та/або супровідні послуги, які надаються об'єктом перевірки, та/або щодо дотримання об'єктом перевірки законодавства України, вилучати (виносити за межі місцезнаходження об'єкта перевірки) письмові пояснення, а також виготовляти та вилучати (виносити за межі місцезнаходження об'єкта перевірки) копії документів з питань діяльності об'єкта перевірки, у тому числі копії документів, що свідчать про порушення законодавства України; вільний (безперешкодний) доступ у робочий час до всіх приміщень об'єкта перевірки; безперешкодно одержувати безоплатний доступ у режимі перегляду до всіх інформаційних систем, включаючи системи автоматизації операцій, облікові системи, об'єкта перевірки, необхідних для проведення перевірки, вибірки та вивантаження необхідної інформації для її подальшого аналізу, консультаційної підтримки з питань функціонування таких систем; перевіряти будь-яку звітність афілійованої особи та/або спорідненої особи небанківського надавача фінансових послуг щодо взаємовідносин з таким надавачем з метою визначення впливу відносин з цією особою на стан такого надавача та запитувати в небанківського надавача фінансових послуг і перевіряти будь-яку іншу інформацію та документи (їх копії), письмові пояснення від афілійованих та/або споріднених осіб такого надавача; складати та подавати у формі електронного документа запити, протоколи, інші документи, які створюються під час інспекційної перевірки та ін. [134].

2) контрольно-наглядової діяльності у формах регулювання та нагляду з розподілом на:

а) внутрішній контроль – спрямований на виконання функцій управління діяльністю страховою групою (компанією) як НФУ та забезпечується заходами з внутрішнього аудиту, управління ризиками, комплаєнсу та інших елементів (ревізійна комісія, служба внутрішнього контролю).

Служби безпеки страховиків відіграють важливу роль у забезпеченні захисту інтересів організації, зокрема через проведення внутрішніх розслідувань. Такі розслідування спрямовані на виявлення фактів заподіяння шкоди, шахрайств, наявності страхових ризиків або порушення правил

внутрішнього розпорядку, які можуть призвести до негативних наслідків. Підставою для початку розслідування є отримані відомості про можливі порушення, що можуть надходити від керівників підрозділів, правоохоронних органів, клієнтів або інших осіб.

Під час розслідування аналізуються обставини події, оцінюється розмір завданої шкоди, встановлюється причинний зв'язок між діями конкретних осіб та наслідками. Важливо, що співробітники служб безпеки повинні діяти в межах внутрішніх правил і чинних нормативно-правових актів, дотримуючись прав і інтересів усіх сторін. Результати розслідувань можуть бути використані як підстава для кримінального провадження або застосування дисциплінарних чи матеріальних санкцій.

У разі виявлення ознак кримінальних правопорушень, співробітники негайно повідомляють керівництво. Таким чином, діяльність служб безпеки сприяє не лише захисту установи, але й забезпеченню дотримання законності. Натомість, на відміну від банківської діяльності, у жодному законодавчому акті України з питань небанківської діяльності не закріплено положення про те, що результат внутрішнього аудиту, внутрішнього контролю та інспекційних перевірок мають в обов'язковому порядку спрямовуватись у відповідні правоохоронні органи для встановлення у них тих чи інших складів правопорушень та використання у контексті організації, реалізації і підвищення ефективності в цілому запобігання правопорушенням у вказаній галузі суспільних відносин. З огляду цього, логічно було б Закон України «Про Національний банк України» (1999 р.) доповнити новою ст. 62 «Повноваження за результатами регуляторних перевірок» такого змісту: *«Узагальнені результати регуляторної діяльності щодо банків й небанківських фінансових установ в обов'язковому порядку спрямовуються уповноваженим правоохоронним органам щодо можливості вчинення або вчиненого правопорушення у сфері фінансових послуг для вжиття комплексу заходів припинення з метою недопущення їх перетворення у кримінальні або надання юридичної оцінки протиправним діям».*

Розвиток та розширення небанківських фінансових послуг створюють умови для активного залучення споживачів, які зазвичай не мають достатньої інформації та знань про специфіку і споживчі характеристики цих послуг. Під час вибору послуги вони не завжди здатні адекватно оцінити рівень ризиків і можливі наслідки виникнення додаткових фінансових зобов'язань, а також порівняти умови, що пропонуються НФУ.

Тут варто підтримати Г. С. Бугу, в тому, що підготовка професійних і кваліфікованих працівників НФУ певною мірою належить до компетенції НБУ. Зокрема, в даному напрямі здійснено перші кроки щодо формування Типових програм підвищення кваліфікації керівників і головних бухгалтерів фінансових установ та їх реалізація на практиці, але необхідно і розширити даний напрям роботи, зокрема за рахунок таких позицій: запровадження обов'язкової атестації працівників НФУ є важливим кроком для забезпечення їхньої відповідності займаним посадам та напрямам страхової діяльності. Також необхідно ініціювати створення спеціалізованих напрямів підготовки у закладах вищої освіти. Це дозволить готувати спеціалістів, які відповідають сучасним потребам ринку фінансових послуг, зокрема у сфері страхування. Додатково варто організовувати «круглі столи», конференції, семінари та прес-конференції, присвячені розвитку НФС. До участі в цих заходах слід залучати провідних фахівців галузі, науковців, страховиків та клієнтів-потерпілих. Це допоможе обговорити актуальні виклики та перспективи, а також сприятиме популяризації страхових послуг серед населення [24];

б) *зовнішній контроль* – забезпечення відповідності страхової діяльності законодавству України, прав та законних інтересів клієнтів (споживачів, страхувальників, застрахованих осіб, вигодонабувачів).

Така діяльність регулюється у відповідності низки нормативно-правових актів, а саме Постанов Правління НБУ: від 21 грудня 2020 р. № 162 «Про затвердження Положення про сертифікацію осіб на право здійснення тимчасової адміністрації небанківської фінансової установи»; від 25 червня 2020 р. № 85 «Про забезпечення здійснення повноважень та виконання функцій

з державного регулювання та нагляду у сфері ринків фінансових послуг з питань нагляду за діяльністю учасників ринків фінансових послуг»; від 29 грудня 2001 р. № 563 «Про затвердження Положення про порядок накладення адміністративних штрафів»; від 29 грудня 2023 р. № 202 «Про затвердження Положення про порядок нагляду на консолідованій основі за небанківськими фінансовими групами»; від 25 грудня 2023 р. № 183 «Про затвердження Положення про застосування Національним банком України коригувальних заходів, заходів раннього втручання, заходів впливу у сфері державного регулювання діяльності на ринках небанківських фінансових послуг»; від 23 грудня 2023 р. № 178 «Про затвердження Положення про порядок призначення, здійснення та припинення тимчасової адміністрації страховика, кредитної спілки»; від 14 грудня 2023 р. № 162 «Про затвердження Положення про здійснення безвиїзного нагляду за діяльністю з надання фінансових та супровідних послуг»; від 08 листопада 2023 р. № 143 «Про затвердження Положення про встановлення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від здійснення діяльності учасниками ринку небанківських фінансових послуг, їх суспільна важливість»; від 04 вересня 2024 р. № 105 «Про затвердження Положення про визнання належності послуги чи операції до фінансової / обмеженої платіжної послуги та виявлення здійснення безліцензійної діяльності на ринку небанківських фінансових послуг і платіжному ринку» [180].

Відповідно до Закону України «Про страхування» з урахуванням оцінювання бізнес-моделі страховика, ризиків, притаманних його діяльності, якості корпоративного управління та систем управління ризиками у страховику НБУ має право: 1) встановлювати для страховика додаткові вимоги до капіталу платоспроможності; 2) вимагати від страховика, його керівників, власників істотної участі вжиття заходів, спрямованих на поліпшення фінансового стану страховика, підтримання на достатньому рівні капіталу та ліквідності для покриття усіх суттєвих ризиків його діяльності, підвищення якості корпоративного управління, у тому числі систем внутрішнього контролю та управління ризиками [147].

Варто зазначити, що НБУ, відповідно до Положення про встановлення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від здійснення діяльності учасниками ринку небанківських фінансових послуг, їх суспільна важливість (2023 р.) під час визначення профілю ризику та віднесення надавача фінансових послуг до однієї з груп суспільної важливості, відповідно до критеріїв, застосовує ризик-орієнтований підхід на основі принципу пропорційності щодо визначення інтенсивності наглядових дій, включаючи періодичність проведення планових інспекційних перевірок, окремих заходів під час здійснення безвизного нагляду, що передбачає зосередження нагляду на тих надавачах фінансових послуг, які мають вищий ступінь ризику та вищу групу суспільної важливості [133].

Зовнішній контроль здійснюється шляхом оперативних заходів визначених у Законі України «Про страхування» (2021 р.), «Положення про застосування Національним банком України коригувальних заходів, заходів раннього втручання, заходів впливу у сфері державного регулювання діяльності на ринках небанківських фінансових послуг» (2023 р.) а саме:

а) *коригувальні заходи* – такі заходи передбачають надання рекомендацій щодо дій або утримання від дій, спрямованих на усунення ризиків. У рішенні про застосування коригувального заходу визначається строк виконання рекомендацій, а їх невиконання може призвести до переведення страховика до більш ризикової категорії для нагляду. Якщо виявлено однотипні порушення серед кількох об'єктів нагляду, НБУ може видавати рекомендації для широкого кола таких об'єктів, оприлюднюючи їх на своєму офіційному сайті;

б) *заходи раннього втручання* – спрямовані на забезпечення стабільності страхової компанії, захист інтересів клієнтів і дотримання фінансових нормативів шляхом збільшення частоти подання звітності або вимога додаткової інформації; обмеження виплати бонусів, премій і змінних винагород; встановлення обмежень на розподіл прибутку чи капіталу; вимоги складання або оновлення плану відновлення діяльності страховика; вимоги виконання заходів із плану відновлення чи фінансування; заборони приймати

страховий портфель або здійснювати вхідне перестраховання; коригування стратегії чи плану діяльності страховика; підвищення вимоги до внутрішнього контролю, складу активів і технічних резервів; перерахунку капіталу платоспроможності та технічних резервів; тимчасових обмежень на окремі операції, включно з виплатою дивідендів; скликання загальних зборів; тимчасове відсторонення окремих посадових осіб.

Умови для застосування заходів раннього втручання: регулятивний капітал не перевищує 120% від капіталу платоспроможності або не перевищує 120% від мінімального капіталу (якщо мінімальний капітал перевищує капітал платоспроможності);

в) *заходи впливу* – застосовування НБУ різних заходів впливу до страховиків або інших суб'єктів, які порушують вимоги законодавства чи нормативно-правових актів. Зокрема, до таких заходів належать:

– надання письмового застереження щодо усунення порушень або причин, що сприяли їх виникненню.

– скликання органів управління страхової компанії.

– укладення письмової угоди, за якою страховик зобов'язується виконати певні дії для усунення порушень, покращення фінансового стану або підвищення ефективності управління ризиками. У разі невиконання такої угоди можуть застосовуватися інші заходи впливу.

– тимчасове припинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу.

– встановлення обмежень на здійснення певних видів операцій або діяльності за окремими класами страхування.

– заборона укладення нових договорів страхування або продовження строку дії чинних договорів до усунення порушень.

– накладення штрафів.

Такі заходи спрямовані на забезпечення стабільності фінансової системи та захист інтересів клієнтів і кредиторів [147].

3) правоохоронної діяльності – Національною поліцією України, Бюро економічної безпеки України, Службою безпеки України, а також Національним антикорупційним бюро України.

Одним з недоліків нормативно-правового характеру, що впливає на рівень економічної злочинності, є відсутність на законодавчому рівні чіткої спеціалізації правоохоронних і контролюючих органів, що по суті, породжує дублювання функцій різними їх структурними підрозділами. Не менш складним завданням під час розслідування розкрадань та інших небезпечних посягань на фінансові ресурси, є пошук правоохоронними органами правових підстав залучення в якості спеціалістів фахівців контролюючих органів чи інших спеціалізованих установ [209].

Аналіз чинного законодавства і сформованої практики дає змогу дійти висновку про те, що функції запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування невиправдано розпорошені за різними відомствами й нерідко дублюються (Національна поліція України, Бюро економічної безпеки, Служба безпеки України, Національне антикорупційне бюро України). Для створення оптимальної організаційної побудови правоохоронних органів щодо запобігання економічним кримінальним правопорушенням слід на нинішній базі усіх задіяних суб'єктів сформувати раціональну, динамічну, скоординовану систему, в якій кожний з її елементів здійснював би певні завдання з наділенням функціями, необхідними для досягнення загальної мети, спрямувавши вектор кримінально-правової політики на перекриття схем легалізації («відмивання») доходів, одержаних злочинним шляхом. Важливим організаційним кроком на цьому шляху має стати створення Державної служби небанківських фінансових розслідувань, доцільність якої підтверджує багаторічний досвід багатьох країн ЄС, у яких такі спеціалізовані підрозділи здійснюють небанківську фінансову розвідку, а також запобігання, виявлення та розслідування не лише страхових, а й усіх категорій небанківських фінансових кримінальних правопорушень, або на їх основі.

Такі органи взаємодіють з НБУ, Державною службою фінансового моніторингу України, Державною податковою службою України при цьому широко застосовують метод «кримінологічної розвідки» як стратегічний інструмент, що включає інформаційно-аналітичне забезпечення на основі небанківського економіко-правового аналізу із запровадженням моделі безпекової діяльності керованої аналітикою.

Забезпечення протидії кримінальним правопорушенням у сфері діяльності НФУ потребує використання правоохоронними органами усього арсеналу повноважень, наданих їм законодавством. Успішне розв'язання цих завдань неможливе без співпраці та обміну інформацією попри відомчі чи службові бар'єри. Потребу в ефективній взаємодії, на нашу думку, визначає не лише необхідність якомога повного встановлення обставин події кримінального правопорушення та викриття осіб, які вчинили протиправне діяння, але і відшкодування заподіяної шкоди.

Удосконалення взаємодії між правоохоронними та контролюючими органами при виявленні економічних кримінальних правопорушень тривалий час визнають одним з пріоритетних завдань [52]. Варто виокремити три основні напрями взаємодії під час запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування:

- (1) внутрішня – між правоохоронними органами;
- (2) зовнішня – з регуляторними-контрольно-наглядовими органами (НБУ, Держфінмоніторинг, які також взаємодіють між собою для забезпечення ефективного державного регулювання та нагляду за діяльністю у сфері страхування. Вони своєчасно обмінюються інформацією і спостереженнями, організовують спільні наради, укладають міжвідомчі угоди та забезпечують виконання рішень, прописаних у протоколах. Також вони мають доступ до баз даних один одного, щоб отримати необхідну для виконання своїх повноважень інформацію. Крім того, регулятори співпрацюють у питаннях захисту прав споживачів, обмінюються інформацією про скарги, правопорушення та осіб, притягнутих до відповідальності. Вони здійснюють нагляд за страховими

групами на консолідованій основі, ініціюють перевірки та застосування заходів впливу до учасників фінансових груп, навіть якщо ці учасники підпадають під юрисдикцію іншого регулятора. Усі ці дії координуються відповідно до нормативно-правових актів та домовленостей між ними.

Натомість, у законодавстві України з питань банківської діяльності закріплені наступні норми, що відносяться до регуляторних заходів:

1) Закон України «Про Національний банк України» (1999 р.) [142] – головна мета банківського регулювання і нагляду – безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів; НБУ здійснює функції банківського регулювання і нагляду на індивідуальній та консолідованій основі за діяльністю банків та банківських груп у межах та порядку, передбачених законодавством України; безпека та фінансова стабільність фінансової системи, захист інтересів вкладників і кредиторів та інших споживачів небанківських фінансових послуг та запобігання кризовим явищам;

2) Закон України «Про банки і банківську діяльність» (2000 р.):

підрозділ внутрішнього аудиту здійснює передбачені нормативно-правовими актами функції, зокрема, оцінює ефективність системи внутрішнього контролю банку та системи управління ризиками (п. 1 ч. 1 ст. 45); а також перевіряє правильність ведення і достовірність бухгалтерського обліку та фінансової звітності (п. 5 ч. 1 ст. 45) та виявляє і перевіряє випадки перевищення повноважень посадовими особами банку і виникнення конфлікту інтересів у банку (п. 8 ч. 1 ст. 45) та ін.;

положення щодо змісту внутрішнього контролю та управління ризиками (ст. 44 цього ж Закону), згідно з якими система внутрішнього контролю має, зокрема, забезпечувати банківську діяльність з урахуванням ризиків (п. 2 ч. 2 ст. 44) та відповідність діяльності банку законодавству України та внутрішньобанківським документам (п. 3 ч. 2 ст. 44);

положення щодо здійснення інспекційних перевірок банків (ст. 71 зазначеного Закону), у якій мова ведеться про те, що вказані перевірки

здійснюються з метою визначення рівня безпеки і стабільності операцій банку, достовірності звітності банку і дотримання банком законодавства України про банки і банківську діяльність, законодавства, що регулює діяльність на платіжному ринку, а також нормативно-правових актів Національного банку України (ч. 2 ст. 71) та ін.;

положення щодо проведення зовнішнього аудиту банку (ст. 70 вказаного Закону), відповідно яких банк зобов'язаний забезпечити щорічну перевірку фінансової звітності, т. ін., аудиторською фірмою відповідно до законодавства України та нормативно-правових актів НБУ (ч. 1 ст. 70) та ін. [137].

На виконання вимог Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (2019 р.) [139], постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання організації фінансового моніторингу» (2020 р.) [45] визначає механізм подання суб'єктами первинного фінансового моніторингу до Держфінмоніторингу інформації, необхідної для взяття їх на облік як суб'єктів та зняття з обліку/поновлення на обліку, реєстрації та подання суб'єктами Держфінмоніторингу інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу згідно із встановленими формами в електронному вигляді, засвідчену електронним цифровим підписом (ЕЦП), що генерований в установленому законодавством порядку.

За результатами дослідження Держфінмоніторингу були виявлені основні інструменти, що застосовувалися у схемах відмивання доходів страховими компаніями, зокрема: - внесення та зняття готівки; - проведення транзитних операцій; - відступлення прав вимог (факторинг); - поповнення статутного капіталу; - страхування фінансових ризиків; - застосування підроблених документів (фінансової звітності); - використання електронних грошей та систем миттєвих переказів. Таким чином, за даними Держфінмоніторингу України, основними об'єктами уваги були: фінансові операції, пов'язані з протиправною діяльністю «конвертаційних» центрів та підприємств з ознаками

фіктивності, задіяних у легалізації (відмиванні) доходів; фінансові операції, пов'язані з шахрайством у сфері страхової діяльності; фінансові операції, пов'язані з незаконним виведенням грошових коштів за кордон; фінансові операції, пов'язані з діяльністю фінансових пірамід [185].

Однією з ключових функцій АРМА є організація здійснення заходів, пов'язаних з управлінням активами. Важливо зазначити, що функція АРМА полягає саме в організації здійснення заходів, пов'язаних з управлінням арештованими активами, а не безпосереднє управління ними, оскільки за загальним правилом АРМА самостійно не управляє арештованими активами [114]. Відповідно до Положення про Єдиний державний реєстр активів, на які накладено арешт у кримінальному провадженні (2020 р.) визначено порядок формування та ведення Єдиного державного реєстру активів, на які накладено арешт у кримінальному провадженні, а також отримання відомостей з нього з метою систематизації відомостей про застосування арешту активів як захід забезпечення кримінального провадження чи цивільного судочинства в єдиній електронній базі даних; забезпечення органів прокуратури, досудового розслідування та АРМА актуальною інформацією про активи, на які накладено арешт у кримінальному провадженні та їх стягнення в дохід держави; прозорості діяльності АРМА з управління активами, переданими АРМА для здійснення визначених законодавством заходів з управління ними [141]. У цьому контексті варто згадати Порядок взаємодії АРМА і Бюро економічної безпеки щодо виявлення та розшуку активів (2022 р) [85].

(3) міжнародна – з іноземними партнерами, зокрема в частині міжнародного співробітництва/допомогу. Зміст запиту про таку допомогу передусім має стосуватися встановлення: офіційних назв страховиків розташованих за кордоном; дати їх реєстрації у відповідних державних органах, юридичної адреси, номерів телефонів та інших телекомунікаційних засобів; персональних даних керівників цих структур; основних напрямів їхньої діяльності; розмірів статутного капіталу; відомостей про припинення діяльності.

Останніми роками розвиток інформаційних технологій значно вплинув на різні сфери діяльності, зокрема й на сферу страхування (*про що нами наголошено у попередніх підрозділах*). Завдяки сучасним інформаційно-аналітичним системам стало можливим ефективніше обробляти неструктуровані дані, що відкриває нові перспективи для прийняття обґрунтованих рішень у багатьох галузях. Це особливо актуально в контексті запобіжної діяльності, де аналіз масивів інформації може допомогти виявляти потенційні страхові ризики та розробляти заходи запобігання [105];

Інформаційно-аналітична діяльність відіграє ключову роль у запобіганні кримінальним правопорушенням у сфері страхування, забезпечуючи систематичний підхід до збору, обробки та аналізу даних. Завдяки інтеграції наукових та аналітичних підходів, інформація проходить процес трансформації та об'єктивізації, що забезпечує її максимальну корисність. Таким чином, інформаційно-аналітична робота стає невід'ємним інструментом в кримінологічній діяльності.

Як відзначають О. М. Бандурка та О. М. Литвинов, загальноприйнятим є підхід, згідно з яким кримінологічна інформація являє собою сукупність знань (відомостей), необхідних для характеристики злочинності, її причин, кримінологічного прогнозування, розробки заходів протидії злочинності, оцінки їхньої ефективності та вжитих заходів. Кримінологічну інформацію умовно поділяють на чотири блоки: а) дані, що характеризують злочинність як масове негативне явище, зокрема статистичні дані, які відображають рівень, структуру, динаміку та інші параметри злочинності; б) відомості (знання), що характеризують причини злочинності в цілому та окремих її видів і груп. Це включає різноманітну інформацію про негативні явища, процеси та окремі обставини, які детермінують злочинність у цілому та вчинення окремих злочинів. Джерелами такої інформації є матеріали кримінальних проваджень, адміністративних і цивільних справ, акти ревізій та інші матеріали контролюючих органів, медіа про обставини та умови, що сприяли вчиненню окремих видів кримінальних правопорушень, а також матеріали соціологічних і

кримінологічних досліджень про рівень свідомості та правосвідомості населення, вплив соціальних явищ на злочинну поведінку тощо; в) інформація про діяльність спеціальних органів та підрозділів з виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, ефективність вжитих заходів протидії. Цей блок кримінологічної інформації включає відомості як кількісного, так і якісного характеру; г) методичні рекомендації та практичні посібники із протидії злочинності. Значення цього виду кримінологічної інформації полягає у сприянні підвищенню професійного рівня працівників правоохоронних органів, завданням яких є протидія злочинності [9].

Аналітика – це цілісна сукупність принципів методологічного, організаційного та технологічного забезпечення індивідуальної та колективної розумової діяльності, що дозволяє ефективно обробляти інформацію з метою виявлення в ній сутнісно-сислового ядра, вдосконалення якості наявних і придбання нових знань, а також підготовки інформаційної бази для прийняття оптимальних управлінських рішень [154, с. 26]. Аналітична робота є безпосереднім використанням наявної інформації в частині виконання завдань правоохоронними органами; важливою складовою процесу, що включає в себе низку інтелектуальних операцій з усіма доступними даними, які були зібрані під час пошуку [255].

До типових технологічних прийомів обробки та аналізу інформації слід віднести:

- ✓ використання засобів безпечної та анонімної роботи в мережі Інтернет та інших інформаційних ресурсах;
- ✓ пошук інформації в мережі Інтернет та інших інформаційних ресурсах із використанням спеціальних символів та операторів;
- ✓ завантаження файлів із використанням засобів автоматизації;
- ✓ фільтрація, сортування, зведення структурованих та неструктурованих даних у файлах за певними ознаками, часом, місцем, особою тощо;

✓ використання цільових функцій спеціалізованих аналітичних програм (візуальний пошук, групування та кластеризація, аналіз руху активів та товарно-матеріальних цінностей або послуг тощо) та ін.

Аналізуючи наведені визначення, можна стверджувати, що інформаційно-аналітичне забезпечення запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування являє собою комплекс засобів, методів та заходів, які використовуються для отримання своєчасної, цінної та важливої інформації. Це впливає на точність і ефективність у процесі прийняття рішень, спрямованих на усунення, зменшення або нейтралізацію факторів, які сприяють злочинності та вчиненню кримінальних правопорушень у такій сфері.

Варто відзначити, що у країнах Європи правоохоронні органи перейшли на модель Intelligence Led Policing (з англ. «поліцейська діяльність, керована аналітикою»), в основу якої покладено аналіз, оцінку та управління ризиками будь-якого виду й характеру [58]. Основою застосування даної моделі є глибокий аналіз великої кількості інформаційних та аналітичних джерел, власниками яких є різні державні органи та приватний сектор [37].

На основі такої моделі, у 2010 р. ЄС розробив багаторічний цикл політики щодо реагування на кримінальні правопорушення [242] з метою системного та методологічного усунення найважливіших кримінальних загроз шляхом створення «оцінки загроз» (SOCTA – Serious and Organized Crime Threat Assessment), яка складається з таких основних блоків: фокусування, засоби, аналіз та встановлення пріоритетів, а також результати, що включають надання карти аргументів для кожного ризику, що допоможе у підготовці стратегічних та оперативних планів дій [129]. SOCTA включає послідовність кроків, а саме:

1. «Планування і завдання»: мозковий штурм для генерації ідей щодо змісту національної SOCTA, логічне групування ідей; визначення первинних завдань і термінів виконання, продовження мозкового штурму, створення документа (звіту) про ситуацію, пояснення підходу для остаточного проведення SOCTA; узгодження плану та завдань із замовником SOCTA.

2. «Збір інформації»: визначення та отримання правильного виду інформації, що сприятиме оцінці масштабів і наслідків організованої злочинності, яка впливає на суспільство; план збору даних, враховуючи тип інформації та доступні джерела.

3. «Обробка й оцінка»: управління інформацією: обробка структурованих і неструктурованих даних, оцінка достовірності інформації; сканування середовища, аналіз політичних, соціально-економічних факторів; SWOT-аналіз для визначення сильних і слабких сторін, можливостей і загроз; аналіз ризику, використовуючи матрицю для визначення пріоритетів.

4. «Рекомендації та поширення»: написання рекомендацій на основі аналізу ризиків; поширення результатів у формі письмової доповіді та можливе усне представлення.

5. «Зворотній зв'язок»: оцінка ефективності та отримання зворотного зв'язку для подальшого вдосконалення [129].

З урахування такої прогресивної моделі оцінки загроз, на етапі збору первинної інформації пошукова діяльність щодо кримінальних правопорушень у сфері страхування включає в себе:

(I) Оцінку стану оперативної обстановки у сфері страхування. Така оцінка проводиться на основі наступних критеріїв: наявність достатньої інформації для ініціювання кримінального провадження; наявність достатньої інформації для встановлення факту, наприклад «страхового шахрайства»; наявність достатньої інформації для ідентифікації в діях особи ознак обману.

(II) Перевірка первинної інформації дозволяє, спираючись на результати обробки первинної інформації, реально планувати проведення пошукових заходів та операцій як тактичного, так і стратегічного характеру.

(III) Збір інформації про особу, яка потрапила до поля зору, що дозволяє отримати, обробити та проаналізувати доступні дані про осіб, які причетні до вчинення кримінальних правопорушень у сфері страхування або володіють інформацією, що може допомогти у розкритті таких протиправних дій,

виявленні осіб, які готують або вчинили кримінальні правопорушення, і перебувають у розшуку.

Збір інформації – це цілеспрямований збір інформації з доступних джерел: правоохоронних та інших відомств, установ, медіа та всесвітньої мережі Інтернет. Глобальне поширення Інтернету та технологічних досягнень, таких як мобільний зв'язок і міжнародна банківська система, зробило державні кордони більш уразливими. Організовані злочинні групи активно використовують інформаційні технології для підготовки та вчинення кримінальних правопорушень. Сучасні інформаційні технології надають учасникам злочинних страхових організацій можливість зберігати анонімність при мінімальному ризику, а також дозволяють залучати більше осіб до злочинної діяльності, залишаючись при цьому непоміченими.

За даними останніх досліджень, сьогодні користувачі Facebook публікують приблизно 510 млн коментарів кожні 60 секунд. Понад 2 млрд людей щодня використовують Facebook, Messenger, Instagram або WhatsApp. Користувачі Twitter публікують приблизно 500 млн твітів на день, тобто 200 млрд твітів на рік, тоді як користувачі Instagram створюють ще 95 млн публікацій в день. За даними дослідницької групи Pew, майже 75% людей мають свої профілі на кількох платформах (Facebook, Instagram, Twitter, YouTube, LinkedIn та ін.) [244].

Зрозуміло, що у цьому шаленому потоці повідомлень є велика частка таких публікацій, які прямо чи опосередковано пов'язані з кримінальними подіями та можуть мати значення для кримінального провадження. Відтак нове покоління правоохоронців повинно бути готовим до викликів, які зумовлені такими сучасними тенденціями, знати і вміти ефективно використовувати цей ресурс для реалізації завдань кримінального судочинства [53].

З огляду на це необхідно відзначити дослідження О. Ю. Мартиша, який встановив, що найчастіше відпрацьовуються відкриті інформаційні ресурси та реєстри державних органів, спеціальні пошукові сервіси («Google», «Bing», «Aport» і «DuckDuckGo»), допоміжні сервіси щодо ідентифікації осіб і місць

(на кшталт сайту перевірки справжності фото «images.google.com», геолокації тощо) (14%); соціальні мережі («Facebook», Instagram, LinkedIn, «Nimses», «Badoo» тощо) (14%); віртуальні служби знайомств («love.i.ua», «Мета-знайомства», «LovePlanet.ua») (13%); мікроблогінги («Twitter», «LifeJournal», «Jaiku») (13%); онлайн площадки для оголошень, аукціонів («olx.ua», «blablacar», «ogolosha.com», «Prom.ua», «EBuy») (13%); мережеві пейджери («Одіго», «Мірк», «Мессенджер») (11%); пошук інформації в темних мережах (dark and deep web) (9%); номери популярних месенджерів (Viber, WhatsApp, Telegram) (8%); форуми (3%), засоби масової інформації (2%), які сприяють виявленню слідів (слідовій картині), LOG-файли, на яких зберігається аудіо-, відео-, текстова інформація та інша інформація, що міститься в мережі Інтернет [107].

На сьогодні існує декілька програмних рішень і утиліт, які дозволяють отримати інформацію про власника домену (сайту), його IP-адресу, а також з'ясувати, де саме розміщено сервер сайту (хостинг або Colocation). Одним з таких програмних продуктів є IP-Tools, яка включає в себе наступні корисні утиліти:

Ping Scanner – виконує пінг по діапазону адрес або за списком адрес;

Trace – відображає маршрут, яким проходять IP-пакети між комп'ютерами;

Whois – отримує реєстраційну інформацію про домени з офіційних Whois серверів;

Finger – надає інформацію про користувачів певного хоста;

LookUp – визначає IP-адресу хоста або розташування сервера за іменем або навпаки.

Крім того, в інтернеті доступні інші безкоштовні сервіси, які дозволяють отримати різноманітну інформацію про мережеві ресурси (сайти), такі як SmartWhois, Mod IP City тощо. За допомогою цих сервісів можна дізнатися: належність конкретної IP-адреси до сегменту Інтернет певної країни, провайдера, хост-провайдера, а також їх контакти; IP-адресу певного сайту

(ресурсу); реєстратора доменного імені певного сайту; технічну базу (фізичне розташування) проксі-серверу; історію сайту, ресурси, які ним використовуються, розрахунок трафіку; посилання на сайт тощо.

Для визначення IP-адреси сайту, доменне ім'я якого відоме (і перевірки існування такої адреси), можна скористатися програмою Ping (Packet Internet or Inter-Network Groper), яка є частиною Windows. Для цього потрібно виконати команду Пуск > Виконати (Start > Run) і ввести, наприклад, такий рядок: ping yahoo.com. Замість адреси пошукової системи Yahoo можна ввести адресу будь-якого іншого сайту [135].

(IV) Збір інформації про факти та обставини, що становлять інтерес – дає змогу встановити певні первинні дані про вчинення кримінальних правопорушень у сфері страхування, а також на основі їх порівняння та аналізу надати їм відповідні оцінки, визначити подальше використання цієї інформації для вирішення запобіжних завдань.

У сучасному світі, де технології стрімко розвиваються, запобігання кримінальним правопорушенням стає все більш складним завданням для правоохоронних органів. Тому, для ефективного виявлення кримінальних правопорушень у сфері страхування необхідно використовувати різні методи й підходи інформаційно-аналітичного забезпечення. Важливу роль у прийнятті аналітичної діяльності правоохоронними органами відіграє розуміння значущості аналізу, а міжнародна аналітична спільнота визначила певні стандарти:

1. Проаналізована інформація (тобто розвідувальні дані) повинна використовуватися для спрямування операцій та розслідувань правоохоронних органів.

2. Аналіз має бути складовою кожного серйозного розслідування, що його починає правоохоронна установа.

3. Аналітичні продукти повинні викладатися, принаймні, у письмовому звіті. Візуальні матеріали можуть подаватися лише як доповнення до письмового звіту.

4. Аналітичні продукти повинні містити висновки та рекомендації, які подаються керівництву на розгляд.

5. Розробка аналітичного продукту вимагає осмисленого підходу до інформації. Прості компіляції даних без порівняння чи інших міркувань не є аналізом.

6. Аналітичні продукти повинні бути точними, щоб споживачі могли довіряти інформації, яку їм надають аналітики.

7. Аналіз має бути своєчасним.

8. Аналітичні продукти повинні спиратися на всю відповідну інформацію, доступну з будь-яких джерел.

9. Аналіз повинен виконуватися із застосуванням найкращих і найсучасніших методів автоматизації, компіляції, візуалізації та аналітичної роботи.

10. Аналітичні продукти повинні робити якісний та кількісний внесок у виконання місії та пріоритетів установи чи організації, для якої вони готуються, та оцінюватися на основі цих параметрів [249; 240].

Таким чином, «фундаментом» інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронної діяльності є кримінальний аналіз, який тісно пов'язаний з поняттям «великі дані», що є предметом цього аналізу. Сутність цього явища полягає у появі технологічних можливостей обробляти надвеликі масиви інформації з метою отримання якісно нових знань [243, с. 272].

Як відзначає В. І. Школьніков, предметом кримінального аналізу є обставини вчинення кримінальних правопорушень певних категорій, а також злочинність як явище. Зазначені відомості отримують шляхом пошуку та збирання інформації оперативно-розшукового, доказового, кримінологічного та криміналістичного характеру з різноманітних несистематизованих джерел, її обробки з метою приведення до форми, придатної для аналізу, а також безпосереднього аналізу інформації про певні кримінальні правопорушення та злочинність з метою виявлення закономірностей [225].

Метою кримінального аналізу є виявлення неявних і прихованих зв'язків між фактами, подіями і особами з подальшим формулюванням версій і гіпотез задля встановлення обставин події [136, с. 37]. Основними видами кримінального аналізу з урахуванням характеру та джерела інформації, застосованих аналітичних технологій та результатів такого аналізу, регулярності та частоти аналізу, а також цільової аудиторії та мети здійснюваного аналізу [248, с. 9]:

- аналітична кримінальна розвідка;
- тактичний кримінальний аналіз;
- стратегічний кримінальний аналіз;
- адміністративний (управлінський) кримінальний аналіз.

У межах аналітичної кримінальної розвідки вітчизняні фахівці виокремлюють й оперативний кримінальний аналіз – це процес, за яким аналітичні дослідження здійснюються з використанням всієї наявної інформації, а їхні результати надаються правоохоронним органам з метою використання для планування та проведення запобіжних заходів [225]. Наразі створено та інтегровано потужні інформаційні масиви за різними напрямками діяльності, що дозволяє ефективно здійснювати правоохоронну діяльність. У рамках навчання кримінального аналізу використовуються різні моделі. Однією з таких моделей, спрямованих на досягнення мети запобігання, є так звана «5W+H» (Who, What, When, Where, Why and How) [252, с. 149].

Кримінальний аналіз складається з шести головних етапів, об'єднаних у циклічне коло:

- планування та визначення напрямів (цілей);
- збирання інформації;
- обробка інформації;
- аналіз інформації;
- поширення інформації;
- повторна оцінка інформації [253, с. 16].

Систематизація та акумуляція інформації, отриманої оперативними

підрозділами під час виконання їхніх функцій, здійснюється через програмне забезпечення, пошукові ресурси та аналітичні системи:

- YouControl – аналітична система для аналізу ринків, ділової розвідки та розслідувань.
- RuAssets – міжнародна платформа для пошуку страхових активів.
- BigDataPeople (Artelligence) – штучний інтелект для аналізу інформації з соціальних мереж.
- Vkursi – інформаційно-аналітичний онлайн сервіс для машинного аналізу страхових даних.
- MS Power BI – програмне забезпечення для інтерактивної візуалізації та бізнес-аналітики.
- Maltego – програмне забезпечення для розвідки з відкритим вихідним кодом.
- Clearview AI – система з розпізнавання обличчя для правоохоронних органів.
- BriefCam – програмне забезпечення для швидкого перегляду та аналізу матеріалів з камер відеоспостереження.
- Amped FIVE – програмне забезпечення для дослідження зображень та відео.
- Cobwebs – платформа для пошуку та аналізу інформації шляхом моніторингу джерел даних.
- ProHawk – програмний продукт для покращення якості фото- та відеофайлів.
- Fivecast – інтелектуальна платформа для аналізу даних з відкритим вихідним кодом.
- Sayari Graph – інструмент для перевірки відомостей про власність компаній.
- Orbis – база даних для пошуку інформації про страхові групи.
- I2 – візуальне аналітичне середовище для систематизації даних.
- Palantir Foundry – інструмент для роботи з даними, що дозволяє

організувати, очищувати та аналізувати великі обсяги даних.

- OSINT – комплекс заходів для отримання та аналізу інформації з відкритих джерел [192].

- One Login – рішення для єдиного входу та цифрової ідентифікації особи доступне уповноваженим суб'єктам, що озброює їх критично важливою цифровою інфраструктурою для більш ефективної боротьби з неправильним використанням ідентифікаційної інформації та шахрайством [35] та ін.

Тому, варто відзначити, що з урахуванням стану злочинності у НФС, головним напрямом запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування з поетапне запровадженням моделі безпекової діяльності, керованої аналітикою, що включає: нормативно-правове забезпечення; інформаційні ресурси та системи їх наповнення; кримінальний аналіз; створення аналітичних програм кримінологічного призначення на базі штучного інтелекту; проведення активних пошукових заходів в мережі Інтернет, інформаційних ресурсах; автоматизація процесів аналізу фото та відео матеріалів, розвідки на основі відкритих інформаційно-пошукових джерел (OSINT, One Login, IBM i2, Python та ін.), а також опрацювання великих масивів даних – аналітика (FACE Recognition, Internet of Things Technologies, VideoAnalytics тощо); фільтрація, структурування, систематизація, накопичення знайденої інформації за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення (PALANTIN, goAML, goPRS, goCASE, goTRACE); інтеграція з інформаційними ресурсами різних правоохоронних відомств; цільові тренінги для працівників правоохоронних органів у системі підготовки (спеціалізації) та підвищення кваліфікації; стандартизацію форм аналітичних продуктів.

Таким чином, варто наголосити на застосуванні методу «кримінологічної розвідки» (Criminological intelligence), який є ефективним інструментом у боротьбі зі злочинністю в НФС, у тому числі й запобіганні кримінальним правопорушенням у сфері страхування, суть якого полягає у зборі, отриманні, обробці, аналізі та використанні інформації за допомогою сучасних пошукових систем. Впровадження цього методу у вітчизняну правоохоронну діяльність

може значно підвищити ефективність запобігання таким кримінальним правопорушенням та сприяти зміцненню фінансової безпеки в державі.

4) громадського контролю – Національною асоціацією страховиків України; Всеукраїнською асоціацією страхових груп; засобами медіа, громадськими організаціями.

Інформаційна система страхових компаній повинна відповідати таким принципам: доступності (суб'єкти страхування без затримок і ускладнень повинні одержувати всю інформацію); відкритості (розповсюджувати інформацію через систему медіа); чіткості (статутні та інші внутрішні документи компанії повинні містити чіткі формулювання); повноти (базуватися на проголошенні відкритості інформаційної сфери та етичності дій); об'єднаності (опиратись на підтримку з боку держави та юридичне поле)[26; 205].

Рівень фінансової грамотності населення України залишається на низькому рівні, що створює серйозні виклики як для споживачів фінансових послуг, так і для самих фінансових установ. Відсутність прозорості у наданні інформації про умови та ризики фінансових продуктів з боку установ, а також маніпуляції з боку споживачів щодо власного фінансового стану, формують атмосферу недовіри та небажання населення активно взаємодіяти з фінансовими ринками. Окрім того, соціологічні дослідження свідчать, що громадяни змушені самотійно шукати інформацію про фінансові послуги, що часто ускладнено через їх недостатню доступність і зрозумілість. Особливо вразливими є соціально незахищені групи, такі як пенсіонери, які мають найменший доступ до необхідних знань. Водночас рівень освіти, вік чи доходи не є визначальними факторами фінансової грамотності, що вказує на необхідність системного підходу до її підвищення [115].

Для вирішення цієї проблеми важливо запроваджувати ініціативи з підвищення фінансової обізнаності населення, забезпечувати прозорість і доступність інформації з боку фінансових установ та створювати механізми захисту прав споживачів. Це сприятиме формуванню більшої довіри до

фінансових інституцій і стимулюватиме розвиток фінансового ринку в країні. Відтак, для уникнення ризику потрапляння у шахрайські схеми, а також з метою посилення прозорості операцій на фінансових ринках на законодавчому рівні необхідно закріпити можливість одержання споживачами повної та достовірної інформації стосовно історії й показників діяльності страхових груп (компаній, холдингів) перед укладенням договорів про надання страхових послуг, а також вимоги до інформації рекламного характеру відповідно до міжнародних стандартів та ділової практики країн ЄС [34; 60].

Таким чином, підводячи підсумки підрозділу наголосимо, що систему спеціально-кримінологічних заходів складає регуляторна діяльність (облік, звітність, аудит, інспекційні перевірки); контрольно-наглядова діяльність у формах регулювання та нагляду з розподілом на внутрішній та зовнішній (коригувальні заходи, раннього втручання та впливу) контролі; правоохоронна діяльність як проведення запобіжних заходів уповноваженими правоохоронними органами на основі інформаційно-аналітичного забезпечення та у взаємодії з регуляторними органами, іноземними партнерами; громадський контроль – системна діяльність об'єднаних незалежних страхових інституцій та громадськості.

Висновки до розділу 3

1. Модель удосконалення стратегії розвитку страхового ринку України передбачає впровадження заходів, спрямованих на покращення взаємодії між страхувальниками, страховиками, страховими посередниками та державним регулятором, які дозволять забезпечити ефективне функціонування ринку та задовольнити потреби всіх його учасників. Основна увага повинна бути приділяється системному підходу до розвитку ринку, а також локальним ініціативам, які сприятимуть підвищенню якості страхових послуг і довіри до ринку в цілому.

2. У рамках загальносоціальних заходів пропонується: а) розробка та впровадження програми розвитку страхування воєнних ризиків у пріоритетних галузях (будівництво, енергетика, критична інфраструктура та ін.), які сприятимуть відбудові економіки країни, державній підтримці та залученню міжнародних партнерів й зменшенню протиправних дій на ринку критичного страхування з використанням умов воєнного стану; б) впровадження європейської системи управління ризиками страхового портфелю з метою мінімізації фінансових втрат, а також підвищення прозорості страхового ринку й обов'язкове оприлюднення аудиторських висновків; в) з одночасним прийняттям Закону України «Про приватну детективну діяльність», створення інституту страхових детективів підзвітних НБУ з наданням повноважень щодо виявлення правопорушень у сфері страхування шляхом проведення контрольних-ревізійних заходів з подальшим інформуванням правоохоронні органи за підслідністю; г) створення регіональних робочих груп страховиків на базі Національної асоціації страховиків України із завданнями організації співпраці з правоохоронними органами, обміну найкращими апробованими практиками між страховиками, аналізу звітності експертних установ з метою виявлення порушень, що сприяють страховому шахрайству; д) цифрова трансформація (діджиталізація) страхового ринку України – впровадження інноваційних технологій сприятиме вдосконаленню бізнес-процесів та інтеграції сучасної IT-інфраструктури за допомоги кібертехнологій, штучного інтелекту (GenAI), soft skills, які є критично важливими у складних страхових ситуаціях й виявлення/встановлення «офшорних страхових операцій»; е) формування додаткових фінансових джерел для покриття потенційних та фактичних збитків як важливого напрямку управління страховими ризиками; є) розроблення системи нейтралізації ризиків шляхом співстрахування, подвійного страхування та самострахування;

3. Аналіз чинного законодавства і сформованої практики дає змогу дійти висновку про те, що функції запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування невиправдано розпорозені за різними відомствами й нерідко

дублюються. Для створення оптимальної організаційної побудови правоохоронних органів щодо запобігання економічним кримінальним правопорушенням слід на нинішній базі усіх задіяних суб'єктів сформувати раціональну, динамічну, скоординовану систему, в якій кожний з її елементів здійснював би певні завдання з наділенням функціями, необхідними для досягнення загальної мети, спрямувавши вектор кримінально-правової політики на перекриття схем легалізації («відмивання») доходів, одержаних злочинним шляхом. Важливим організаційним кроком на цьому шляху має стати створення *Державної служби небанківських фінансових розслідувань*, доцільність якої підтверджує багаторічний досвід багатьох країн ЄС, у яких такі спеціалізовані підрозділи здійснюють небанківську фінансову розвідку, а також запобігання, виявлення та розслідування не лише страхових, а й усіх категорій небанківських фінансових кримінальних правопорушень, або на їх основі.

4. Для уникнення ризику потрапляння у шахрайські схеми, а також з метою посилення прозорості операцій на фінансових ринках запропоновано визначити на законодавчому рівні можливість одержання споживачами повної та достовірної інформації стосовно історії й показників діяльності страхових груп (компаній, холдингів) перед укладенням договорів про надання страхових послуг, а також вимоги до інформації рекламного характеру відповідно до міжнародних стандартів та ділової практики країн ЄС.

5. Існуюча в Україні система оцінки критеріїв роботи правоохоронних органів, зокрема оперативних підрозділів України, орієнтована переважно не на запобігання кримінальних правопорушень, а на їх розкриття, що неминуче призводить до штучного викривлення об'єктивної картини та невиправданого зміщення акцентів в оперативно-службовій діяльності. Таке становище спричинено, зокрема, недосконалістю первинного статистичного обліку попереджених та припинених кримінальних правопорушень на стадіях їх готування та замаху, а також відсутністю статистичної звітності за цим напрямом роботи. Відтак, запропоновано систему критеріїв оцінювання

результатів роботи щодо виявлення та припинення злочинної діяльності окремих осіб (злочинних груп), а також запобігання кримінальним правопорушенням на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях.

6. Інформаційне забезпечення як комплекс інформаційно-пошукових заходів здійснюється уповноваженими підрозділами уповноважених правоохоронних органів (окремими інформаційно-аналітичними управліннями, відділами, секторами) з метою ефективного використання усіх можливих інформаційних ресурсів у процесі запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування. Аналітична робота як складова такої діяльності полягає в комплексі інтелектуальних операцій з усіма наявними даними, зібраними в процесі пошуку, а також з даними, одержаними в процесі використання інформаційних ресурсів.

7.3 урахуванням стану злочинності у НФС, головним напрямом запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування є поетапне запровадження на основі небанківського економіко-правового аналізу моделі безпекової діяльності керованої аналітикою – «Intelligence Led Policing», яка включає: а) систематизацію та аналіз інформації, яка наявна у медіа, а також у мережі Інтернет, що безпосередньо чи опосередковано стосується страхової діяльності; обставини у сфері страхування; б) надання запитів до НБУ для отримання інформації; в) ініціювання та проведення перевірок страхових компаній, а також здійснення перевірки страхових груп, які нещодавно з'явилися на ринку фінансових послуг; г) створення аналітичних програм кримінологічного призначення на базі штучного інтелекту; д) кримінальний аналіз – автоматизація процесів аналізу фото та відео матеріалів, розвідки на основі відкритих інформаційно-пошукових джерел (OSINT, One Login, IBM i2, Python та ін.), а також опрацювання великих масивів даних – аналітика (FACE Recognition, Internet of Things Technologies, VideoAnalytics тощо); фільтрація, структурування, систематизація, накопичення знайденої інформації за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення (PALANTIN, goAML,

goPRS, goCASE, goTRACE); є) цільові тренінги для працівників правоохоронних органів у системі підготовки (спеціалізації) та підвищення кваліфікації; стандартизацію форм аналітичних продуктів.

ВИСНОВКИ

У дисертації теоретично узагальнено та розв'язано комплексну науково-прикладну задачу запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування за допомоги кримінологічного інструментарію з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення практики діяльності правоохоронних та регуляторних органів й громадськості, а саме:

1. Розпочата 14 квітня 2014 року збройна агресія РФ проти України та повномасштабна війна з 24 лютого 2022 року призвели не тільки до тимчасової анексії й окупації окремих територій і регіонів країни, руйнувань, значних економічних, екологічних і людських втрат, але й суттєвого ускладнення криміногенної ситуації та, як наслідок, стрімкого зростання рівня окремих видів злочинності. Не виключенням стала сфера страхування.

З огляду на періодизацію наукового забезпечення запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування, на основі міждисциплінарного підходу, що включає теоретичні положення адміністративного та кримінального права, кримінології, а також узагальнення практики правозастосування і правоохоронної діяльності, систематизовані наукові доробки, що є важливим для розуміння загальних закономірностей небанківської фінансової діяльності та формування праксеологічних основ кримінологічної безпеки на ринку страхування в Україні. Ретроспективний аналіз та систематизація наукових досліджень засвідчили необхідність розроблення шляхів забезпечення кримінологічної безпеки сфери страхування.

Запропонована система кримінологічної безпеки такої НФС ґрунтується на кримінально-правових (система кримінальних правопорушень, пов'язаних зі сферою страхування), кримінологічних (стан та тенденції кримінальних правопорушень, детермінанти, особа-злочинця й організовані злочинні групи) характеристиках та заходах реагування на різних кримінологічних рівнях, із визначенням та впровадженням в діяльність регуляторних і правоохоронних органів й громадськості комплексу науково обґрунтованих інструментів

(рішень, методик, рекомендацій), спрямованих на моніторинг сфери страхування, виявлення та усунення (нейтралізацію, мінімізацію, послаблення негативного впливу) криміногенних чинників, прийняття на цій основі ефективних правових, регуляторних й кримінологічних рішень.

2. Кримінальні правопорушення у сфері страхування визначаються низкою кримінально-караних діянь, що посягають на різні об'єкти кримінально-правової охорони, але пов'язані єдиною метою – незаконне одержання страхового відшкодування. Підставою для класифікації кримінальних правопорушень у сфері страхування є технологія обману – шахрайство (участь у вчиненні кримінальних протиправних діянь зацікавлених працівників страхових компаній), зокрема: 1. Кримінальні правопорушення, що спрямовані на безпосереднє одержання страхової виплати: шахрайство (ст. 190 КК України); привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України); заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК України). 2. Дії, що є способом або необхідною умовою вчинення страхового шахрайства: знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу (ст. 290 КК України); підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів (ст. 358 КК України); завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення (ст. 383 КК України); введення в оману суду або іншого уповноваженого органу (ст. 384 КК України) та ін. 3. Дії, спрямовані на приховування слідів виникнення кримінальних доходів, осіб, які їх отримали, створення видимості законного походження цих доходів: легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України); викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357 КК України). 4. Дії, пов'язані з протиправною діяльністю службових осіб: кримінальні правопорушення, у сфері службової діяльності передбачені ст. ст. 364–369-2 КК України.

3. Запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування в іноземних країнах не залишене осторонь уваги, а залежить, з одного боку, від масштабів розвитку самої системи страхування в країні, а з іншого – від ефективності вжитих заходів запобігання кримінальним правопорушенням, зокрема «страховому шахрайству». Тому, потребує імплементації у вітчизняне кримінальне законодавство встановлення відповідальності за вчинення «страхового шахрайства», позаяк, на відміну від українського законодавства, в кримінальному законодавстві багатьох іноземних країн такий вид шахрайства (зловживання у страхуванні) розглядається як самостійне кримінальне правопорушення (Австрія, Китай, ФРН), при цьому в деяких країнах відповідальність за дане діяння передбачена спеціальними статтями кримінального закону (Нідерланди).

З'ясовано, що запобігання «страховому шахрайству» в іноземній практиці здійснюється на засадах «колективної безпеки». Основними елементами такої системи безпеки страховиків є: об'єднання зусиль всіх страхових компаній у запобіганні шахрайству на ринку страхових послуг; захист корпоративних страхових капіталів; створення інформаційного банку даних; дотримання усіма страховиками єдиних стандартів затверджених НБУ (Латвія, Італія, Іспанія, Канада, Польща, ФРН, Франція); діяльність Національного бюро по боротьбі з шахрайством у сфері страхування (National Insurance Crime Bureau – США), Страхового бюро (ІВС – Канада).

4. Встановлено, що протягом 2019–2024 рр. у середньому за рік було викрито близько 1,5-2 тис. кримінальних правопорушень у сфері страхування, серед яких 85% складає шахрайство (2019 р. – 1510, 2020 р. – 1219, 2021 р. – 989, 2022 р. – 327, 2023 р. – 1495 та 2024 р. – 1859), яке пов'язане з іншими предикатними кримінальними правопорушеннями (у сфері господарської діяльності (25%) та пов'язані з ними зловживання службових осіб (23%), проти безпеки руху та експлуатації транспорту (21%)). Частка таких кримінальних правопорушень у сфері економіки склала у 2019 р. – 1,4%, 2020 р. – 1,5%, 2021 р. – 1,3%, 2022 р. – 0,2%, 2023 р. – 0,8% та 2024 р. – 1,8%. Перманентно

збільшується питома вага тяжких та особливо тяжких злочинів і кількість потерпілих, яким завдано збитків у великих та особливо великих розмірах (за даними НБУ сума завданих збитків становила близько 800 млн грн; резерви збитків склали 11% у сегменті ризикового страхування за лініями бізнесу транспортного страхування та страхування майна). У загальній структурі економічної злочинності, частка виявлених кримінальних правопорушень у сфері страхування впродовж аналізованого періоду мінімізована (динаміка встановлених страхових злочинних груп зменшилася на 41%, закінчених провадженням кримінальних правопорушень – на 29%), що фактично засвідчило латентність незаконної страхової діяльності та кримінальних правопорушень, що вчиняються з використанням незаконно діючих страхових груп. Такі негативні тенденції засвідчили суттєве послаблення кримінологічних позицій й визначають пріоритетність запобігання кримінально протиправним діянням на ринку страхування.

5. Виокремлені та проаналізовані різні чинники розвитку країни в умовах збройного конфлікту, які впливають на відтворення (поширення) кримінальних правопорушень у сфері страхування дозволили наголосити на довгострокових, які визначають фактори фінансової злочинності й короткострокових – діють протягом процесу реформування НФС (тіньова економіка, корупція, фіктивне господарювання, збройний конфлікт та ін.), з урахуванням умов воєнного стану. Детермінаційний комплекс кримінальних правопорушень у сфері страхування зумовлений порушенням організації діяльності самих страхових компаній (32%), вимог законодавства щодо страхування життя в умовах воєнного стану (29%); мінімізацією захисту суб'єктів страхового ринку в частині фінансового моніторингу й управління страховими ризиками (24%); запровадження обов'язкового страхування з втратою свободи укладення контрактів (21%); кіберризиковістю та дефіцитом кіберзахисту вимірювання й управління ризиками з впровадженням штучного інтелекту, злиття та поглинань страхових компаній і консолідації постачальників програмного забезпечення (18%); відсутністю страхової експертизи фінансово-страхових операцій (15%);

мінімізацією правової культури та правової свідомості суб'єктів страхових відносин в умовах воєнного стану (14%).

6. Систематизовано інформацію про особу злочинця, а також структуру організованих злочинних груп у формі «страхових пірамід», розподіл ролей між співучасниками. Таке узагальнення має важливе значення для кримінологічної діяльності правоохоронних органів в умовах розповсюдження в сфері страхування кібертехнологій, штучного інтелекту.

З'ясовано, що особа злочинця у 62% випадків є колективним суб'єктом (організована страхова група або злочинна страхова організація). Кількість членів групи визначається залежно від потреби в розподілі ролей і технологій злочинної страхової діяльності. Формування груп відбувається зазвичай з ініціативи організаторів (68%), що мають ієрархічну побудову (вищий орган управління, виконавчий орган, середня та низова ланки, виконавці-страховики), існують тривалий час при незмінному складі вищих керівників і поетапному оновленні виконавців середньої та низової ланки, які мають обмежене уявлення про загальну злочинну спрямованість діяльності страхової групи (компанії, холдингу). Завданнями організаторів страхового шахрайства найчастіше було розроблення загальної схеми кримінального правопорушення та безпосередня участь у реалізації (97%), підбір співучасників, розподіл ролей між ними, їх навчання (93%), приховування страхових внесків/виплат, розподіл злочинних прибутків між членами групи (66%), налагодження корупційних зв'язків з працівниками правоохоронних та контрольно-регуляторних органів (62%).

7. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування спрямовані на забезпечення кримінологічної безпеки (захист сфери страхування шляхом зменшення кількості вчинення кримінальних правопорушень ній) й усунення страхових ризиків за допомоги правових, інституційних, організаційних, інформаційно-аналітичних, прогностичних та інших інструментів недопущення порушення порядку надання страхових послуг шляхом регулювання, контролю, нагляду,

інспектування; притягнення до відповідальності у разі встановлення порушень; поновлення страхового права; відшкодування заподіяної шкоди.

Стратегічними напрямками такого рівня запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування визнано ліцензування, реєстрацію, платоспроможність (гарантійний фонд), фінансову стійкість, контроль, нагляд, інспектування, аудит, інформатизацію, цифровізацію, які сприятимуть підвищенню прозорості, стабільності та довіри до страхового ринку, а також забезпечать ефективний захист інтересів споживачів страхових послуг з практичною їх реалізацією у Концепції розвитку страхового ринку України до 2030 р.

8. Спеціально-кримінологічні заходи спрямовані на недопущення вчинення кримінальних правопорушень у сфері страхування з боку конкретних осіб або страхових груп, їх виявлення на стадіях готування або замаху, усунення причин та створення умов, які унеможливають вчинення протиправних дій на ринку страхування, а також встановлення обставин страхової події, шахрайства, страхового ризику, конвертації грошових коштів. Така кримінологічна діяльність здійснюється у вигляді: 1) регуляторної діяльності (облік, звітність, аудит, інспекційні перевірки), яка здійснюється в односторонньому примусовому порядку – НБУ; 2) контрольно-наглядової діяльності у формах регулювання та нагляду з розподілом на: а) внутрішній контроль – спрямований на виконання функцій управління діяльністю страховою групою (компанією) як НФУ та забезпечується заходами з внутрішнього аудиту, управління ризиками, комплаєнсу та інших елементів (ревізійна комісія, служба внутрішнього контролю); б) зовнішній контроль – забезпечення відповідності страхової діяльності законодавству України, прав та законних інтересів клієнтів (споживачів, страхувальників, застрахованих осіб, вигодонабувачів) шляхом оперативних заходів (коригувальні, раннього втручання, впливу) – НБУ; 3) правоохоронної діяльності – Національною поліцією України, Бюро економічної безпеки України, Службою безпеки України, Національним антикорупційним бюро України, які взаємодіють з

НБУ, Державною службою фінансового моніторингу України, Державною податковою службою України, АРМА та іноземними партнерами при цьому широко застосовують метод «кримінологічної розвідки» як стратегічний інструмент, що включає інформаційно-аналітичне забезпечення на основі небанківського економіко-правового аналізу із запровадженням моделі безпекової діяльності керованої аналітикою; 4) громадського контролю – Національною асоціацією страховиків України; Всеукраїнською асоціацією страхових груп; засобами медіа, громадськими організаціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев В. І. Формування моделі банківських сателітів для системи кредитних спілок в Україні. *Економічний аналіз*. 2015. Т. 22, № 1. С. 83–88.
2. Андрущенко Л. В. Державно-правове регулювання страхування у сфері зовнішньоекономічної діяльності : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2008. 181 с.
3. Арцимович І. Проблема страхового шахрайства в Україні. *Forinsurer*. URL: <https://forinsurer.com/public/02/12/17/165>.
4. Аудиторські висновки. *USG*. URL: <https://www.usg.ua/about/financial-information/audit-conclusions/>.
5. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір : монографія. Одеса : ОДУВС, 2014. 416 с.
6. Бабенко С. Г., Гелей С. Д., Гончарук Я. А. Історія кооперативного руху : підручник. Львів : Інститут українознавства НАНУ, 1995. 411 с.
7. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Злочинність як об'єкт феноменологічного аналізу. *Право і Безпека*. 2015. № 3. С. 6–10.
8. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Поняття і зміст спеціально-кримінологічного запобігання злочинам. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). С. 98–108.
9. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Система протидії злочинності: поняття та сутність. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 2 (10). С. 168–175.
10. Баранова В. Проблеми функціонування страхової системи в умовах фінансової кризи. *Економіст*. 2009. № 11. С. 21–23.
11. Барановський О. І. «Відмивання грошей»: сутність та шляхи запобігання. Харків : Форт, 2013. 472 с.

12. Басай В. О. Запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні : дис. ...д-ра філос.: 081. Київ, 2021. 295 с.
13. Басай В. О. Історичний аспект становлення кредитних спілок в Україні та світі. *Юридична наука*. 2020. №7. С. 188–193.
14. Батиргарєєва В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2002. 20 с.
15. Бесчастний В. М. Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 207–213.
16. Біла книга «Майбутнє регулювання ринку страхування в Україні». *Національний Банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/bila-kniga-maybutnye-regulyuvannyarinku-strahuvannya>.
17. Білько О. П. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у кредитно-фінансовій сфері України : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. Ірпінь, 2021. 20 с.
18. Богатирьов І. Г. Кримінологія : підручник / заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ : Дакор, 2018. 532 с.
19. Бойчин М. Перехід на європейські стандарти дасть переваги для клієнтів і новий імпульс для розвитку ринку. *Insurance TOP*. 2024. №1(97). С. 26–27. *Forinsurer*. URL: <https://forinsurer.com/top>.
20. Болдова А. А., Мойко В. Ю. Ринок фінансових послуг України: глобалізаційний аспект. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 1. С. 72–78.
21. Бондаренко Є. В. Злочини, що вчиняються в сфері страхування: шахрайства та основні його види. *Митна справа*. 2014. Спец. випуск. С. 98–103.
22. Бондаренко Є. В. Протидія шахрайству у сфері автострахування: український та зарубіжний досвід. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. 2014. № 6–2, т.4. С. 62–64.

23. Бондаренко Є. В. Психологічні особливості осіб, що займаються вчиненням шахрайства у сфері страхування. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія : Право. 2014. № 2. С. 416–424.
24. Буга Г. С. Забезпечення безпеки у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні: адміністративно-правові засади : монографія. Одеса : Гельветика, 2022. 404 с.
25. Буга Г. С. Історико-правові передумови становлення небанківських фінансових установ на території України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2021. № 68 (6). С. 142–147.
26. Буга Г. С. Особливості державно-правового регулювання діяльності діяльності небанківських фінансових установ на ринку фінансових послуг. *Visegrad journal on human rights*. 2021. № 6. С.17–23.
27. Бунін С. В. Аналіз розвитку європейського ринку страхових послуг. *Ефективна економіка*. 2017. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5559>.
28. Бурбель Л. Шість головних викликів, з якими зустрівся страховий ринок упродовж шести місяців війни. *Interfax Ukraine*. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/856594.html>.
29. Важинський В. М. Адміністративно-правова охорона суспільних інтересів у діяльності інституційних інвесторів: теорія та практика : монографія. Київ : Алерта, 2024. 218 с.
30. Важинський В. М. Теоретична характеристика елементів процесу доказування при розслідуванні фіктивного підприємництва. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2014. Вип. 35. С. 224–231.
31. Види страхування. *Арсенал страхування*. URL: <https://arsenal-ic.ua/infocentre/news/article/yaki-isnuyuts-vidi-strahuvannya>.
32. Вирок Бабушкінського районного суду м. Дніпро у справі № 200/5095/13-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/37855875>.

33. Вирок Дніпровського районного суду м. Києва у справі № 755/3831/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/755383121>.

34. Виявлення та запобігання злочинам, що вчинюються на ринку діяльності небанківських фінансових установ : метод. реком. Київ, 2014. 56 с.

35. Вітюк І. А. Кримінологічні напрями запобігання злочинності у сфері економіки в країнах Європи. *KELM. Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 4 (32). С. 281–285.

36. Вітюк І. А. Нормативно-правове забезпечення запобігання злочинності у сфері економіки в країнах Європи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 463–466.

37. Вітюк І. А. Європейські стандарти запобігання злочинності у сфері економіки : дис. ... д-ра філос. : 081. Київ, 2023. 230 с.

38. Гапонюк О. І. Фінансова безпека держави та шляхи її забезпечення. *Вісник Приазовського державного технічного університету*. 2014. Вип. 27. С. 81–87.

39. Генеративний штучний інтелект підвищує ризики кібератак. Дослідження страховиків. *InsuranceTOP*. 2024. № 4(100). С. 14. URL: https://forinsurer.com/insurancetop_100.

40. Гладкова Є. О. Стратегія протидії наркозлочинності в системі кримінологічних понять і категорій. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 3 (17). С. 62–69.

41. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого, 2011. 120 с.

42. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Харків : Право, 2011. 440 с.

43. Головкін Б. М. Причинність у системі детермінації злочинності. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1 (5). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_24.

44. Головненков П. В. Кримінальне уложення Німеччини (нім. DeutschesStrafgesetzbuch, StGB) : наук.-практ. комент. і переклад тексту закону. UniversitätsverlagPotsdam, 2021. 494 с.URL: https://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/lshellmann/Forschungsstelle_Russisches_Recht/Neuaufgabe_der_kommentierten_StGB-Übersetzung_von_Pavel_Golovnenkov.pdf.

45. Деякі питання організації фінансового моніторингу: постанова Кабінету Міністрів України від 09 верес. 2020 р. № 850 : станом на 22 лют. 2023 р. *Верховна Рада України*.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2020-%D0%BF#Text>.

46. Джу́жа О. М., Горлач С. В. Злочинець або особа, яка вчинила злочин (порівняльний аналіз). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2 (91). С. 15–21.

47. Джу́жа О. М., Моїсеєв Є. М., Василевич В. В. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини): навч. посіб. Київ : Атіка, 2001. 368 с.

48. Джу́жа О. М., Моїсеєв Є. М., Стислий словник кримінологічних термінів : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джу́жі. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 1999. 48 с.

49. Дмитренко Ю. М. Фінансово-правові засади діяльності Національного банку України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2012. 224 с.

50. Довбань І. М. Концептуальні засади запобігання злочинам, що вчиняються державними службовцями в Україні : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2020. 424 с.

51. Дубина М. В. Удосконалення класифікації фінансових посередників в Україні. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2010. № 39. С. 209–219.

52. Дудніков А. Л. Проблеми взаємодії правоохоронних і контролюючих органів при розслідуванні злочинів у сфері економічної діяльності. *Проблеми законності*. 2002. Вип. 52. С. 136–140.

53. Дуфенюк О. М. Епоха Facebook – нові виклики і нові можливості для поліції. Держава і злочинність. *Нові виклики в епоху постмодерну*: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті віце-президента Кримінологічної асоціації України, професора О. М. Литвака (Харків, 23 квіт. 2020 р.). Харків : ХНУВС, 2020. С. 164–166.
54. Економічна енциклопедія : у 3 т. / гол. ред. Б. Д. Гаврилишин ; відп. ред. С. В. Мочерний. Київ : Академія, 2001. Т. 2. 848 с.
55. Енциклопедія банківської справи України / за ред. В. С. Стельмаха [та ін.]. Київ, 2001. 300 с.
56. Єпринцев П. С. Організована злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія. Одеса : Юридика, 2023. 560 с.
57. Єрмошенко А. М. Страхове шахрайство як джерело виникнення загроз у взаємодії страховиків і банків. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*: зб. наук. праць. 2009. Вип. 27. С. 125–133.
58. Єсімов С. С. Інформаційно-аналітична діяльність МВС України як об'єкт правового регулювання. *Науковий вісник Львівського державного університету*. Серія : Юридична. 2017. № 1. С. 185–188.
59. Журавка О. С., Бухтіатова А. Г., Пахненко О. М. Страхування : навч. посіб. Суми : Сумськ. держ. ун-т, 2020. 350 с.
60. Забедюк М. С. Особливості формування та функціонування фінансових систем зарубіжних країн. *Економічний форум*. 2021. № 1. С. 202–207. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2021_1_35.
61. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
62. Залетов А. М. Страхування в Україні / під ред. О. А. Слюсаренко. Київ : ВееZon, 2012. 482 с.
63. Зелінський А. Ф. Кримінологія : навч. посіб. Харків : Рубікон, 2000. 240 с.

64. Іванов Ю. Ф. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Паливода А. В., 2006. 264 с.
65. Калугарь А. В., Кучерівська С. С. Особливості взаємодії учасників страхування в період війни. *Економіка та суспільство*. 2022. №46. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2022/1951>.
66. Кальман О. Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми : монографія. Харків : Гімназія, 2003. 352 с.
67. Картамишева О. Є. Адміністративно-правове регулювання діяльності небанківських фінансових установ в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2012. 195 с.
68. Качка Т. Боротьба з відмиванням грошей: комплексний порівняльно-правовий аналіз відповідності законодавства України асquis Європейського Союзу в сфері боротьби та запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Київ : Реферат, 2004. 288 с.
69. Кіберризика є головною проблемою 62% компаній – опитування щодо кіберзагроз. *Insurance TOP*. 2024. №3 (99). С. 25. URL: https://forinsurer.com/insurancetop_99.
70. Кіріка Д. В. Правові та організаційні засади фінансового моніторингу у сфері страхової діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. 220 с.
71. Клапків М. С., Клапків Ю. М. Витоки національного страхового ринку України : монографія. Тернопіль : Карт-бланш, 2003. 275 с.
72. Ключові етапи розвитку глобального InsurTech сектору в 2024 році. *Insurance TOP*. 2024. №3 (99). С. 18–19. URL: https://forinsurer.com/insurancetop_99.
73. Коваленко В. В. Система ризик-менеджменту в банках: теоретичні та методологічні аспекти : монографія. Одеса : ОНЕУ, 2017. 304 с.
74. Ковальчук А. Т. Фінансово-правове регулювання грошово-кредитних відносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2004. 170 с.

75. Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 серп. 2012 р. № 569-р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80#Text>

76. Концепція пруденційного нагляду за фінустановами. *Цінні папери України*. 2010. № 36 (630). URL: http://www.securities.org.ua/securities_paper/review.php?id=630&pub=4748.

77. Корнєєв В. В. Фінансові посередники: інституційна роль та інструментарій. *Фінанси України*. 2000. № 2. С. 37–45.

78. Кошевський В. С. Кримінально-правова характеристика ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. 249 с.

79. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2023 рік : монографія / М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. Г. Вербенського. Вінниця : ТВОРИ, 2024. 306 с.

80. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції. 2021 рік : монографія / М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін. ; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. М. Г. Вербенського. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 340 с.

81. Кримінальний (Пенітенціарний) кодекс Естонської Республіки. *Riigikantselei*. URL: http://www.riigikantselei.ee/arhiiv/rto/pae/2005/pae_nr17_06-12-2005.pdf.

82. Кримінальний кодекс Китайської Народної Республіки / пер. на укр. мову А. О. Воїнова, В. С. Станіч. Київ : ОВК, 2021. 196 с.

83. Кримінальний кодекс Литовської Республіки / пер. К. В. Менченя ; під ред. О. В. Коротюк. Київ : ОВК, 2021. 158 с.

84. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III : станом на 01 лют. 2025 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

85. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI : станом на 26 груд. 2024 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
86. Кримінальний Закон Латвії від 07 черв. 1998 р. *LIKUMI. LVLATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBU AKTI*. URL: <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums>.
87. Кримінологія : навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Прецедент, 2009. 348 с.
88. Кримінологія : навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Атіка, 2009. 312 с.
89. Кримінологія : навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Прецедент, 2004. 208 с.
90. Кримінологія : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2014. 440 с.
91. Кримінологія : підручник / за заг. ред. В. В. Чернея та О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.
92. Кримінологія : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. В. В. Чернея, О. М. Джужі. Київ : Маслаков, 2020. 612 с.
93. Кримінологія: Загальна і Особлива частини : підручник / за заг. ред. проф. І. М. Даньшина. Харків : Право, 2003. 352 с.
94. Кришевич О. В. Кримінальна відповідальність за шахрайство за законодавством Франції та Німеччини. *Право і суспільство*. 2014. № 6–1, ч. 2. С. 273–277.
95. Кришевич О. В. Кримінальна відповідальність за шахрайство: доктрина, законодавство практика : монографія. Київ : Людмила, 2024. 395 с.
96. Купрієнко В. М. Зарубіжний досвід запобігання правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2, т. 3. С. 130–134.

97. Купрієнко В. М. Кредитні спілки на ринку фінансових послуг України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2019. № 42. С. 130–134.
98. Купрієнко В. М., Тичина Д. М. Запобігання злочинам у сфері діяльності кредитних спілок в Україні : монографія. Київ : 7БЦ, 2021. 140 с.
99. Куровський С. В. Фінансово-правова охорона банківських відносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2016. 251 с.
100. Курс кримінології: Загальна частина : підручник / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 326 с.
101. Кучма Л. Д. Україна: підсумки соціально-економічного розвитку та погляд у майбутнє. *Урядовий кур'єр*. 2000. № 225. С 3–6.
102. Литвак О. Злочинність, її причини та профілактика. Київ : Україна, 1997. 167 с.
103. Литвинов О. М. Загальносоціальний вектор у механізмі протидії злочинності та фактори, що його обумовлюють. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 41. С. 111–117.
104. Макаренко Н. К. Запобігання професійній злочинності в Україні : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 455 с.
105. Максименко Ю. Є. Боротьба з тероризмом в умовах інформатизації. *Правові проблеми сучасності*. Київ, 2013. С. 48–50.
106. Мандибура В. О. «Тіньова» економіка України та напрями законодавчої стратегії її обмеження. Київ : Парлам. вид-во, 1998. 134 с.
107. Мартиш О. Ю. Протидія органами Національної поліції України незаконному збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів за допомогою мережі Інтернет : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 20 с.
108. Марценюк Л. В., Чорновіл О. В. Страховий ринок України. *Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту*. 2016. № 2 (62). С. 36–46.

109. Миргородська Л. О. Фінансові системи зарубіжних країн : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 320 с.
110. Мних М. В. Страхування в Україні в умовах економічної кризи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 4. С. 34–35.
111. Мозоль С. А. Кримінологічна безпека в Україні : монографія. Харків : Константа, 2018. 482 с.
112. НАБУ провело обшук у гендиректора державної авіакомпанії, яка обслуговує Зеленського. *Бізнес Цензор*. URL: https://biz.censor.net/news/3476938/nabu_provelo_obshuk_u_gendyrektora_derjavnoyi_aviakompaniyi_yaka_obslygovuye_zelenskogo.
113. Навроцький С. А. Страхування, як самостійна економічна категорія відтворення. *Економіка АПК*. 2006. № 9. С. 37–44.
114. Настанови з накладення арешту на майно в кримінальному провадженні та передання його в управління уповноваженим органам : наук.-метод. реком. / Цуцкірідзе М. С., Жоравович Д. О., Пчеліна О. В., Пронін Ф. Є., Романюк В. В. та ін. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2022. 152 с.
115. Недержавне пенсійне забезпечення та фінансовий ринок: світовий досвід і Україна : зб. нормат.-правових актів та інформ.-аналіт. матеріалів. Київ : УАФРУ, 2015. 250 с.
116. Неджеря В. І. Ризики страхового шахрайства та методи боротьби з ними. *Ефективна економіка*. 2020. № 3. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/3_2020/152.pdf.
117. Нежурбіда С. І. Етіологія злочину: теорії, аналіз, результат : монографія. Чернівці : Друк Арт, 2013. 432 с.
118. Нечипоренко А. В. Державне регулювання страхової діяльності в Україні: теоретичний аспект. *Ефективна економіка*. 2021. № 7. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/7_2021/96.pdf
119. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики у злочинах проти статевої свободи та статевої недоторканності

дітей. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2021. № 53. С. 128–131.

120. Нові види шахрайства під час війни та як не проковтнути гачка аферистів. *Мінфін*. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2023/11/02/115264862/>.

121. Огляд глобального ринку кіберстрахування: основні тренди та прогнози щодо тарифів. *Insurance TOP*. 2024. № 4 (100). С. 12. URL: https://forinsurer.com/insurancetop_100.

122. Огляд глобального ринку кіберстрахування: основні тренди та прогнози щодо тарифів. *Асоціація страховий бізнес*. URL: <https://insurancebiz.org/discuss/analysis/detail.php?ID=11286>.

123. Огляд небанківського фінансового сектору. *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/ua/publications?page=1&perPage=5&search=&document=overview_report&pubCategory=37&keywords=&created_from=&created_to=

124. Огляд страхового ринку України у 2024 р.: премії зросли до 24,2 млрд грн. *Forinsurer*. URL: <https://forinsurer.com/news/24/09/26/44250>

125. Огляд страхового ринку України. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad>.

126. Олійник О. В., Нагаєва Г. О. *Страхування : навч. посіб.* Харків : Стильна типографія, 2020. 256 с.

127. Організація і тактика боротьби підрозділів Департаменту карного розшуку МВС України з легалізацією автотранспортних засобів, здобутих злочинним шляхом : метод. реком. / О. М. Брисковська, О. М. Корнєв, В. П. Кравченко та ін. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2008. 40 с.

128. Орлов Ю. В. Сутність та поняття злочинності: від фрагментації до інтеграції наукового знання. *Форум права*. 2017. № 5. С. 271–278.

129. Оцінка загроз тяжких злочинів та організованої злочинності третіх країн (СОСТА 2017) : посіб. з методології. Київ, 2017. 52 с.

130. Пишний А. *Страхування воєнних ризиків допоможе роботі логістичної інфраструктури України*. *Insurance TOP*. 2024. № 2 (98). С. 28.

131. Пластун В. Л. Проблеми страхового шахрайства та практика його уникнення. *Економіка: проблеми теорії та практики*. 2014. Вип. 254. С. 239–245.

132. Поліщук Р. М. Фінансово-правове регулювання відновлення платоспроможності страховиків або визнання їх банкрутами : дис. ... д-ра філос. : 081. Київ, 2021. 234 с.

133. Положення про встановлення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від здійснення діяльності учасниками ринку небанківських фінансових послуг, їх суспільна важливість : постанова Правління Національного банку України від 08 листоп. 2023 р. № 143. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0143500-23#Text>.

134. Положення про організацію та проведення інспекційних перевірок на ринках небанківських фінансових послуг : постанова Правління Національного банку України від 20 груд. 2023 р. № 167. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0167500-23#Text>.

135. Пошук кримінально значимої інформації в мережі Інтернет : метод. реком. / О. С. Тарасенко, О. А. Федоренко, О. М. Стрільців та ін. ; за ред. Ю. Ю. Орлова. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 100 с.

136. Прикладний кримінальний аналіз на базі інформаційно-аналітичної системи «RICAS» : метод. реком. / Д. Ю. Узлов та ін. Харків, 2018. 90 с.

137. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07 груд. 2000 р. № 2121-III. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

138. Про внесення змін до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» : Закон України від 15 січ. 2015 р. № 123-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/123-19>.

139. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06 груд. 2019 р.

№ 361-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.

140. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

141. Про затвердження Положення про Єдиний державний реєстр активів, на які накладено арешт у кримінальному провадженні : наказ Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів від 01 жовт. 2020 р. № 418. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1217-20#Text>.

142. Про Національний банк України : Закон України від 20 трав. 1999 р. № 679-XIV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#n625>.

143. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/print>.

144. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України від 21 трав. 2024 р. № 3720-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3720-20#Text>.

145. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>.

146. Про приватну детективну діяльність: проєкт Закону України реєстр. № 3010 від 04 лют. 2020 р. *Верховна Рада України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68051.

147. Про страхування : Закон України від 18 листоп. 2021 р. № 1909-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text>.

148. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 серп. 2012

р. № 569-р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80#Text>.

149. Про фінансові послуги та фінансові компанії : Закон України від 14 груд. 2021 р. № 1953-IX *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>.

150. Проблеми розвитку страхування в Україні : посібник / за заг. ред. проф. В. Й. Плиси Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 148 с.

151. Протидія шахрайству в сфері страхування засобів автотранспорту : метод. реком. / С. С. Чернявський, А. С. Канашук, І. В. Іщук та ін. Київ, 2008. 52 с.

152. Профілактика злочинів : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Атіка, 2011. 720 с.

153. Расюк Е. В. Сучасна антикорупційна політика України. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 7. С. 31–34.

154. Реалізація філософії «Intelligence-led Policing» в системі кримінального аналізу Національної поліції України : монографія / О. Користін, Д. Швець, Б. Бутко, Б. Денисенко та ін. ; за заг. ред. О. Є. Користіна. Київ : ВАІТЕ, 2024. 444 с.

155. Резнік О. М. Сутність та структура адміністративно-правового механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки України. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 2–2 (30). С. 69–72.

156. Рівень тіньової економіки в Україні становить 50% – експерт. I-UA.tv. URL: <https://i-ua.tv/news/44267-riven-tinovo-ekonomiku-v-ukraini-stanovyt-50protsent-ekspert>.

157. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року»: Указ Президента від 11 серп. 2021 р. № 347/2021. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text>.

158. Рожкова К. Новий Закон України «Про ОСЦПВ». Якійогоключовіновації? *Insurance TOP*. 2024. № 2 (98). С. 20–21. URL: <https://forinsurer.com/top>.

159. Розвиток ринків фінансових послуг в умовах європейської інтеграції : монографія / наук. ред. такер. кол. авт. д-рекон. наук, проф. Н. М. Внукова. Харків : Ексклюзив, 2014. 218 с.

160. Рудь І. Ю. Страховий ринок України: аналіз та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 23 (2). С. 87–91.

161. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 616 с.

162. Садченко М. М. Правові та організаційні засади діяльності органів внутрішніх справ у здійсненні фінансового контролю : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2015. 260 с.

163. Смаглюк О. В. Шахрайство за Кримінальним кодексом України 2001 року : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2004. 16 с.

164. Собкович О. В. Генеза нормативно-правового забезпечення сфери страхування та його вплив на вчинення кримінальних правопорушень у небанківському фінансовому секторі в Україні. *Успіхи і досягнення у науці*. Серія : Право. 2025. Випуск 3 (13). С. 201–209. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-3\(13\)-201-209](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-3(13)-201-209). URL: file:///C:/Users/User/Downloads/%D0%A3%D1%81%D0%BF%D1%96%D1%85%D0%B8_3_13_2025.pdf

165. Собкович О. В. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері страхування. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. 143 с. С. 136–139.

166. Собкович О. В. Досвід країн Європейського Союзу щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Серія : Право. 2025. Випуск 02 (25). С. 871–876. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.130>

167. Собкович О. В. Запобігання шахрайству у сфері страхування в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 308 с. С. 202–205.

168. Собкович О. В. Кримінальні правопорушення у сфері страхування як об'єкт кримінологічного дослідження. *Наука і техніка сьогодні*. Серія : Право. 2025. Випуск 3 (44). С. 222–230. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-3\(44\)-222-230](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-3(44)-222-230).

169. Собкович О. В. Окремі теоретичні питання застосування заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвузів. Наук.-практ. Круглого столу (Київ, 04 лист. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 216 с. С. 192–196.

170. Собкович О. В., Тичина Д. М. Запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 2 (119). 160 с. С. 43–50. DOI: <https://doi.org/10.33270/01211192.43>. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/da42dc0a-d3e5-44d9-8369-907f626b8eba/content>.

171. Соловійов Е. П. Поняття та класифікація кримінальних правопорушень у сфері діяльності небанківських фінансових установ як основа формування методики їх розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2021. № 1–2. С. 130–139.

172. Сосновська О. О. Страхування : навч. посіб. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2021. 328 с.

173. Станіч В. С., Менченя К. В. Кримінальний кодекс Французької Республіки. Київ : ОВК, 2017. 348 с.

174. Степаненко Д. Ю. Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2014. 263 с.

175. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року : Указ Президента України від 11 серп. 2021 р. № 347/2021. *Президент України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3472021-39613>.

176. Страхування : навч. посіб. / Т. А. Ротова, Л. С. Руденко та ін. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. 400 с.

177. Страхування : підручник / за ред. В. Д. Базилевича. Київ : Знання, 2008. 1019 с.

178. Страхування : підручник / кер. авт. кол. С. С. Осадець. 3-ге вид., перероб. і допов. Київ : КНЕУ, 2012. 599 с.

179. Страхування в системі економічної безпеки / кер. авт. кол. проф. Р. І. Тринько. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 328 с.

180. Страхування. Нагляд і перевірки. *Національний банк України*.. URL: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/regulation-nonbank-fs-market/insurance>

181. Тахтай О. В. Становлення та розвиток механізму державного регулювання діяльності небанківських фінансових установ в Україні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2 (12). С. 273–282.

182. Тимошенко В. І. Причини і умови злочинності. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол.: В. І. Шаkun, В. І. Тимошенко та ін. Харків : Право, 2019. 544 с.

183. Тимошенко В. І. Теоретичні проблеми кримінології : зб. наук. праць. Київ : Маслаков, 2021. 300 с.

184. Тимошенко В. І., Шаkun В. І. Теоретичні основи кримінології : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 240 с.

185. Типологічне дослідження «Відмивання доходів від податкових злочинів» : наказ Державної служби фінансового моніторингу України від 21 груд. 2020 р. № 122. *Державна служба фінансового моніторингу України*. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/411/Типолог%20ДСФМУ/Typology%202020.pdf>

186. Тихонова О. В. Фінансова безпека України: кримінально-правові та кримінологічні основи : монографія. Дніпропетровськ : Середняк Т. К., 2015. 484 с.

187. Тичина Д. М. Запобігання домашньому насильству в Україні : монографія. Київ : Людмила, 2023. 612 с.

188. Тичина Д. М., Собкович О. В. Запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 2. С. 43–50.

189. Тіньова економіка в Україні: стан, тенденції, шляхи подолання : аналіт. огляд / упоряд.: С. С. Чернявський, В. А. Некрасов, А. В. Титко та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 152 с.

190. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.

191. Токар В. В. Фінансові системи зарубіжних країн : навч посіб. Київ : КНЕУ, 2010. 348 с.

192. Торбас О. О. OSINT при розслідуванні кримінальних правопорушень : підручник. Одеса : Юридика, 2024. 180 с.

193. Тренди в страхуванні: штучний інтелект, цифровізація та агентські продажі. *Страхова компанія*. URL: <https://insurance.lviv.ua/?q=news/3>.

194. Три тренди в страхуванні: штучний інтелект, цифровізація та агентські продажі. *Insurance TOP*. 2024. № 1 (97). С. 6–7. URL: <https://forinsurer.com/top>

195. Турчинов О. В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження: монографія. Київ, 1995. 300 с.

196. Ухвала Березівського районного суду Одеської області у справі № 494/120/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79851976>.

197. Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області у справі № 127/1099/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109711097>.

198. Ухвала Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області у справі № 0432/2135/2017. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122944852>.

199. Ухвала Личаківського районного суду м. Львова у справі № 463/4608/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99467775>

200. Ухвала Петропавлівського районного суду Дніпропетровської області у справі № 0432/2135/2012. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/27975633>.

201. Ухвала Теплицького районного суду Вінницької області у справі № 1-57/08. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/1941971>.

202. Фурман В. М. Страхування та його роль в соціально-економічних процесах. *Фінанси України*. 2005. № 8. С. 145–149.

203. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 557 с.

204. Хитра І. Я. Адміністративно-правове забезпечення діяльності банків в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2011. 20 с.

205. Хомутенко А. В. Система фінансового контролю за діяльністю небанківських неприбуткових фінансових установ України : монографія. Одеса : Друк, 2009. 188 с.

206. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>.

207. Чаплигін К. М. Державне антикризове регулювання небанківських фінансових інститутів в Україні. *Сталий розвиток економіки*. 2012. № 5. С. 54–58.

208. Чеберяко О. В., Лобода А. Б. Економічна сутність та призначення фінансових посередників в Україні. *Бізнес Інформ*. 2014. № 3. С. 334–340.

209. Черней В. В. Актуальні проблеми запобігання злочинам на ринку небанківських фінансових послуг в Україні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 3–11.

210. Черней В. В. Історико-правові засади становлення та розвитку інституту небанківських фінансових установ в Україні. *Митна справа*. 2013. № 4, ч. 2, кн. 1. С. 101–107.

211. Черней В. В. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання злочинам у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні : монографія. Київ, 2014. 456 с.

212. Черней В. В. Кримінологічна характеристика діяльності небанківських фінансових установ на ринку фінансових послуг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2013. Вип. 22, ч. 1, т. 3. С. 156–157.

213. Черней В. В. Теоретичні та практичні засади запобігання злочинам у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2014. 523 с.

214. Черней В. В. Характеристика особи злочинця та організованих злочинних груп у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні. *Митна справа*. 2013. № 2, ч. 2, кн. 1. С. 68–73.

215. Чернишов Г. М. Фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері: кримінологічне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 255 с.

216. Чернявський С. С. Злочини у сфері кредитів та фінансів. *Правовий тиждень* : інформ.-правова газета. 2006. 20 липня. (№ 1). С. 5–10.

217. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 40 с.

218. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2010. 624 с.

219. Чернявський С. С. Характеристика окремих способів вчинення страхового шахрайства. *Держава і право* : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2009. Вип. 43. С. 452–457.

220. Черняхівський В. Чому НБУ слід змінити принципи регулювання страхового ринку в умовах війни. *DELO.UA*. 2023. 31 березня. URL: <https://delo.ua/insurance/comu-nbu-slid-zminiti-principi-regulyuvannyastraxovogo-rinku-v-umovax-viini-413717/>.

221. Шакун В. І. Злочинність. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол.: В. І. Шакун, В. І. Тимошенко та ін. 2019. С. 158.

222. Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця : монографія. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2012. 548 с.

223. Шаповалов М. Страхування як довгостроковий інструмент подолання наслідків кризи. *Вісник Пенсійного фонду України*. 2009. № 1. С. 24–25.

224. Шелестак Г. Т. Сутність і значення діяльності небанківських фінансових інститутів у розвитку фінансового посередництва в зарубіжних країнах. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 22. С. 336–342.

225. Школьніков В. І. Використання методу кримінального аналізу для протидії організованій злочинності. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 1. С. 300–303.

226. Шмігельська Н. О. Адміністративно-правове регулювання профілактики правопорушень у сфері економіки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2016. 173 с.

227. Шостко О. Ю. Аналіз ефективної діяльності системи кримінальної юстиції у сфері протидії організованій злочинності в окремих європейських країнах. *Проблеми законності*. 2009. № 1. С. 176–185.

228. Штучний інтелект та зміна клімату – головні пріоритети топ-менеджерів страхових компаній. *Insurance TOP*. 2024. № 1 (97). С. 13. URL: <https://forinsurer.com/top>.

229. Шуляк Ю. Л. Поняття, ознаки та види шахрайства в кримінальному праві зарубіжних країн. *Держава та регіони*. Серія : Право. 2010. № 3. С. 229–234.

230. Юридична психологія : підручник / Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін. ; заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсеєва. 2-ге вид., доопр. та допов. Київ : КНТ, 2008. 352 с.

231. Як розбомблені авто видають за викрадення та інші шахрайства зі страховками. *Мінфін*. URL: <https://minfin.com.ua/ua/insurance/articles/kak-razbomblennye-avto-vydayut-za-ugon-i-drugie-moshennichestva-so-strahovkami/>.

232. Ярмиш Н. Н. Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв'язку в кримінальному праві (філософсько-правовий аналіз) : монографія. Харків : Право, 2003. 512 с.

233. Anghel C. Fighting economic crime in the european arena. *The Annals of the University of Oradea Economic Sciences*. 2010. № 1 (2). P. 23–37. URL: <http://anale.steconomieuoradea.ro/volume/2010/n2/001.pdf>.

234. Bundesgesetz vom 23. Jänner 1974 über die mit gerichtlicher Strafe bedrohten Handlungen (Strafgesetzbuch – StGB). URL: https://www.i4j.at/gesetze/bg_stpo.html.

235. Codice Penale Italiano. Regio decreto 19 ottobre 1930, n. 1398. URL: <https://www.gazzettaufficiale.it/sommario/codici/codicePenale>.

236. Council Act of 26 July 1995 drawing up the Convention on the protection of the European Communities' financial interests. *Official Journal*. C 316, 27.11.1995, P. 48–48. URL: <http://eur-lex.europa.eu>.

237. Council Regulation (Euratom, EC) No 2185/96 of 11 November 1996 concerning on-the-spot checks and inspections carried out by the Commission in order to protect the European Communities' financial interests against fraud and other irregularities, OJ L 292, 15.11.1996. P. 2–5. URL: <http://eur-lex.europa.eu>

238. Criminal Code of the Kingdom of Spain / translation - O.V. Lishevskya. Kyiv : OVK, 2017. 284 p.

239. Criminal Code of the Republic of Bulgaria. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2019\)034-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2019)034-e)

240. Criminal Intelligence Analysis. *Interpol*. URL: <https://www.interpol.int/How-we-work/Criminal-intelligence-analysis2>.

241. Decision 804/2004/EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 establishing a Community action programme to promote activities in the field of the protection of the Community's financial interests (Hercule programme), OJ L 143, 30.4.2004. P. 9–14. URL: <http://eur-lex.europa.eu>

242. Draft Council Conclusions on the creation and implementation of a EU policy cycle for organised and serious international crime. URL: <http://register.consilium.europa.eu>.

243. Ferguson A. The rise of big data Policing: Surveillance, Race, and the Future of Law Enforcement. New York University Press. 2017. P. 272

244. Hamric P. Is Social Media Evidence Too Much For Criminal Investigators To Handle? *Nuix*. URL: <https://www.nuix.com/blog/social-media-evidence-too-much-criminal-investigators-handle>

245. HOON Y. J. I. A Law Review on the Revision of the Special Act on the Prevention of Insurance Fraud. *Care Management Science*. 2020. № 19 (3). P. 249–260. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10729-015-9317-3>

246. Insurance Fraud in Canada: The Good, The Bad, and The Ugly. Gluckstein Lawyers Logo. April 29, 2022. URL: <https://www.gluckstein.com/publication/insurance-fraud-in-canada-the-good-the-bad-and-the-ugly>.

247. Kelly E. Riddle «Insurance investigations from A to Z»: Thomas Investigative Publications, 2024. 120 p.

248. LeBlanc J., Elder J., Bruce C., Santos R., Cook T., Rodriguez E., Steiner F. Definition and Types of Crime Analysis. Standards, Methods, & Technology. Overland Park, KS: International Association of Crime Analysts. 2014. P. 9.

249. Open Source Intelligence. FMI 2-22.9. December 2006 URL: <http://www.fas.org/irp/doddir/army/fmi2-22-9.pdf>.

250. Ormerod T. C., Ball L. J., Morley N. J. Informing the development of a fraud prevention toolset through a situated analysis of fraud investigation expertise. *Behaviour and Information Technology*. 2022. № 31 (4). P. 371–381. DOI: <https://doi.org/10.1080/01449291003752906>.

251. Poland Criminal Code of the Republic Poland (1997, amended 2016) (Polish version). URL: [https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/uncac/LegalLibrary/Poland/Laws/Criminal%20Code%20\(Poland\).pdf](https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/uncac/LegalLibrary/Poland/Laws/Criminal%20Code%20(Poland).pdf)

252. Rossy Q., Ribaux O. A Collaborative Approach for Incorporating Forensic Case Data into Crime Investigation Using Criminal Intelligence Analysis and Visualisation. *Science & Justice*. 2014. № 54 (2). P. 146–153.

253. The National Criminal Intelligence Sharing Plan. Department of Justice. 2003. 54 p. URL: https://it.ojp.gov/documents/ncisp/National_Criminal_Intelligence_Sharing_Plan.pdf.

254. Verykios V. S., Stavropoulos E. C., Zorkadis V., Katsikatsos G., Sakkopoulos E. Sensitive data hiding in financial anti-fraud process. *International Journal of Electronic Governance*. 2022. № 14 (1–2). P. 7–27. DOI: <https://doi.org/10.1504/IJEG.2022.123253>

255. Vynnychenko V. Information and analytical support to counter the smuggling of cultural goods and weapons by the Security Service of Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. № 3. P. 169–176.

256. Wetboek van Strafrecht. URL: https://sherloc.unodc.org/res/cld/document/nld/1881/penal-code-of-the-netherlands_html/Netherlands_Penal_Code_1881_as_amd_2014. Pdf.

257. Wu Y., Xie Z., Ji, S., Liu Z., Zhang X., Lin C., Deng S., Zhou, J., Wang T., Beyah R. FraudAgents Detection in Online Microfinance: A Large-Scale Empirical Study. *IEEE Transactions on Dependable and Secure Computing*. 2023. № 20 (2). P. 1169–1185. DOI: <https://doi.org/10.1109/TDSC.2022.3151132>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника ГУНП в
Сумській області
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Максим КАЛАТУР

АКТ

про впровадження у практичну діяльність результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Собковича Олександра Віталійовича на тему: «Запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері страхування в Україні»

Комісія у складі:

Комісія у складі: начальника СУ ГУНП в Сумській області полковника поліції Мовчана Миколи Івановича, заступника начальника СУ ГУНП в Сумській області майора поліції Щербини Інги Анатоліївни, слідчого СУ ГУНП в Сумській області капітана поліції Пушко Марії Григорівни, склала даний акт про те, що окремі пропозиції, надані за результатами дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Собковича Олександра Віталійовича на тему: «Запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері страхування в Україні», мають практичне значення та можуть використовуватися при підготовці та реалізації комплексних заходів, спрямованих на запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування підрозділами ГУНП України в Сумській області.

Члени комісії:

**Начальник СУ ГУНП
в Сумській області**

Микола МОВЧАН

**Заступник начальника
СУ ГУНП в Сумській області**

Інга ЩЕРБИНА

**Слідчий СУ ГУНП
в Сумській області**

Марія Пушко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор

**С.С. Чернявський**

2023 р.

АКТ

про впровадження матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Собковича О.В. у освітній процес та науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: головного наукового співробітника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, доктора юридичних наук, професора Джужі О.М. (голова комісії); ученого секретаря секретаріату Вченої ради доктора юридичних наук, професора Василевича В.В. та завідувача кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, кандидата юридичних наук, професора Левченка Ю.О. склала цей акт про те, що результати дисертації аспіранта Собковича Олександра Віталійовича на тему «Запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері страхування в Україні», на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість, використовуються у науково-дослідній роботі наукових відділів та лабораторій під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем кримінології та кримінального права в межах реалізації тем наукових досліджень «Актуальні питання протидії злочинності на сучасному етапі розвитку української держави» (номер державної реєстрації 0111U0011288), а також у освітньому процесі – у процесі підготовки освітньо-кваліфікаційних характеристик працівників слідства та оперативних підрозділів, навчальних планів і програм, лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань, тренінгів і дидактичних матеріалів, а також безпосередньо під час проведення різних видів занять за дисциплінами кримінально-правового та кримінологічного циклів й оперативно-тактичних навчань і комплексних вчень у системі підготовки та підвищення кваліфікації працівників, Національної поліції України, їх державної атестації.

Голова комісії:**О.М. Джужа****Члени комісії:****В.В. Василевич****Ю.О. Левченко**

Результати анкетування

55 слідчих та 97 оперативних працівників Національної поліції у містах Дніпрі, Києві, Одесі, Львові; 78 детективів Бюро економічної безпеки, 42 працівників НБУ, 87 – Держфінмоніторингу, 120 – страхових компаній, 38 – Національної асоціації страховиків України, щодо проблемних питань запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування

Запитання	правоохоронні органи	регулятор	страховики
Загальна кількість опитаних	230	129	158
1. Чи достатнє наукове забезпечення НФС в частині запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування?			
так	30%	34%	27%
ні	70%	66%	73%
2. Кримінальні правопорушення у сфері страхування як складова злочинності у сфері НФС економіки України – це однорідна група суспільно небезпечних винних діянь пов’язаних із послугами, що надаються відповідно Закону України «Про страхування»?			
так	54%	72%	41%
ні	46%	28%	59%
3. Чи підтримуєте Ви систематизацію кримінальних правопорушень у сфері страхування за блоками?			
1. Кримінальні правопорушення, що спрямовані на безпосереднє одержання страхової виплати	70%	58%	60%
2. Дії, що є способом або необхідною умовою вчинення страхового шахрайства	30%	42%	40%
3. Дії, спрямовані на приховування слідів виникнення кримінальних доходів, осіб, які їх отримали, створення	77%	63%	92%

видимості законного походження цих доходів			
4. Дії, пов'язані з протиправною діяльністю службових осіб: кримінальні правопорушення, у сфері службової діяльності	100%	95%	97%
4. Чи підтримуєте Ви, що у структурі злочинності на ринку страхування основним є шахрайство (ст. 190 КК України)»?			
так	70%	60%	60%
ні	30%	40%	40%
5. Певне зменшення кількості виявлених таких кримінальних правопорушень пояснюється достатнім рівнем латентності на якій впливають?			
криміналізація окремих об'єктів страхового бізнесу	74%	80%	54%
недбалість або особиста зацікавленість представників страхових компаній	36%	20%	46%
відсутність належної взаємодії страховиків між собою та із правоохоронними органами	74%	94%	36%
неадекватне кримінальне переслідування за вчинення кримінальних правопорушень	36%	6%	64%
намагання страхових організацій, які виявили ознаки шахрайства, вирішити питання в досудовому порядку, не звертаючись до правоохоронних органів	38%	26%	42%
неефективна робота правоохоронних органів	44%	56%	92%
доступність умов страхування та легкість одержання страхової виплати	56%	44%	8%

6. До факторів вчинення кримінальних правопорушень у сфері страхування слід віднести?			
воєнно-політичні	28%	34%	80%
фінансово-економічні	72%	66%	20%
організаційно-правові	64%	62%	71%
морально-психологічні	46%	21%	19%
7. Чи підтримуєте, що детермінаційний комплекс кримінальних правопорушень у сфері страхування зумовлений такими порушеннями як:			
організацією діяльності самих страхових компаній	90%	94%	70%
вимогами законодавства щодо страхування життя в умовах воєнного стану	25%	26%	30%
мінімізацією захисту суб'єктів страхового ринку в частині фінансового моніторингу й управління страховими ризиками	62%	68%	39%
запровадженням обов'язкового страхування з втратою свободи укладення контрактів	64%	62%	71%
кіберризиковістю та дефіцитом кіберзахисту вимірювання й управління ризиками з впровадженням штучного інтелекту, злиття та поглинань страхових компаній і консолідації постачальників програмного забезпечення	86%	91%	89%
відсутністю страхової експертизи фінансово-страхових операцій	36%	6%	64%

8. Організована страхова злочинна діяльність здійснювалася у формі «фінансових страхових пірамід», до яких належали?			
керівники страхових груп (холдингів); страховий агент, страховий брокер, страхувальник, субагент, перестраховальник (цедент, ретроцедент)	74%	94%	86%
працівників банківських установ, контрольно-ревізійних органів, правоохоронних органів	36%	16%	54%
9. Чи підтримуєте Ви позицію, щодо розробки та впровадження програми розвитку страхування воєнних ризиків у пріоритетних галузях (будівництво, енергетика, критична інфраструктура та ін.)?			
так	98%	96%	62%
ні	2%	4%	38%
10. Чи підтримуєте Ви пропозицію впровадження європейської системи управління ризиками страхового портфелю з метою мінімізації фінансових втрат, а також підвищення прозорості страхового ринку й обов'язкове оприлюднення аудиторських висновків?			
так	88%	64%	74%
ні	12%	36%	26%
11. Чи підтримуєте Ви пропозицію прийняття Закону України «Про приватну детективну діяльність», створення інституту страхових детективів підзвітних НБУ з наданням повноважень щодо виявлення правопорушень у сфері страхування шляхом проведення контрольно-ревізійних заходів?			
так	62%	74%	58%
ні	38%	26%	42%
12. Чи підтримуєте Ви пропозицію створення регіональних робочих груп страховиків на базі Національної асоціації страховиків України із завданнями організації співпраці з правоохоронними органами:			
так	90%	80%	72%
ні	10%	20%	28%

13. Чи вважаєте Ви за доцільне впровадження інноваційних технологій сприятиме вдосконаленню бізнес-процесів та інтеграції сучасної ІТ-інфраструктури за допомоги кібертехнологій, штучного інтелекту (GenAI), soft skills?			
так	44%	76%	92%
ні	56%	24%	8%
14. На Вашу думку, чи є доцільним створення Державної служби небанківських фінансових розслідувань, доцільність якої підтверджує багаторічний досвід багатьох європейських країн?			
так	84%	70%	40%
ні	16%	30%	60%

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Собкович О. В., Тичина Д.М. Запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 2 (119). С. 43–50. DOI: <https://doi.org/10.33270/01211192.43>. URL: <https://lawscience.com.ua/en/journals/tom-26-2-2021/zapobigannya-kriminalnim-pravoporushennyam-u-sferi-strakhuvannya-v-ukrayini>
2. Собкович О. В. Досвід країн Європейського Союзу щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Серія : Право. 2025. Вип. 02 (25). С. 871–876. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.131>. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/133.pdf>
3. Собкович О. В. Генеза нормативно-правового забезпечення сфери страхування та його вплив на вчинення кримінальних правопорушень у небанківському фінансовому секторі в Україні. *Успіхи і досягнення у науці*. Серія : Право. 2025. Вип. 3 (13). С. 201–209. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-3\(13\)-201-209](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-3(13)-201-209). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/21676>
4. Собкович О. В. Кримінальні правопорушення у сфері страхування як об'єкт кримінологічного дослідження. *Наука і техніка сьогодні*. Серія : Право. 2025. Вип. 3 (44). С. 222–230. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-3\(44\)-222-230](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-3(44)-222-230). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/21752>
5. Собкович О. В. Окремі теоретичні питання застосування заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвузів. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 192–196.

6. Собкович О. В. Запобігання шахрайству у сфері страхування в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 2 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 202–205.

7. Собкович О. В. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері страхування. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 7 листоп. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 136–139.